

MEDDOBIE

XV 3
4

UVODNIK: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), EL DESAFIO DE IVAN CANKAR (161)

POEZIJA IN PROZA: BERT PRIBAC (AVSTRALIJA), POLNA VREČA SANJ (172) * VINKO BELIČIĆ (ITALIJA), SEME OGNJA (183) - TEMNI SE, TEMNI (246) * MILENA MERLJAK (AVSTRIJA), BREZ NASLOVA IN ŠE DRUGE (193) - DEMOSTENES IN NJEGOVA ŽENA (249) * JOŽE KRIVEC (ARGENTINA), ZEMLJA UMIRA (197) * KAREL RAKOVEC (ARGENTINA), SONETI (212) * TED KRAMOLC (KANADA), KURIR (215) - MARJETICE (228) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), PRAZNOVANJE (229) - TRI PESMI (257) * MARJAN JAKOPIČ (USA), PESMI (239) * JULIUS SLOWACKI - TINE DEBELJAK (ARGENTINA), DVE PESMI (255)

RAZPRAVE: FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), MOTIV DOMA IN ZDOMSTVA PRI IVANU CANKARJU (162) * LEV DETELA (AVSTRIJA), CANKARJEV UMETNIŠKI SVET LEPOTE, PRAVIČNOSTI IN LJUBEZNI (167) * MILAN KOPUŠAR (USA), MARIJA IN SODOBNOST (233)

KRITIKE IN PRESOJE: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), FILOZOF FRANCE VEBER - PREDSTAVLJEN SVETU (260)

SPOROČILA: JOŽE CUKALE (INDIJA), SOLŽENICYN V KALKUTI (277)

SREČANJA: LEV DETELA (AVSTRIJA), V OGNJU GROZE PLAPOLAM (289)

POGLEDI: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), ZAKAJ VEČ NE PIŠEMO? (302) * LEV DETELA (AVSTRIJA), PESNIŠKI SVET VENA TAUFERJA (309)

UMETNIŠKA PRILOGA: akad. kipar FRANCE GORŠE (AVSTRIJA), DELA * BARA REMEC (ARGENTINA), OSNUTEK ZA NASLOVNO STRAN KNJIGE TINE DEBELJAK: ŠOPEK CANKARJEVIH PISEM.

ENTRESIGLO

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XV

~~1975~~ 1976

Št. 3-4

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ.

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, BUENOS AIRES 1407,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi
s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime.
Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 97./98. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v decembru 1976.

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Editor responsable: dr. Valentín Debeljak

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1328338

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de junio de 1976, en los
Talleres Gráficos Editorial Baraga SRL, Pedernera 3253, Buenos Aires, Argentina

CORREO ARGENTINO	
SUC. 7 B	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

EL DESAFIO DE IVAN CANKAR

El aniversario de nacimiento del escritor esloveno Ivan Cankar -10 de mayo de 1876- es propicio para dirigir la mirada no solamente hacia su obra sino también hacia nuestra realidad humana y nacional. El nombre y la obra de Ivan Cankar van asociados más que nada al ser humano y nacional. Y esto no es, para él, solamente una idea, sino un imperativo. Así lo vio Cankar, afirmando una y otra vez que para hallar auténtico ser humano y nacional debemos parecernos más a nosotros mismos, desechar los falsos valores y desarrollar las virtudes humanas. Que debemos hacer -decía- de nuestra realidad nacional y cultural una realidad moderna, fortalecida por los valores humanísticos que hemos heredado de las antiguas culturas occidentales.

La valoración humanística nos convoca a observar la extensa obra del principal representante del modernismo esloveno. En ella se destaca la libertad, la solidaridad y la pasión crítica por la verdad. Estas son las virtudes que harán posible una convivencia fructífera y un desarrollo integral de la persona humana.

El desafío de Ivan Cankar nos obliga a rechazar las actividades vacilantes, que llevan al estancamiento cultural y nacional. El dinamizó a la sociedad detenida por medio de un sostenido llamado a lo espiritual verdadero y bueno, presentando una dura batalla contra lo anticuado, hipócrita y lo irracional. En este cuadro le corresponde una participación trascendental a los valores del despertar nacional esloveno.

Se deberá considerar a Ivan Cankar como a una figura de humanismo progresista al que le es indispensable reconstruir la imagen moral y espiritual de la sociedad. Esto no podrá acallar nunca nadie. Este es el desafío de Ivan Cankar y este desafío sigue siendo fundamental para el conocimiento de su época como también de la nuestra.

MOTIV DOMA IN ZDOMSTVA PRI IVANU CANKARJU

Med motivi, ki sestavljajo zgradbo Cankarjevega dela, je motiv doma in zdomstva eden najbolj osebno doživetih in globinskih, eden najbolj vrednostnih. Cankar ga je oblikoval v nešteti variantah v svojem pesniškem, pripovednem in dramskem ustvarjanju; prepleta se v vseh njegovih ciklih: v domačijem, dunajskem, šentflorjanskem, avtobiografskem, socialnem – zdomstvo kot tujstvo, kot odtrganost od doma in zemlje, vrženost v nepristno in licemersko; zdomstvo kot izseljenstvo, ponižanje, hrepenenje.

Motiv tujstva in zdomstva je dostikrat eden pglavilnih vzrokov, da je marsikatero Cankarjevo delo povprečni bralni publiki težko dojemljivo in sprejemljivo. Črnoglednost in lirizem, ki obvladujeta njegovo pisanje, imata svoj izvor v veliki meri v zgodnjem pomanjkanju ubranega in mirnega družinskega življenja. Cankar je že v prvi otroški dobi doživljal vprašanje trdnosti in netrdnosti doma. Gospodarska neizkušenost Jožefa Cankarja, pa tudi nasploh težke razmere so bile vzrok, da se je v otroku vzbudil občutek življenjske grenkobe in odtujenosti. Tem okoliščinam se je leta 1879 pridružil veliki požar na Vrhniki, ki je upelnil hišo krojaču Cankarju na klancu in se je morala številna družina potikati brez doma po tujih in slabih stanovanjih po trgu.

Zunanjim družbeno gospodarskim vzrokom odtujenja so se pridružili telesni in zdravstveni. Umrljivost otrok pri Cankarjevih je bila že nekaj rodov velika; poleg tuberkuloze je nastopala tudi živčna oslabeleost. Človeško prizadeta značilnost Cankarjevega pisanja ima svoj delež v telesni šibkosti in razbolelosti. V tistem najtežjem letu na Dunaju – 1899 – ko se je potikal brez pravega stanovanja in doma po cestah in kavarnah, mu je prihajala celo misel na samomor. Pomanjkanje zdravega družinskega okolja je navajalo fanta v sanjarjenje in odmaknjenost zunanjemu svetu.

V Ljubljano je prišel Cankar jeseni leta 1888. Nekaj časa je stanoval pri stricu šimnu, nato po študentskih stanovanjih, kjer

je živel v bedi in pomanjkanju. V šolo je šel največkrat lačen, obedoval je v Jeranovi Ljudski kuhinji, nekaj časa mu je dajal kosilo dr. Tavčar. To ljubljansko zdomstvo je v mladem študentu našlo izhod v samotarskem predajanju umetnosti, v bohemstvu, odvajalo ga je od realizma in mu jemalo voljo za redni in dosledni študij. Cankar se je zavedel svojega tujstva, ki se mu je začelo oblikovati v idejne in literarno estetske prvine. V črtici *Domov*, ki jo je objavil v Slovincu 15. januarja 1898, je povedal: „Vse razmere, v katerih sem moral živeti zadnja leta, pristudile so se mi do dna... In vzrok vsemu temu je bil v meni samem. Čutil sem se tujega in zdelo se mi je, da me gleda vsakdo kot tujca, katerega ni treba ljubiti.“ In še: „Nekaj zoprnega, mrzlega je leglo na moje srce. To je bil tisti čut odtujenja in osamljenosti, ki me je dušil tam zunaj v mestu ves dolgi čas.“

Na Dunaju, kamor je odšel po maturi, jeseni 1896, se je Cankar seznanil z modernimi literarnimi tokovi, ki so tedaj prihajali iz evropskega zahoda. Bolj kot študij ga je privlačevalo literarno snovanje in ustvarjanje, a ko je po kratkotrajnem zanimanju za naturalizem odkril literarno in estetsko gibanje dekadence in simbolizma, je pomenilo to zanj odkritje nečesa sebi in svojemu razpoloženju primernega in zadovoljujočega. Po drugi strani pa je spoznal hladnost tujine; v docela proletarskem ottakrinskem okolju se je zavedel svojega družinskega in človeškega položaja. Tudi če je v desetletju, ko je našel pri Löfflerjevih svoj drugi dom – od 1899 do 1909 – manj občutil zunanjo tesnobo zdomstva, se v njegovih delih iz te dobe izraža globoka idejna in umetniška prizadetost, ki ima svoj izvor v človeški osamljenosti. Vendar je pisatelj počasi premagoval to odtujenost; ko se je spomladi 1910 naselil na Rožniku in našel pri Bergmannovih svoj novi dom, je doživetja tujstva in samote že začel intenzivno presnavljati v literarno idejne bipolarne teme: dom – tujina, pravica – krivica, hrepenenje po svetu – vračanje domov, svet socialne poštenosti in svet oportunitizma, svet pristnosti in nepristnosti.

Čustveno je Cankar izpovedal svoje tujstvo in zdomstvo v *Erotiki*, kjer v ciklu *Helena* poje: „Šla si mimo mojega življenja / in si me gredoč pozdravila; / šla si, enkrat si se še ozrla, / samega si me ostavila. // Šla si mimo kakor tihe sanje, / in ob uri tisti sem spoznal, / da sem sam na vsem širokem svetu, / da sem sam bil, da sem sam ostal.“

Vendar pa lahko rečemo, da je pisatelj, ki je dobival veljavo in priznanje v slovenskem svetu, dobival tudi svoj „dom“ in mesto v domovini. Milena Rohrmannova mu je pisala novembra

1910: „Na Rožniku, ki ga sam imenuješ svoj dom, si dovršil v mislih Lepo Vido; že zato mora biti nekaj lepega...“ Tujec se je spreminjal v velikega člana družine. Njegov individualni duh se je zblževal z narodnim. Spoznal je, da je ideja osebnega in družinskega v njem že premagana. V črtici *Domov* piše: „In jaz sem mislil na svoj dom, na svoj oddaljeni, oddaljeni dom... Spoznal sem z grozo ta dom, o katerem sem sanjal in po komur sem hrepenel; ta dom je bila preteklost. In izginjal je vedno dalje v daljavo in vsak trenutek je postajal lepši in jasnejši.“ Da, a v njegovem delu je ostal motiv doma in zdomstva najgloblje zapisan.

Ko je v prvih mesecih leta 1897 Ivan Cankar zavrgel naturalizem in se odprl idejnim tokovom dekadence in simbolizma, se je odmaknil tudi enkratnemu in osebnemu pojmu domačega ter se usmeril v območja višjih duhovnih realnosti. V Epilogu k *Vinjetam* – maja 1899 – govori o sanjah, o ideji, simbolih, duši in njeni lepoti. V pismu Anici Lušinovi, julija 1898, je zapisal: „To kar je resnično krog mene, nima samo na sebi nikake vrednosti in zdi se mi, da je samo simbol večnih idej. Zato je tako smešno in malenkostno to zunanje življenje in ena sama lepa misel je vredna več kot ves svet.“

To usmerjenost v eteričnost simbolizma in idejnosti je potem korrigiral v vrsti pripovednih in dramskih del, vzetih iz domačih zasnov ljudskih motivov. Ta dela so: *Potepuh Marko in kralj Matjaž* (1905), *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907), *Kurent* (1909), *Lepa Vida* (1911), *Križ na gori*. V teh Cankarjevih delih se še posebej srečujemo z motivi doma in zdomstva, ki so vraščeni kot globlje sestavine v njegov miselni in čustveni svet. Cankarjeve osebe so postavljene v različne vrste, načine in možnosti „biti zdoma“. Hrepené po rešitvi iz socialne stiske, po svetlem paradižu tujine, bojujejo se za pravičnost, človeškost in za dom, ki jim je odvzet. Pri tem jih vodita, moremo reči, v glavnem dve dejavnosti: romantična in realistična. Zdomstvo se jim kaže kot:

1) Problem Lepe Vide, želja po oddaljitvi od starega in duha morečega. Ta dejavnost je v bistvu uresničevanje vrednot svobode; je neke vrste bohemsko ravnanje, ki ga je pisatelj sam doživljal v moralnem in duhovnem uresničevanju svoje osebnosti. Takšno zdomstvo je sprejela Lepa Vida in za njo vsi romarji, ki so jadrali v deveto deželo. Tudi Kurent je bil z njimi, slišal je njih vriskanje in videl sončna jadra. Ali prišel je po nebu siv oblak in je zasenčil barko in takrat je Kurent spoznal, da so bile oči romarjev vse solzne. To hrepenenje po odhodu iz žalostne doline je čutil umetnik Mate v *Križu na gori* in v svojem srcu

ga je veselo sprejel Marko v povesti *Potepuh Marko in kralj Matjaž*, ko je vzklíknil: „V svet, v svet, o mati! Nič več mi ni živeti tukaj, pretesen mi je dom, moje srce je zakoprnelo po tujini.“

Ta notranji klic ima dve strani, dva videza: hrepenenje po odhodu – hrepenenje po vrnitvi. Kot pravi Damjan v *Lepi Vidi*: „Nič zato, če pridem ali ne pridem. Človek gre, da gre. In če bi prišel... kaj?... bi se pač vrnil. Nocoj me je poklicalo od one strani, tam bi me od te strani poklicalo. Človek, ubogaj, kakor ukazuje ta čudežna kri!“

To je veselo sprejemanje zdomstva in vesel odhod v tujino, ki se kaže kot nova domovina. Pisar Mrva pravi: „Bog je dal človeku hrepenenje, za cilj pa ga je ukanil.“ in delavec Damjan: „Človek se ziblje, kakor jadrnica na valovih, kadar vetra ni. Ziblje se, ne priziblje se nikamor. Sam Bog nebeški vedi, kaj je v njegovi krvi. Ko sem pobegnil prvíkrat, sem komaj čakal, da stopim na barko; pel sem in vriskal, od same norosti sem zalučil klobuk v morje. Čez tri tedne sem bil bolan od same bridkosti; vse se mi je trgalo v prsih, če sem se spomnil, kako je ob sobotah popoldne potrkavalo pri svetem Pavlu. Strpel sem eno leto, nič dalj. Ko sem se vrnil, sem skoraj pokleknil na to ljubo domačo zemljo.“

2) Problem Kurenta in hlapca Jerneja in vseh, ki so zapustili dom iz socialno ekonomskih razlogov. Če je gíbaló bohemskemu zdomstvu svoboda, je gíbaló socialnemu zdomstvu nesvoboda, gospodarski in politíčni pritisk. Ti ljudje morajo zdoma. V *Kurentu*, kjer se prepletata bohemsko in socialno zdomstvo, pravi Cankar: „Le na pot, le na pot – kamorkoli! Le iz ječe, le iz trpljenja, pa kamorkoli! Zbogom, ti črna domovina, ti lačna in žejna mati, ki stojiš na pragu, gledaš za svojimi sinovi in si ne upaš, da bi jih klicala!“ Neštevilna procesija odhaja v Ameriko, na Nemško, po vsem svetu. To so ljudje, ki so gnojili svojo zemljo s potom svojega čela, pa jim ni rodila kruha in jim ni dovolila ostati na njej.

Rešitev tega zdomstva je nakazal Cankar v dveh poteh: v mistični in v revolucionarni. V črtici *Za križem* se odpravljajo vsi ponižani in užaljeni, vsi, ki nimajo kamor bi položili glavo, za Tujcem. „Odložite cule in pojdite z menoj“, jim ta govori. „Ne ozrite se v prekletstvo in trohnobo vsi vi tisoči in milijoni, ki ste koprnili z menoj! Vsi vi ponižani in užaljeni, vsi vi zasužnjeni in obremenjeni – zdaj, ko je vaš dan, pojte hosana in aleluja! Iz bičanja in iz križanja, iz sramote in trpljenja je vzrasel naš dan, do nebes se je povzdignil naš križ!“ Šel je pred njimi –

piše Cankar – visok in lep, v dolgi rdeči halji in vsi so šli za njim, vsi brez doma, ponižani in zaslužjeni.

V povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica* je pisatelj vprašanje zdomstva usmeril v aktivni poseg tistega, ki je dom izgubil. Cankar pokaže na drugo možnost: hlapec-zdomec gre sam iskat svojo pravico in si jo sam vzame. Ne v sovraštvu in puntu, ampak v svetem srdu: „Ne bom prosil vbogajme, nikomur ne bom delal nadleže.“ Njegova tožba za dom se spremeni v odločno dejavnost. „Nič na vrata usmiljenja, na vrata pravice trkam, da se mi odpro na stežaj! Ni berač in popotnik, kdor je gospodaril štiri-deset let; ni brez doma, kdor si je sam dom postavil; ni mu treba prositi kruha, kdor je sam obdeloval prostrana polja.“

Motiv doma in zdomstva je postavljen v osnove Cankarjevega slovenskega in človeškega genija. Vse njegovo delo je usmerjeno v odkrivanje in iskanje resnice, ki je resnica doma in trdnosti bivanja. V njem je nepomirljivo nihanje med domom in svetom; Cankar ni mogel nikdar popolnoma obsoditi in zapustiti družbo, kakor je tudi ni mogel nikdar popolnoma sprejeti. Njegove osebe čutijo v sebi klic po svetu, potrebo po odhodu in osveščanju; njegovi ljudje odhajajo v svet, ki se jim kaže kot paradiž, pa takoj začutijo nepomirljivo slo po vrnitvi. Tudi Cankar je vse življenje iskal dom – tisti dom, ki mu je pripadal, ker je zanj delal, ga s potom in krvjo gnožil.

CANKARJEV UMETNIŠKI SVET LEPOTE, PRAVIČNOSTI IN LJUBEZNI

Ob stoletnici pisateljevega rojstva

Literarno delo IVANA CANKARJA je neločljivo povezano z njegovim življenjem: literatura in biologija sta v osebi velikega slovenskega pisatelja z nadregionalnim pomenom zaživelii kot enkratna celota. Že zelo zgodaj je prenovitelja slovenske literature dobesedno vrglo v *totalno literarno ustvarjanje*. Poklicna kariera, družbeni uspeh, varna domačnost, ki jo nudita družina in dom, zavarovanja pred družbenim izpostavljanjem, časti in denar in še mnogo drugega je pobegnilo s Cankarjeve premočrtne poti, ki je obsedeno poznala le eno: prodor v najčistejšo in najpristnejšo ustvarjanje, prodor v srce literarnih skrivnosti, prodor v mojstrstvo besednega oblikovanja, ki mora biti oblikovno in vsebinsko izpiljeno in preračunano in duhovno odkrito, pogumno, drzno in novo.

Pisatelj, ki se je s hladnega, zameglenega klanca vrhniških siromakov odpravil na trdo in dolgo pot čez slovenske hribe in doline ter čez nemška vznožja in pobočja prav do cesarskega Dunaja, je vedno znova s presunljivo umetniško besedo znal obuditi in obnoviti to svoje doživljenjsko potovanje, to romanje za Pravico in Lepoto, ki se nista in nista hoteli-razodeti nadvse senzibilnemu iskalcu. Lepota je sicer kot iz pisateljevih doživetij in sanj zmagoslavno vstala, polna beseda vedno znova zagospodovala sredi Cankarjevega literarnega sveta. Bila pa je bolj sanjsko, bolj spoznanje o človekovih neizrabljenih, v globinah duše skritih možnostih, bolj obet in upanje za naprej. V tem smislu tudi Pravica ni zakraljevala na Cankarjevi življenjski poti. Pojavila se je zato kot siloviti kažipot novega upanja in nove pravičnosti, ki jo slovenski in človeški rod morata šele izvojevati, do katere se morata dokopati, ki jo šele morata doumeti, pravilno spoznati, v katero morata zrasti šele tedaj, ko odvržeta svoje zablode, napake in pregrehe. V tem smislu je bilo Cankarjevo pisanje izrazito *očiščevalno, etično in kritično dejanje*. Umetnik je romal za svojo enkratno, v notranjosti svoje duševnosti skrito podobo pravega in pravičnega

življenja, risal jo je tudi tedaj, ko je prikazoval obraze tistih, ki jih je srečal v življenju.

Nekaj odločilnih Cankarjevih pisateljskih signalov najdemo že v njegovi zgodnji ustvarjalni dobi. Spomnimo se samo na tiste prozne bisere, v katerih je postavil materi enega najlepših spomenikov v svetovni literaturi sploh. V *Skodelici kave* jo tudi takole opisuje:

Začul sem tihe korake na stopnicah. Prišla je mati; stopala je počasi in varno, v roki je nesla skodelico kave. Zdaj se spominjam, da nikoli ni bila tako lepa kakor v tistem trenutku. Skozi vrata je sijal poševen pramen opoldanskega sonca, naravnost materi v oči; večje so bile in čistejše, vsa nebeška luč je odsevala iz njih, vsa nebeška blagost in ljubezen. Ustnice so se smehljale kakor otroku, ki prinaša vesel dar.

Ljudsko šolo na Vrhniki je Cankar manj cenil kot *Enajsto šolo pod mostom*. V tem smislu se je že zelo zgodaj uprl uradni in dirigirani učenosti in se premočrtno in samozavestno postavil na lastne, uporniške noge. Končal je ljubljansko realko, a ga študij ni privlačil. Na Dunaju je sicer začel študirati tehniko, a se je hitro osamosvojil in v glavnem mestu tedaj cesarske Avstrije živel med leti 1898 in 1909 kot svoboden književnik. V mnogih pesmih in prozah je temu silnemu človeškemu mravljišču, v katerem je tedaj živel vrsta narodov, postavil nepozaben, a kritičen spomenik:

Blodil je dalje, vsekrižem po neznanih ulicah, ki so si bile čisto enake. Prišel je do pasu, ki v širokem toku objema notranje okraje cesarskega Dunaja. Preden se je nameril onstran svetlega obroča, se je z dolgim pogledom ozrl dol na mesto. Rumenkasto siva megla prahu in dima, bolna soparica, žehteča iz vročičnega, nasilno razbičanega življenja, je nepremično visela nad slokimi stolpi, štrlečimi iz ogromnega, zamolklo šumečega jezera... Pavel Negoda je krenil preko širokega pasu na ono stran, tja, kjer je pod zelenim Galitzinbergom in pod prisojno Sophienalpo zgrmadeno in zverženo ogromno, mračno mesto suženjstva, uboštva, gladu in greha. Cesta, po kateri se je nameril, je bila široka in ravna, kakor s črtalnikom potegnjena prav do vznožja hribov, do tiste razdrapane, ilovnate pustinje, ki je bila nekoč travnik, dokler je ni dosegel strupeni žar mesta. Na obeh straneh ceste so se nepregledno vrstile mrke, trinadstropne hiše; večinoma so bile še nove, nekatere še nedograjene; toda na videz so bile že sto-

letne, na debelo zaprašene in okajene; glad in greh bi udarila svoj črni pečat na samo marmorno ploščo.

V tem bučnem človeškem mravljišču med mrkimi, mračnimi poslopji in med kočijami, v katerih se vozijo bogati, kot je Cankar ironično in žalostno zapisal v znani pesmi, je nastalo nekaj pglavitnih pisateljevih del. Sploh lahko rečemo, da je bilo Cankarjevo bivanje na Dunaju odločilno za njegovo ustvarjanje. Do razmer doma je dobil za pomembnega umetnika važno, neprizanesljivo kritično distanco. Razločnejše je videl bedo in revščino v domovini, hinavščino, pokvarjenost, poniglavo klečeplazenje pred mogočniki družbenega in javnega življenja, pred Kantorji, različnimi kralji na Betajnovi in drugimi oblastniki. Ob tem pa ni nikoli zabredel v slavošpev mogočnemu svetovljanstvu, centralnemu, saj je tudi to motril s kritičnimi očmi. Tu je obračunal z Aškerčevim pesniškim konservativizmom in Govekarjevim neizdelanim naturalizmom in utemeljil novo perspektivo v slovenski umetnosti, ki je odprta, močno literarna, stilistično izbrušena, svetovljansko razgibana, psihološko poglobljena in novotarska. Imenujemo jo slovenska Moderna.

Na Dunaju so nastali teksti, ki bistveno pogojujejo podobo pglavitnega slovenskega besednega ustvarjalca. V romanu *Hiša Marije Pomočnice*, ki je izšel leta 1904, je prikazal Cankar neki dunajski zavod, kjer umira štirinajst deklic na oddelku za kožne bolezni. Leta 1905 je izšla povest *Križ na gori*, ki tvori s *Tufci* in *Na klancu*, dovršeno trilogijo. V njej je ustvaril optimistično podobo slovenskega umetnika Mateja iz Globeli, ki po mnogih preizkušnjah sproščeno zaživi ob preprosti in zvesti Hanci. V tem delu je poveličal ljubezen in domovino, ki jo simbolizira podoba Hance.

Med drugimi so iz istega časa važna dela *Martin Kačur*, tudi *Nina* ali pa *Aleš* iz *Razora*, medtem ko je ob agitacijskem boju ob avstrijskih parlamentarnih volitvah – ko je tudi sam kandidiral na listi socialnodemokratske stranke, a ni uspel – napisal lepo in značilno povest o brezuspešnem boju zavrženega *Hlapca Jerneja*, ki ne najde pravice. Bistveno važna je tudi Cankarjeva farsa *Pohujšanje v Dolini šentflorjanski*, ki je naperjena zoper laž in hinavščino v meščanski družbi.

Proti koncu življenja se je Cankar spet naselil v domovini. Tu je v grozi prve svetovne vojne med drugim nastala pretresljiva knjiga črtic *Podobe iz sanj*, v kateri je Cankarjev simbolizem in mojstrski ponotranjeni prozni besedni spev dosegel vrhunec. V družbeni resničnosti „barantačev, mešetarjev, ciganov, tatov“, kjer „od vseh strani in na vse strani brizga pohlepnost, škropi zavist,

pljuje sovražstvo“, je poslanstvo umetnosti prav v tem, da se bori za podobo plemenitega in nesebičnega človeka.

Cankar ni bil le mojster v prozo zapisane besede, temveč tudi izrazito dramatičen duh. O tem pričajo njegove igre, ki še danes sestavljajo „železni repertoar“ slovenskih gledališč. Spomnimo se na drame *Za narodov blagor*, *Kralj na Betajnovi*, *Hlapci*, tudi na farso *Pohujšanje v Dolini šentflorjanski*, medtem ko v nasprotju s temi Cankarjevimi neizprosnimi dramskimi kritikami zgrešenega življenjskega načina brez perspektive v prihodnost pomeni *Lepa Vida* simbolično dramo hrepenenja in nekakšnega pravičnega zaupanja v morda vendarle tudi pozitivne sile v človeku.

Cankar je poleg tega pesnik zbirke *Erotika*, ki je s svojo tedaj šokantno dojeto vsebino vznemirila slovenske bralce. Še danes je znan ciklus *Dunajski večeri*, ki kaže dekadentno ozračje in bolešno ljubezensko čustvo. Poleg tega je Cankar, ki pri domači literarni kritiki, ki ga ni znala prav razumeti in zaobjeti, nikoli ni našel naklonjenosti, napisal številne kritične, satirične in polemične spise.

Cankarjeva umetnost in osebnost sta izredno bogati in istočasno izredno zapleteni. Podoba je, da je večploskovna, razgibana in razburjena osebnost v poglobljenem literarnem delu svojsko zaživelna. Nov, demokratičen čut za socialno pravičnost se je v osebi tega enkratnega umetnika na nenavaden način spojil z izvirno in globoko, a vseeno nevezano, odprto in popolnoma svobodno doživeto religioznostjo. Kljub tej svobodi čustvovanja in spoznanja Cankar nikoli ni bil le socialen in svobodnjaški pisatelj, temveč tudi eden od slovenskih najglobljih duhovnih pisateljev. V tem smislu predstavlja tudi Cankarjeva revolucionarna in socialna povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* izredno poglobljen religiozni spev, napisan v starinskem, svečanem svetopisemskem jeziku; ta znana, v čez dvajset jezikov prevedena Cankarjeva povest, je kot starokrščanska prilika o ljubezni in pravičnosti. V bistvu je Cankar mojstrsko presegel vse, kar je raslo na Slovenskem: konvencionalno in ozko pojmovan socializem, pridobitniški in v bistvu nerazsvetljeni liberalizem, ozkotirno in starokopitno katolištvo. Prav zaradi te nenavadnosti svojega miselnega načina ni naletel na odprt sprejem. Kljub temu je zrasel že za življenja v največjo slovensko duhovno avtoriteto, ki so ji prisluhnili tudi tujci. Njegov umetniški način je kljub patriotični premočrtnosti vedno znova načel najgloblje človekove eksistencialne in univerzalne probleme.

Vzkliknil sem; iz globočine mojega umirajočega srca
je planilo: »Mati!« – Tih in mračen, kakor poprej, je

bil plamen njenih oči. In zaklical sem v tej bolečini,
v tem predsmrtnem spoznanju: »Domovina!«

Milejši, jasnejši je bil plamen njenih oči, že se je
dramilo v njem usmiljene in odrešenje. Ali ganil se
ni moj gost, moj sodnik, ni mi odgovoril, ni me izpustil.

Takrat se je v grozi in bolesti razklalo moje srce, da
je dalo, kar je še imelo:

»Bog!«

V tistem trenutku sem se sladko zbudil iz dolge,
strašne bolezni. Poleg mene, ob čaju, je sedela svetnica
odrešenica.

Ime ji je bilo: Življenje, Mladost, Ljubezen.

(Podobe iz sanj)

Napisano za slovensko oddajo na radiu Deutsche Welle v Kölnu,
v nedeljo, 9. maja 1976, za stoletnico rojstva Ivana Cankarja.

BERT PRIBAC

POLNA VREČA SANJ

razmišljanja o svetu in okolju, o sebi in o ženskah

(To je bil naslov zbirke namenjene Pesniškim listom v Koper)

VODNJAK PRED HIŠO

Na dnu vodnjaka obešeno nebo
in zvezde, ki te gledajo
iz vlažnih sten, kot odprti cvet –
pa boš vrgel kamen na dno
in preplašil boš zvezde
in v valih bo zbežalo nebo:
tvoj prelomljeni obraz
se ti bo zazrl v oči
kot preplašeni tujec
na sredi poti.

CRIMSON ROSELLA

Ubil sem nekaj lepega davi,
ko sem se peljal na delo;
v stekleno lupino
mojega voza
se je zaletela temnordeča ptica.

Tudi Bog ubija

s potresi in vetrom,

s poplavami
in kugami,
ki jih pošilja,
ko razmnoži neznatna bitja
v morilske tolpe,
ki se rede na mesu živega telesa.

zakon trave v hladnem vetru
vtrga se poplavljen
in želi, ki vse preneha
prez jeze in tožnje.

— — —
Zabolelo me je do živega,
ko so peresa krvavo frfotala. Pomislil sem,
koliko večja mora biti

Božja bolečina.

KAMEN STRASTI

V čisti vodnjak njenih oči
bom vrgel kamen svoje strasti
in vzburkal vode njene polti.

In ko bo veselje se pretopilo
v najino objeto zavest,
niti dih vetra ne bo motil
padanja preživelih zvezd.

SANJ POLNA VREČA

Življenje moje, sanj polna vreča,
oblaki svetli preko temne dobrave,
device nage polne poželenja,
bokali vina, ki odžejajo brez pijanosti,
prijatelji, ki so del življenja,
otroci, polni zdravja in veselja,

PO KALAMU
Ne bi se več
mi pravijo podobni znanj,
kar pizanc bodo goveli
nabavna daci

Ali moreš ti
ki je svetlost tvoja
me tudi nobili zavojci nje

zelene trave v hladnem vetru
vročega popoldneva
in Bog, ki vse prenaša
brez jeze in rohnenja.

DEKLETU, KI MIMO GRE

Dekletu, ki mimo gre
s pozibavajočimi se boki
in se ji vidiijo dojke
skozi tančico poletne bluze,
bi rad povedal,
da prinaša več radosti
in volje do življenja
kot vsi mogočniki
in plačani modreci,
ki se zdaj sprehajajo
po vrtovih svojih dač in vil.

PO KAJAMU

Ne pij ga več,
mi pravijo pobožni znanci,
ker pijanci bodo goreli
sodnega dne!

Ali more tisti,
ki je ustvaril trto,
me tudi soditi zavoljo nje?

SPLAV NA VASI

Videl sem te pod topoli,
ko sem bil še otrok, ki se zanima
za žive stvari.

Ležala si v hladni senci
in merila brežino obzorja,
ki je padalo v plasteh kakor kamenje.

Vinogradi še niso bili rumeni po trgatvi
in ti nisi hotela roditi,
ampak si povrgla svoj plod na skrito,
pod grmi akacij,
kakor upehana divjad,
ker si se bala jezikov na vasi.

V svoji ljubezni se nisi obnovila,
kakor se obnavljajo trave in trte.

Čutila si jesen
v drgetanju potoka med robidami
in v zarjavelosti poznih trav.
Ko so se drevesa pripravljala k počitku,
je tebe samo gosta megla nad potoki
spominjala na mornarja ljubezni,
ki je odšel neznano kam.

* * *

Zdaj, ko mlini mojih možganov
premlevajo preteklost
in luščijo polno zavest
od čisto navadnega bivanja,
se moja začudenost staplja
s tvojo tesnobo
in čeprav je med nama brezдно časa
in razlika pokolenj,

najino bivanje se staplja v prisotnost,
ki ne pozna časa ne obtožbe
in niti objokovanja.

LEPOTICA

Vsi mladeniči so želeli te otipati,
ko si spomladi poganjala čar,
toda tvoje korenine so se mešale s smrtjo
in prinašale gnitje in sovraštvo na zemljo.
In kdor se te je uspel dotakniti,
je postal goslač, ki je zlodeju prodal
svoj duševni hram.

Sneg se je topil hitro
pod božanjem južnega vetra
in odnašal s seboj pozabo zimskih dni
in toploto, ko smo se greli
ob ognju svojih pogovorov in sanj.

Ples okoli zelenega panja se je spet začel
in na mehkobi gnilih trav na dnu voda,
se je leno vzdramil povodni mož iz blatnih sanj.

Po Nilu mrtve ribe plavajo navzdol
mimo nesmiselnih piramid in ljudi,
ki srepo obdelujejo svoj lan.

A ti se nisi zmenila za kričanje
prodajalcev časopisov,
ki so oznanjali sodni dan,
in se nisi zmenila za smrad obglavljenih rib
na površju gnilega pristana.
Tebe je razganjal zeleni panj
in vonj plesalcev okrog tvojih bokov,

ki so se svetili kakor bron,
in bitje tvojega srca
se je dvigalo vse belo pod sokom dojk
kakor strast mlade kobile sredi gmajn.

NA OBISKU PRI DOPISNEM PRIJATELJU V STARI ULICI V KRAKOWU

V sobi, polni umazanega perila
in suhega cvetja,
se je edino klavir svetil iz kota.
V drugem kotu nad kanapejem
je bila lista žensk, en križec za vsako,
ki so prišle po trenutek pozabe k tebi –
dvainštirideset jih je bilo,
mladih, starih, samskih, poročenih,
sanjavih in poštenih,
strastnih in razuzdanih.

Da bi odzval v meni ljubezen
do poljskih krajev in ljudi,
si tiho igral na klavirju mazovše,
spretno kot mojster in občuteno,
da se mi je trgalo srce
za tistimi dekleti, ki so pustile
vsaka svoj križ
nad tvojim ležiščem.

V tebi se je mešal veter severnih gozdov
in hladna megla baltskih jezer
in težka, trudna tesnoba sanj.
Tisti svinčeni križi niso bili zmage
tvojih ženscarskih podvigov,
ampak porazi tvojega baje izdatnega tiča,
za katerim si se skrival,

da bi utopil spomine pogorišča,
spomin na zemljo in dom in na starše,
ki so bili za gorivo Oswieczima,
Pepel tvoje ljubezni se je še svež
dvigal iznad zapuščenih pogorišč,
izmed ožganih brun,
kjer so se zagozdili sivi vzdihi
mrzlega novembrskega vetra.

O, jokajte za živimi, bratje moji,
ki ponižujejo sebe in sočloveka,
jokajte za njimi,
ker se jih svetloba izogiba
in jih veter ne uteši –
kakor kamenje so,
pozabljeno po pustih gmajnah
v razpadajočem mahu,
ki ga ne ogreje toplota južnih sap.
O, jokajte za njimi, bratje,
ker so berači grenki,
ki razmetavajo zlato svojih sanj
in jih ne pogreje smeh otroka
in niti nežnost ženskih poljubovanj.

* * *

Zvoki mazovš so se mešali v moji glavi
z ropotanjem vlaka,
ko sem drugi dan šel na pot
in nisem zaspal vse do Trsta:
mislil sem na Poljsko in na Evropo,
ki ju je razdjala vojna
globoko do srčnih tkiv
in mislil sem na sebe,
ki sem iz mirnih vinogradov Istre
padel v grozoto človeškega dogajanja
in prinašal domov pepel Oswieczima.

POČITNIČARJI

Ko se morje neprestano vrača domov
in trka na peščene sipine,
ki jih pokriva grmičje tamarisk,
ne najde ničesar,
da bi se odzvalo na njegovo šumenje.

Mrčes, ki se giblje semtertja
in brez namena v gosti zrak
poletnih popoldnevov,
je bil postavljen tja od nekoga,
ki se ne zmeni več zanj.

Samotne koče, pisane od tistih,
ki so pobegnili iz dolgočasja
ponesnaženih mest, gledajo srepo v valove,
ki se vračajo z obiska celin in dob,
kamor so jih zanesli vetrovi
in privlačnost mesečin.

Čemu ljudje in njih gospe
(in tudi njih mačke in psi
ter vsakovrstna drobna divjad)
bežijo iz mest
na pobočja morskih bregov?
Saj zrak je slan in oster
in smrdi od mrtvih rib in korenin-
In jadra tudi ni videti
iznad belih pen,
jadra, ki naj bi prinašalo dobro vest
z daljnih obal Koromandije
da je tam vse dobro ljudem.

TRDITEV

Dnevi siromakov
so polni upanja

in njih otroci sanjajo lepe stvari,
čeprav na tem svetu,
ki je še zmeraj svež
kakor jutranja rosa,
ni klina, da bi se človek
spodobno obesil nanj.

Vse stvari so rahle
in celo vesolje se neprestano pretaka
po tkivu možgan,
medtem, ko se čez sonce
dan na dan valjajo gosenice
žareče snovi
in se mesec za mesecem
pretaka mesečina
v napojeno vato noči.

VODE MONARSKIH PLANJAV

Po T. S. Eliotu

Ob reki Murrumbidgee sem stal
in poslušal šumenje vod,
ki so blatne in bistro
se prevračale preko temnih skal.

Dol so prihajale iz temnih gozdov
Snežnih planin
in v svojem teku skozi čas
niso videle vojn,
ki so divjale po planjavah tujih dežel.

A reka Murrumbidgee je vseeno znosila prah
vseh tistih,
ki so nehali šteti kroženje

južnih zvezd,
ko je napočil njih čas;
in gozdovi so povzeli žalostni napev
domorodcev,
ki so hoteli objeti večnost,
pa so izginili v temo jam,
kamor so se zavlekli ranjeni
ali zastrupljeni,
kakor preganjana divjad.

žuželke, ptice, kuščarji in ljudje,
vsi so doživeli svoje jutro in večer,
pa čeprav so bili nekateri dnevi
kratki kakor dihi,
in jutra na sredi gozdov
so očistila trohnelost
njih zapuščenih tkiv.

Gozdni požari,
ki so izbruhnili netetokrat med neurji,
so očistili grmičja izpod visokih dreves
in temni viharji iznad planjav
so prerodili prst.

Žalostne vode Monarskih planjav,
kolikokrat ste poslušale
mrzle vetrove z Brindabelskih gor?
Božali so vas, ko so jazbine
iznad vaših bregov bile polne divjadi
in tudi takrat, ko so skoraj usahli viri
vaših zverženih strug,
tako kakor je usahlo upanje domačih ljudi.

Mrzli vetrovi iz Brindabelskih gor,
pridružite se tudi zdaj mojemu spevu
za tistimi, ki so prišli kakor jaz,
pa čeprav mnogo popred,

da bi našli zavetje od vaših sap,
pa jih je usoda prehitela
in jih ni najti več.

Murrumbidgee — planinska reka Avstralskih alp
Snowy Mountains — Snežne planine ali Avstralske alpe
Monaro Plains — področje med Canberro in Coomo ob Murrumbidgee
Brindabella — vrh in gorska skupina nad Canberro

VODE MONARSKIH PLANJAV

Ob tisti mraz, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v
Moj oči, ko se Murrumbidgee izliva v

Ali ti vetrovi iz Brindabellah
pridejo iz tistih, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,
in tisti, ki so prišli kakor jaz,

SEME OGNJA

Po rastoči bliskavici nad vsem zahodnim obzorjem od Alp čez Furlanijo do morja se je sredi noči sprostilo neurje. Mrzel oblak je prinesel točo: bila je kratka, a jedrnata in je močno oključala drevesa, latnike in še krhko rastlinje po gredah.

»Zdaj vem, zakaj so akacije sinoči tako silno dišale: vetra ni bilo nič.«

Snoj je stal ob oknu, ki je skozenj prihajal v sobo jutranji vonj izmučenega mladega zelenja. Brezmočno je gledal škodo na vrtu, ki jo je prinesla noč, in počasi požiral žalost. »Paradižnike bom moral vnovič posaditi,« je pomislil.

»In zdaj še tisti Furlič! Prav za danes se je moral napovedati!« je vzdihnil. »Kakor da bi vedel, da je sredi moj prosti dan. Spet bo vrtal vame in me pil, pil...«

»Pazi na svoje besede, ne daj se zanesti srcu,« ga je opomnila žena.

»Svobodnega izražanja si jaz nikdar ne bom dal vzeti. Da bi se bal – zdaj, v teh letih? Po tolikih udarcih?«

Premišljal je o človeku, ki je prihajal k njemu in je bil v spominu povezan s tuje sladkim okusom od prezrelosti lepljivih belih murv v neki zeleni sončni deželi.

Sredina avgusta 1945. Potreseni svet začenja rasti iz novih temeljev.

Zaspani, nepregledni Pordenone v zatohli meglenasti ravnini. Kamion je pripeljal na svoj cilj. Znajti se zdaj na sredi neskončne dolge poti, nevajen tolikšnih razdalj. Zgubljen stoji pod drevesom ob cesti, proseče kliče mimo vozečim: »Trieste?«

»Potujete v Trst?«

Prvo srečanje s tistim smehljajem, s tistimi očmi.

»Iz taborišča? Kar prisedite, tudi jaz grem v Trst.«

Avto pušča za seboj prostrane koruzne njive in preorana strnišča.

»Jaz sem Beno Furlič. Monigo torej. Hm. Verjamem, tri mesece taborišča je v mirnem času kar dovolj. Kaj mislijo pa drugi? Naprej? Hm. Imate koga v Trstu?«

Ker sta se našla v očitno pomembnem trenutku svojega življenja, sta poznanstvo ohranila kljub zelo redkim srečanjem. Snoj se za Furliča ni kaj več zanimal, saj se njune poti niso ne stikale ne križale. V podzavesti pa mu je nanj ostala hvaležna misel. Še najbolj je vedel, kaj vse Furlič ni.

– Beno Furlič ni ne pesnik ne pisatelj ne (vseuč.) profesor ne glavni oziroma odgovorni urednik kake revije – in seveda še manj deželni poslanec ali celo generalni konzul; tudi se pred njegovo ime ne piše „dr.“. V časopisu je bil samo enkrat: ko ga je mestni stražnik zasačil, da se kopa na prepovedanem obrežju – torej davno nekoč, ko je bila družba še občutljiva za take prestopke; opravičeval se je, da je želel biti sam. Nič ni vsa ta dolga leta spodneslo njegovega smehljaja, nič ni skalilo toplega bleska njegovih oči.

»Veste, da se nisva videla tri leta?« je zmagoslavno povedal, ko je – prijazen, zgovoren, zvedav ko vselej – ob enajstih stisnil Snoju roko. »Še zdaj slišim besede, ki ste mi jih tistikrat izrekli z nekim posebnim poudarkom – mogoče zato, ker so bile zadnje, že na stopnicah: „Svobodni svet ni sposoben, da bi sam sebe branil“. Je res ali ne?«

Snoj je ostrmel nad tolikšnim spominom in se nasmehnil. Potem je čvrsto pripomnil:

»Če sem res to rekel, je ta resnica danes le še očitnejša.«

Furlič je obstal pri oknu, pogledal ven in ugotovil:

»Tisti bezeg ob zidu se je pa zelo razrasel, odkar sem bil zadnjič tukaj.«

»Dali smo mu vso prostost, da je odrinil in napol zadušil sosedovo marellico. Zorela je nad našim, ponujala se nam je, pa se je nismo upali obirati. In sosed nam zdaj ob poletnih večerih vrača z dišavami kurjih beder, ki se pečejo na ražnju onkraj zida. Tako se mir kar ne vrne na zemljo.«

Duh konjaka in tobakovega dima.

»In vi – kako?« je Furlič domače, intimno obsijal Snojev obraz in se mu s pogledom vsesal v oči. »Še zmeraj zadnji vstopate in vas vrata še zmeraj po petah tolčejo?«

Vnovič presenečen nad Furličevim spominom je Snoj odgovoril z veliko prepričanostjo:

»Ko bi hodil spredaj, bi čutil udarce tekmecev po glavi in po hrbtu. Za zadnje mesto pa se ljudje ne tepejo, tam je obilo prostora in nič vroče sape, nič zasoplosti.«

Furlič se je zapičil v novo misel.

»Kdor piše knjige, pač ne more trditi, da hodi zadaj.«

»Med knjigo in knjigo je velik razloček, gospod Furlič. Na nekatere se mečejo bralci in kritiki, drugih se oboji izogibajo „ko hud'ga vraga“, da rečem po Prešernovo.«

Pogovor je stekel, v blede Furličev obraz je dahnila rdečica.

»Nasplošno pa vendar lahko rečemo,« je pripomnil, »da naši literarni zgodovinarji pohlepno čakajo na novo blago.«

Snoj ga je ošinil z očmi in rekel:

»Žal morajo tisti onkraj meje upoštevati vsakokratni veter. In ga tudi upoštevajo. Naš narod se je naselil na zelo vetrovnem ozemlju, mogoče je zato tako alergičen na vetrove. Veste, da je sloviti Kresonja v novi izdaji enostavno izpustil Topolnika?«

»Topolnik že dolgo piše strupeno in sovražno. On lahko, saj ne živi v domovini. Maščevalnost ga podžiga.«

»Kako je moč zamolčati štiri kvalitetne knjige iz časa pluralizma? Kaj Kresonja ne da nič več nase?«

»Topolnik je ime, ki marsikomu zveni neprijetno.«

»Vidim, da mu tudi vi niste poseben prijatelj,« se je vdal Snoj, a Furlič se je vrnil na prejšnjo misel in rekel:

»Slovenci imamo preveč literarnih zgodovinarjev za tako skromno literaturo: skromno po kvaliteti, ne po kvantiteti. Pri nas se preveč piše in pisce preveč malikujemo. Kadar ne najdemo v njih življenja in idej, pa jezik povzdigujemo. Samo pesnike in pisatelje vidimo in proslavljamo!«

»To je razumljivo, saj so nas oni prebudili v narod.«

»Ampak zdaj smo že prebujeni, kdor se je le hotel prebuditi,« je odgovoril Furlič. »Nihče ni več opravičen, da bi pisal iz golih nacionalnih nagibov. Kritiki bi morali to nenehno poudarjati.«

»Jaz nisem tega mnenja. Preveč smo še izpostavljeni potujčevanju – vsi, ki živimo v zamejstvu, in teh nas je v sorazmerju z glavnino preveč.«

»No,« je popustil Furlič, »recimo, da imava vsak pol prav. Še vedno pa terjam od kritikov doslednost in pogum. Če so že usposobljeni, da pisatelju porežejo nohte na desnici, kjer si jih sam ne more, naj to naredo pošteno, četudi bo prizadeti vpil nanje.«

»Pravi kritiki so dragocenost,« je vzdihnil Snoj. »Ni jih in jih bo še manj.«

»Zato pa vse samo hvalimo in spuščamo naprej – in zato ni napredka. V takih razmerah nam ne bo nikdar zrasel kandidat za Nobelovo nagrado.«

»Blagor vam, ki imate toliko časa za branje!«

»Berem pa res precej, ponoči, ko ne morem spati – in v raznih jezikih, zato tudi lahko primerjam.«

Od česa ta človek živi? se je – ne prvič – vprašal Snoj.

Pogovor je obstal – dvoje glav je iskalo novo smer. Prej jo je našel Furlič. Živo je spet pogledal Snoja in po predglasju zdrsnil k srčiki.

»Torej – z zadnjo knjigo ste pa visoko dregnili.«

Zadet v očitno zelo občutljiv živec je Snoj vzplamenel.

»Da sem? Prav! Naj kar drugi koprneče strmijo v napete, napol razgaljene prsi kake Ljubljankanke ob sprejemu na konzulatu – v tiste jasli. Drugi, jaz ne bom!«

Furlič je potegnil sapo skozi zobe in se ni takoj znašel. Snoj pa se je še bolj razgrel.

»Naj kar drugi pišejo knjige o gobah – te ne motijo nikogar, in založbe z njimi najlaglje krijejo primanjkljaj. Gobarstvo je med poglavitnimi oddihi in zabavami in športi slovenskega človeka. Podnebje nam je zelo naklonjeno. Premikaš se počasi po skritih, mehkih, vlažnih krajih, gledaš v tla, molčiš in se kolikor moč izogibaš drugih... Ni prepovedano iskati nedolžne gobe.«

Z rahlim stopnjevanjem je Furlič ponovil svoje prejšnje besede.

»Visoko ste dregnili, primojdun – do samega Beograda!«

»Če sem, nisem potuhnjeno, marveč pri najbolj belem dnevu.«

»David je nesmrten, pa naj se gre s fračo ali s peresom.«

»Tudi Goljat je nesmrten! Samo da se ne zruši... Toda jaz sem moral zakričati, moral sem se osvoboditi.«

Spogledala sta se – in se razumela. Potem sta se spogledala še enkrat – srepo ko dve kratkovidni kači. Zdaj bi bilo moč pogovor z nekaj besedami končati in se ločiti, zavestno se raziti za zmeraj. In vendar je vsak v sebi začutil slast boja in sklenil vztrajati. Umik bi pomenil poraz. Kdor pa se bojuje, zmeraj upa, da bo nasprotnika načel.

Furlič se je zbral in se skril v svoje najzanesljivejše naličje: v smehljanje.

– »Z zoprnim človekom ni prijetno hoditi – a evangelij uči, da ga ne smemo odbijati. Ali bi šel z njim ti, kristjan?« Snoj se je spomnil teh vedro izzivalnih Hojnikovih besed in tudi svojega odgovora nanje: »Šel bi – zato da bi mu jih nekaj povedal!« –

Čutil je, da je na preskušnji. »Prišel je k meni – in da bi zdaj bežal pred njim?«

»Tako ste torej naredili križ nad...« je rekel Furlič.

»Mislim, da sem ga res. In veste, po čem sem to opazil? Nenadoma je bilo okrog mene veliko prostora in svetlobe. Vse se je nekako potajilo pomračenih obrazov in potišalo. Nevidni ukaz? Samoohranitveni nagon? Sprva me je malce zazebló od toliknega zraka, zdaj pa imam že spet normalno temperaturo. Pljuča mi kar dobro prenašajo ozon.«

»Ko nemiren veter ste,« je pripomnil Furlič. »In vendar bi bil čas, da si tudi vi privoščite malo oddiha. Če vas pogledam –«

»Nikdar nisem v življenju brezdelno počival niti se brezskrbno gostil za bogato mizo. Nič ne morem zoper nemir, ki je

v meni. Tudi voda mora neprestano teči; če se ustavi pozimi, zmrzne; če obmiruje poleti, se usmradi.«

Ob tej primerjavi je Furlič vnovič poudaril svoj topli smehljaj.

»Nekam proč tečete... od časov, od krajev, od ljudi...«

»Mogoče zato, ker svet hiti proti pogubi. Pa mislite, da me odmikanje nič ne boli? Res je, bolečina ni več tako huda; v neko novo deželo prihajam, neko novo spoznanje me polni. *Umrl bom, a moj glas bo ostal.* Pred dvema mesecema smo pokopali Hojnika. Že je venelo cvetje na gomili, mi pa smo po radiu poslušali njegov glas: misli, nasvete, naročila. In vsak hip lahko slišim s traka njegov pogumni poziv: 'Noji, nagledali smo se vaših zadnjic, vzdignite že glavo iz peska!' In njegovo drugim namenjeno čisto misel: 'Kaj vpijete in grozite! Kriva je laž in ne tisti, ki je v njeno usmrajeno lužo zagnal kamen!'«

»To zadnje pač ni šlo po radiu...«

»Šlo bi bilo tista prva leta po vojni, ko je bilo še nekaj burje.« je priznal Snoj. »Danes je vse pomarmelado. Hojnik je drugje našel priložnost, in tudi človek z registratorjem se je našel.«

V sobo je nenadno padla senca. Okna niso več sijala, skozi odprta balkonska vrata je od zahoda potegnila sapa.

»Kako smo ljudje vendar različni!« je vzkliknil Furlič.

Zdaj je čas, da pove kaj o sebi! je pomislil Snoj. Zdaj ga moram zagrabit!

»Iz teh vaših besed bi sklepal, da ste pretežno praktičen, zemeljski človek.«

»Tako je. Bavim se s filatelijo. Prekupčujem z znamkami.«

Snoj ga je občudujoče pogledal. »To je pa drobno delo!«

»Drobno, zelo drobno, a tudi zelo natančno. Delo pod lečo. Utrudljivo delo, pa naj tičim doma ali skačem v tuja mesta.«

»Razumem. Vi pač ne morete in ne smete bežati od časov, od krajev, od ljudi. Nihče ne more bežati od svojega kruha.«

Nenadoma je zagrmelo, kot bi bil kdo z balkona otresel ogromno šotorsko platno. Grmljavina še ni potihnila, ko je škrlavajev pes onstran globeli že krčevito cvilil. Snoj je z nasmehom pojasnil Furliču: »Tisti pes, veste, že ob vremenski napovedi, da se utegnejo pojaviti nevihte, stisne rep med noge.«

»Filatelija terja veliko zbranost,« je razlagal Furlič, »a je v bistvu le obrt. Kruh daje dober, odreči pa se je treba časti, ponosu, ustvarjalnemu zadovoljstvu. Odmeva v javnosti ni. Z vami je drugače. Človek je zaslužen le za tisto, kar in kakor je naredil sam in bi tistega nihče druge ne mogel narediti.«

Snoj je vedel, da je njun pogovor ena sama velika igra. Beno Furlič – pa filatelist! Kako domiselna predstavitev! »Kot vohljač se seveda ne more predstavljati.« Ker pa se je igri čutil kos, se je ni bal nadaljevati.

»Da, kar in kakor je naredil – kljub različnim stopnjam in oblikam zastraševanja.«

»Vi, gospod Snoj, imate s svetom nedvomno veliko stikov. Številni vaši prijatelji živijo v tujih deželah. Potujete pa bolj malo.«

»Nič ne potujem – da boste do kraja na tekočem. Moj potni list je tako čudne barve, da so uradnice na potovalni agenciji čisto zbegane in brez moči, ko ga prelistavajo naprej in nazaj. Priglasila sva se z ženo na skupinsko romanje v Lurd, željna vsaj enkrat videti kako novo, drugačno pokrajino. Provanso... Pireneje... Ker pa bi bila morala po tisti smrkavi vizum na francoski generalni konzulat v Benetke, na tisto sitno, zamudno, ponižujoče zasliševanje, se je v nama nekaj uprlo. »Nama Lurd za poglobitev vere ni tako nujno potreben, končno se da tudi na Višarjah moliti,« sva si rekla. Tako je to, vidite.«

Furlič je zmajal z glavo, svetloba obraza pa mu ni prešla.

»Takega človeka, kot ste vi, še nisem srečal. Bojim se, da čas dela proti vam. Za Lurd bi pa jaz na vašem mestu le šel v Benetke.«

»Šel bi bil tudi jaz pred desetimi, petnajstimi leti – a danes ne več,« je rekel Snoj in uporno gledal skozi okno čez rdečo streho nizke sosedne hiše. »Čas tako drvi, in človek je vedno šibkejši od njegove sape.«

Iz minulosti je živo stopil predenj tisti dan, tista ura – neposredno, kot bi bilo v tem hipu.

Najstarejši fant me, ko se truden vrnem domov, pozdravi s smehom. Prvič vidim, da ima skoraj premajhna usta za toliko zob.

»Oče, poslušaj tale dovtip!«

»No, kar!«

»Neki učenjak je iznašel novo sredstvo zoper bolhe: mešanico tobačnega, milnega in marmornega praha.«

»Ali je to dovtip?«

»Ne to, ampak tisto, kako je to zmes utemeljil. Takole je rekel: bolha zaduha tobačni dim in kihne, pri tem izgubi ravnotežje, na milnem prahu ji spodrsne – in zaleti se naravnost v marmorni prah, kjer se ubije.«

Fant se zasmee do solz in njegovi bratje z njim, jaz pa ga upapolno vprašam (saj danes je mogoče že od vsega živeti): »Si si sam to izmislil?«

»Ne. Pater Ladislav mi je dal knjigo, naj iz nje prevedem nekaj dovtipov, da jih bo pripovedoval lurškim romarjem na dolgi vožnji.« –

»Pred desetimi, petnajstimi leti bi bila z ženo šla,« je ponovil Snoj, »a je primanjkovalo denarja. Otroci so bili v največjem zagonu, odrasčali so vstric in naglo in v gneči. Od tedaj se je srce izmodrilo in utrudilo... boji se velikih in močnih doživetij.«

V gornjem nadstropju je prepil treskoma zaprl vrata. Ženski koraki so stekli k oknu in ga naglo zaprli; nato so stekli v drugo sobo.

»Hojnik mi je pravil, kako je njegov oče, veren kmet v Podgradu, med umiranjem na dolgo vse še enkrat izročal sinu-dediču in kako so bile njegove zadnje, komaj še umljive besede: 'Tebi zapustim tudi svoje trpljenje'. Pa ga je tudi na sina-nedediča nekaj prešlo.«

»Hojnik. Že tretjič ste ga omenili. Kdo je bil ta človek?«

Snoj se je strnil. Iskal je besede, ki bi z njimi izrazil nenadno svetlo žalost.

»Kdo je bil Hojnik? Plamen je bil. Svetil je, grel, zbiral okoli sebe – obenem pa tudi odganjal, ker vsi pač ne marajo, ne prenesejo svetlobe. Nepomirljiv je bil in pogumen, tehtnica, ki se ne da preslepiti. Vselej na tekočem. On se ni ravnal po načelu, 'čast gor ali dol: treba je plavati, dokler je kaj vode!' V družbi ni sedel ko Budov kip: z rokami prekrižanimi na prsih, z mazi-ljenim nasmehom na ustnicah, ki nič ne pove, tako da nikdar ne veste, ali pritruje ali ugovarja, in zaman čakate, da se odpro tista zagonetna usta.«

»In je umrl, pravite, pred dvema mesecema?«

»Da, tretji mesec teče. Takšni ljudje – moralisti – očitno ne morejo dolgo živeti v našem od neiskrenosti in straha zastrupljenem svetu.«

»Zdi se, da ste mu bili zelo blizu.«

»Nekoč se je čez ograjo pod rdečimi zastavami zagledal v množico, ki se je v dimu in vonju po pečenem mesu in čebuli gnetla ob mizah in okoli plesišča. 'Daj ljudstvu panem et circenses – to se pravi ražnjiče, čevapčiče, pijačo, muziko, ples in kar temu sledi – pa bo kmalu pozabilo na vse druge ideale,' je rekel. 'Množica ti bo verjela vsako besedo, omamljena bo drla za teboj in te vzdignila na ščit.'«

»A takšen je bil Hojnik!«

»In še to je rekel: 'Kako se more naš narod toliko veseliti? Ne mara pač gledati nazaj in tudi ne okoli sebe. Ne čuti, da so pod njim neki grobovi? Kaj pa, če hoče samo njih glas udušiti s hrupom veselje?'«

»To je rekel?« je iztisnil Furlič.

»Kar kdo drug skriva v mislih, s tem si je Hojnik upal na dan. Ni se bal sence, ki pada z onstran meje. Gotovo še veste, kako je lani septembra Španija obsodila na smrt enajst političnih teroristov in jih pet ustrelila. Vsa Evropa se je tedaj zamajala v protestu – delanje reda v sosedovi hiši mora biti svojevrsten užitek. Spomnili se boste, kake žolčne besede so se brale v listih in se čule dan na dan v vsakih radijskih poročilih. Vsi so videli samo tisto petorico, na njene žrtve ni nihče pomislil. Jok enega očesa, ko je drugo suho. Bilo je po trgatvi. Spominjam se, kaj je tiste dni rekel Hojnik. »Vidite, katera piščal v orglah svetovne levice je najglasnejša in najvztrajnejša? Tista, ki je pred nekaj leti trojico ustašev naskrivaj obsodila na smrt in lepo na tihem ustrelila. Izostala so vsa poslovilna pisma svojcem. Ko je bilo opravljeno, tako kakor človek pobriše mizo, je stvar nekako mimogrede sporočila javnosti, češ kar protestiraj zdaj, svet! Ob tisti čudni kolektivni osmrtnici se je svetovni javnosti nekaj zataknilo v grlu, da ni spravila besede iz sebe. Pa kaj bi – saj je stara stvar: kdor ima maslo na glavi, hrupno kaže na drugega, da ne bi kdo pokazal nanj.«

Snoj je gledal Furliča in dodal: »To so Hojnikove besede. Bile so ene zadnjih in najbolj ogorčenih, kar sem jih čul od njega.«

»Danes – in tukaj ob meji – take besede!« se je čudil Furlič. »Saj to je siljenje v nesrečo. Samomorilstvo! – Kaj mu je pa bilo, da je umrl?«

»Kap.«

Furlič se je zganil. »Kap – kar tako?«

»Ob nočni prometni nezgodi. Podeželske ceste nimajo pločnikov, proti pravilu je hodil po desni. Avto ga je od zadaj butnil z roba na poraslo grivo... mogoče se niti zavedel ni... in je odpeljal dalje. Hojnika so našli zjutraj – brez vsake poškodbe, kakor da bi spal... pod bohotno belino črnega trna v marcu. Samo pod koleno je bil obtolčen. Vsem je bilo znano, da se rad sprehaja po čistem in tihem nočnem zraku.«

Furlič ga je gledal s polno glavo misli.

»Takšen je bil konec človeka, ki je pogosto poudarjal, da skozi cel svet teče bojna fronta in da smo vsi vojaki,« je pripovedoval Snój. »Da teče fronta tudi skozi vsakega človeka in ga prekuša. Lahko bi bil mirno živel v kaki pisarni, a tja se hoče črka, duh vanjo ne spada. In Hojnik je bil duh.«

»Poročen?«

»Samski. Težko si tak človek danes najde družico – danes, ko se vse nekako razpušča in ni nič več trdnega.«

»Pajek ujame muho – prileti ptič in požre njega in njo.«

Snoj je vprašujoče pogledal Furliča, a ta se je smehljaj tako čvrsto, da bi mu nobeno vprašanje ne prebilo oklepa.

»Hojniku smrt ni mogla biti težka. Konkretno ni bil nikomur potreben in nič ga ni tako priklepalo na svet, najmanj še trdo prevajalsko delo, od katerega je živel. Bolel ga je hrup tistih, ki bi morali molčati, in molk tistih, ki bi morali govoriti. Hodil in hodil je skozi čas ko hladen, čist veter – vedno enak, suh, zaskrbljen in zvest. On je ugasnil, *seme ognja pa je ostalo*. In to je glavno. Samo med živalmi je živa mačka več ko mrtev lev.«

Furliču je smehljaj za spoznanje pobledel. Snój se je z očmi sprehodil po stenah; ura nad klavirjem je napovedovala skorajšnje opoldansko zvonjenje. Iz visokih raztrganih oblakov je presodil, da zmaguje burjica in da bo vreme.

Pri vežnih vratih je rekel odhajajočemu: »Ko me boste čez tri leta, če ne prej, spet obiskali, na katere moje današnje besede me boste spomnili?«

Beno Furlič se je zresnil.

»Čez tri leta... Nič se ne moreva obvezovati v svojih letih.«

Dolgo sta se gledala, preden sta si z vljudnim nasmehom segla v roko in se ločila.

Popoldan se je Snoju vlekel v neprijetnem občutku izpraznjenosti, kot po napornem, a nedokončanem delu. Na srečo je prišla brzojavka: tudi najmlajši ne bo opešal, izpit iz botanike je naredil s 24. Šele tedaj je Snój – olajšan ob misli, da se nekaj dopolnjuje – zadihal iz polnih pljuč.

Umaknil se je v tihoto gmajne, kjer so ga pol na soncu pol v prosojni senci gabrov in rešelik sprejele mogočne skale.

»Od kod neki je ta orešek zašel sem?« se je začudil, ko je videl iz nekaj dlani zemlje globoko med pečinami rasti v sonce pogumno drevesce z velikimi listi. »Šoja ga je pač zasejala, padel ji je iz kljuna, ko si je znašala zimsko zalogo.« Sočutno ga je gledal, ugibal njegovo prihodnost in se zamislil. »Bele mrtve koprive po teh špranjah bodo vsako leto enake, on pa bo rasel. Bo dosegel svoj cilj? Bom dočakal njegov prvi sad?«

Iz misli ga je vrgel hripavo žalostni svarilni klic fazana. Prenesel je pogled proti vzhodu; a zrak ni bil dovolj kristalen, da bi se na temnem hribovitem gozdnatem obzorju videla samotna skalnata kopa Snežnika.

Duh akacij je bil zvečer že manj omamen. Snój in Snójka sta stopala po uvelim cvetju, ki ga je na cesto zbila toča minule noči in ga nalive ni odplaknil. Tiše ko ponavadi sta šla po krivulji svojega sprostitevnenega prednočnega kroga. Nikogar nista srečala, niti enega zaljubljenega para – ljudje so se ob pijačah na mehkem

v predspanju pasli na televizorjih. Na temno, odmaknjeno pot ob pokopališču se je iz kostanjev slišalo pritajeno, žalobno klicanje čuka. Za zidom je počival Hojnik. Snojeva sta šla nemo skozi rajnikovo bližino, da ju ne bi zmogla pobitost. »Kje je zdaj njegov pogum?« je Snoju stisnilo dušo. »Kje odločni pogledi, vroči besedni poudarki, navdušujoči zbirali žar njegovih oči? Samo spomin ostaja – in želja posnemati tisto premočrtno življenje. Zavestno živeti kot seme ognja, upirati se grozečim perutim teme!«

Domov sta se vrnila srečna, da je tudi ta dan s svojo težo za njima.

»... In zdaj še očenaš v zahvalo in prošnjo za Aleksandra Solženicina... za Andreja Saharova... za Mihajla Mihajlova... za vsa Semena ognja: da ne bi omagali v svoji veri, upanju, ljubezni, zvestobi, budnosti in pogumu. Pater noster... qui es in coelis...«

Molil je po latinsko, iz vse duše in s premori, da bi bil čim bolj zbran.

»Sed libera nos a malo! Amen!«

Težka misel na prihodnost mu je zapustila dušo.

Počasi, ko v odlomkih, se hrup dneva razteka. Ljudje... otroci... muzika... železnica... avti... motorji... psi... voda iz pip – še zadnji nejasni, šibki glasovi potihujejo, kot bi se rastoča daljava pogrezala v večnost. Nastopi popolna tišina, ki jo v četrt-urnih presledkih obzirno odmerja ura v farnem zvoniku. Tišina, kakršna zakraljuje med polnočjo in prvo uro novega dneva.

BREZ NASLOVA IN ŠE DRUGE

BREZ NASLOVA

Naj se potopim na morsko dno
kot miren, izkušen potapljač,
poberem kričavo pisano kamenje,
ki ga prikriva in teži,
prisluhnem tišini v neskončnem nemiru voda,
ujamem spolzke in hladne ribe,
ki pod bleščečimi luskinami pretakajo
brezbarvno in ledenomrzlo kri.

Naj razgalim nič, ki se preveč peni,
z vihnim posmehom poplavlja svetilnike.
Krinka gladine naj mi ne utruja oči,
ko iščem v globinah njen pravi obraz!

Naj spoznam resnično morsko dno!

DOŽIVETJE NA OTOKU GOBAVCEV

Živo telo so vrgli
v obcestni jarek,
nametali nanj
črvivega prahu,
da bi čimprej razpadlo.

Živo telo so vrgli
v obcestni jarek,
pokrili z venci
kužne sline.
Živo telo so vrgli
v obcestni jarek...

SAMOMORILSKA LOGIKA

Kolesa

tonejo

v izgubljenosti...

razsvetljena okna ugašajo,

noč reže kretnice,

ni več sončnega znamenja,

ni ničesar več,

več ni ničesar,

ničesar več ni,

ni več

ničesar

ni več

nič...

Krik lokomotive.

Okamenele luči.

(Za trenutek je bil mrtev)

– zdaj spet živi.

NOČ V DEŽJU

Pot za samotne je objokana cesta.

Počrnela debela ob pločniku

se mrtvo stegujejo kvišku

kot zogleneli vratovi praprtičev.

Ta noč ni za srečo.

Preveč ljubi prajak oblakov.

Iz potemnele višine ga polaga na rame

kot breme, ki ga ne moreš odkloniti.

To je noč prastare bolečine neba,

ker njegova sinjina ni popolna.

V njej ošabni in sebični

postanejo majhni in izgubljeni.

PORUŠENO PRISTANIŠČE

V zdrobljenem oknu
razbit odsev sonca,
razbita senca,
polomljenega drevesa.

Ob mračnem pomolu
utrgano sidro,
utrgan klic ladje
na obzorju.

V starem zvoniku
zapuščen zvon,
zapuščeni mrličii
na pokopališču.

Molk.

Negibnost.

Tišina.

VEČER OB JUŽNEM MORJU

Temnopolto nebo
se izpoveduje morju
z vročimi očmi
črnkega otroka.

Morje je trudno.
V brezvetrju obžaluje
svojo razuzdanost.

Skalnata obala nad njim
je polna temnih odmevov
viharnega dne.

REZILO NOČI

Rezilo noči

na moji mesečini,
rani me globoko,
da izkrvavim solze,
da ne bom pohabljenec mesečine,
ki podnevi ne shodi.

Lahko je raniti prsi mesečnice,
za živo telo dne
izkrvaveti najlepšo mesečino.

Rezilo noči,
na moji mesečini
odpri prsi mesečnice
za budno srce,
za živo utripajoče srce,
zlomi se v svetlem boju.

Noč

kleše
stopnice,
po katerih se vzpenja dan.

ZEMLJA UMIRA

(Šesta nagrada leposlovnega natečaja
dr. IGNACIJA LENČKA za leto 1975)

1

VSAK dan je bil Lovrenc na preži: poštarja je čakal. Kako tudi ne bi bil nestrpen, saj je bilo moralo priti po njegovih računih že davno pismo od sina iz Amerike. Da, prav od sina Lojzeta, da bi mu dokončno povedal, kdaj ga pride obiskat vnukec. Vnukec Miha. No, ja, to že ni več noben otrok, ampak pravi dečko. Saj gre že v dvajseto leto!

Nekega dne je le prirajžalo pismo: ljubemu očetu sporoča, da bo Miha prišel še pred trgovijo. Naroča mu še, naj ga prijazno sprejme in mu razkaže domačijo...

Stari Lovrenc je skoraj malo zameril: kaj mu je neki treba posebej naročati, da naj ga prijazno sprejme – kakor bi on ne vedel, da je treba biti z domačim človekom ljubezniv. In potem: ali misli, da ga bo imel v kamrici zaprtega ali kaj? Gotovo, da mu bo razkazal domačo hišo in še kam drugam ga bo peljal.

Odvlekel se je počasi na vrh, kjer se z obeh strani stikajo gorice k cesti, in sedel pod senčno lipo. Naslonil je hrbet ob deblo in gledal proti večerni strani.

»Tam, od tiste strani mora priti, od tam, kamor hodi sonce vsak večer spat,« je mrmral polglasno.

Priprl je oči in sanjaril: sprejel ga bo pred odprto kletjo, kakor pričaka vinogradnik najljubšega gosta, da bo fant videl vrsto sodov ob obeh straneh. Nato ga bo posadil k hrastovi mizi ter natočil kupice vina iz tiste steklenke, ki jo zori za to veselo uro v pesku pod sodi. V gorice ga bo peljal, mu pokazal klet in dom... Očetov dom in prav njegov kot in v nekdanko njegovo posteljo ga bo peljal počivat.

Zaslišal je drsajoče korake v bližini. Vzdramil se je in bilo mu je hudo, ko so se razblinile sladke sanje ter je začutil spet puhtečo vročino, vdirajočo s ceste.

»Bog daj srečo, Lovrenc! Kako je s teboj?« ga je pozdravil sosed Matevž.

»Tudi tebi bogdaj!« je odvrnil Lovrenc. »Tudi tebi! Jaz sem zares danes srečen. Obisk dobim!«

»Koga pa, da te tako dviguje?« je Matevž pobaral.

»Iz same Amerike, Matevž. Veš, moj vnuk Miha pride! Miha, Lojzetov sin!«

»A-a-a-a! Prav zares praviš ali le šale zbijaš?«

»Prav zares! Kako bi te vlekel!« je pritrdil Lovrenc.

Matevž se je zresnil in žalost je padla čez njegov obraz. Blíže se je primaknil, dvignil palico, ob katero se je opiral, in pokazal z njo v napol zarasle brazgotine na lipinem deblu.

»Tudi jaz bi ga lahko pričakoval, ko bi ne bilo tistih nesrečnih pet ran tam v deblu...« je potožil. Globoko je vzdihnil, kakor pod težkim bremenom.

Lovrenc je razumel in obmolknil. Žal mu je bilo, da mu je svojo srečo odkril prav na tem mestu, ki je pomenilo Matevžu kraj najbridkejšega spomina.

»Pozabi, Matevž, na tisto! Preteklost se ne da preokreniti. Tudi od mrtvih se še nihče ni vrnil. Pozabi!« ga je bodril.

»Ne gre tako lahko, Lovrenc. Dokler ne bo lipa zacelila svoje rane, kako naj umre spomin na sina v meni! Kadar grem tod mimo, vselej vidim znova tisti prizor: privezan sloni ob deblu in poslednjič hlasta po luči, ki mu ugaša v očeh. Iz peterih lukenj na prsih curlja kri... In ko mu glava omahne nadnje, zarenčijo motorji in odpeljejo gestapovce... Prekleti, ki jih je poslal na te naše mirne haloške hribe!«

Z roko si je šel čez potno čelo, da bi odgnal žalost iz srca. Pa kako neki? Vedno znova se je povračal z očmi k ranam na deblu in oživljal tisto boleče jutro.

»In ko bi bil česa kriv!« je jeciljal.

»To tudi jaz pravim!« je dodal Lovrenc.

»Nikomur ni storil nič hudega. Le skril se je, da ga ne bi znova poslali na fronto. Ni imel pravice braniti svojega življenja?« je hropel Matevž.

»Kdo pa je dal njim pravico, da so naše fante pošiljali na tuje fronte? Kaj smo mi imeli od tega?« je bruhalo iz Lovrenca.

»Jaz sem zgubil vse! Tam ob deblu so se zrušile moje sanje in moji računi...«

Matevž se je na hitro poslovil in odštorkljal s težko bridkostjo po sepu goric nazaj proti domu. Težko je vlačil noge za seboj; droban in sključen se je oddaljeval od poti...

Tudi Lovrenc je vstal in zrl za njim. Nato se je okrenil, še enkrat polglasno prebral pisanje in zagodrnjal: »To bo vse v redu.

Samo če bo fant razumel po naše, da se bova mogla kaj pomeniti!
Samo če bo razumel kaj po slovensko...«

2

Mesec dni pozneje se je Lovrenc kmalu po poldnevu vsedel k hrastovi mizi pred hišo. Gosta brajda je dajala prijetno senco in veliki grozdi, v katere se je natakalo zlato sonce, je viselo izpod nje, da jih je človek z lahkoto dosegel. Tako si je pomaknil stol, da je mogel videti ves položni breg združenih gor, med katerimi se je kot ozek trak vijugala steza in se nato prikobalila preko zadnjega brega sem dol proti njegovi hiši.

Ko se mu je pridružil sosod Matevž, je ostal tudi z njim le neobičajno redkobeseden. Nalil mu je iskrečega se vina iz ročke, nabasal znova svojo pipico ter pogrknil:

»Veš, Matevž, danes pride! Miha pride, saj sem ti pravil. Moj vnuk Miha!«

Zadovoljno se mu je razlezel obraz in potegnil je krepek požirek rujne pijače.

Vrgel je ponovno svoje čakajoče oči v breg, da bi ga mogel opaziti že od daleč, že tam, kjer se cesta odpre izza zadnjega klanca.

»Kako bo našel sem gor? Da se ne bo fant izgubil!« je pripomnil modro sosod Matevž.

»S sestrično Vido bo prišel, ki živi v mestu. Ta dobro pozna pot,« je pojasnil.

Sonce se je že nekoliko potegnilo na večerno polovico neba in prijetno gredo gorice: grozdje je pod božajočo toploto zorelo v čudežno moč, da bo vino, rojeno iz njega, raztapljalo žalost v veselje in grenkobo v omamno pozabo.

»Zdi se mi, da nekaj vidim!« je vzkliknil nenadoma Lovrenc in si pomel oči. Sklonil se je bliže nad mizo, zgrabil nalito kupico, nepremično strmel v breg, kjer se mu je zdelo, da se je nekaj premikalo med goricami, in sam pri sebi ponavljal: »Zdi se mi, da se tam nekaj giblje, da se nekaj premika...«

Tedaj se je od tam, kamor je upiral pogled, izvil vrisk. Mlad vrisk, pol dozorel v glasu in v moči, ampak bil je vrisk. Vrisk mladosti, veselja, vrisk, ki nekoga kliče.

»Pij, sosod! Prihaja!« je vzkliknil in vstal. Ni vedel, kaj bi počel v tem trenutku, dasi je bil prej že do pičice vse premislil in pretehtal besede, s katerimi ga bo sprejel. Bitje srca je čutil nekje pod brado, roke so mu drhtele, moči v nogah ni dovolj čutil, da bi jih trdno premaknil.

»Grem. Srečno ga sprejmi!« je dejal sosed Matevž. Popil je pijačo in odšepal po ozki poti proti grapi.

Lovrenc je pograbil obe prazni kupici in ročko ter hitel pospravljati v klet pod hišo.

Zberi se, Lovrenc! Bodi mož! Tvoja leta bi te osmešila, če ne bi vedel postaviti koraka in pametne besede – se je oglašalo v njem.

Premagal je svoj trenutni nemir.

Hipoma je bil spet stari Lovrenc, ki se ni uklonil nikomur in ki mu tudi vino ni čisto zmešalo pameti. Pogledal je po steklenicah, ki jih je bil potegnil iz peska izpod sodov. Četrto stoletja so čakale tam na sinov povratek; četrto stoletja je zoril božji sok trte v njih, da bi prillil kipečega veselja k objemu očeta in sina, kateri bi se vrnil v čakajoči dom. Zakaj sicer ne prihaja sin, ki ga je bil pričakoval in sanjal o njem. Prihaja pa sinov sin, vnuk Miha, kri iste krvi, cvet, spočet iz sina te zemlje, teh blagoslovljenih goric. Kako bi živele brez nekoga, ki bi jih znal ljubiti, kakor jih je ljubil on z nenehno mladostno ljubeznijo ter se je med njimi postaral... Postaral v svoji telesni skorji, v njem pa je še vedno ogenj, ki diši po mladosti.

Postavil se je pred odprta kletna vrata, kamor je gredo septembrsko sonce, in čakal. Dotlačil je tobak v pipico in nalahko pihal sivkaste štrene dišečega dima.

Sredi steze na bregu so se ustavili. Nekaj se pomenkujejo. Samo za streljaj od njega. Bilo jih je pet. Kako? Pet jih prihaja? Jaz čakam le enega... je zamrmral.

Ponovil se je vrisk, najprej eden, nato se jih je zlilo pet v en glas, kakor fantje na vasi. In spustili so se navzdol.

Stopil je nekaj korakov naproti. V resnici z vso vročo ljubeznijo v srcu, kakor se ta ponudi samo domačemu človeku. Tistemu, ki je del doma, ki ima korenine vraščene v domačo prst.

Vnukinja Vida je privihrala naprej, dočim so štirje, skoraj na videz enaki fantiči, le počasi prihajali naproti.

»Pozdravljeni, dedek!«

Objela ga je narahlo okrog vratu in ga poljubila na lice.

Še preden je mogel priti do besede, je brž nadaljevala: »Prišli smo kar na cel izlet. Tri sošolce sem pripeljala s seboj, to pa v glavnem zato, da boste težje spoznali tapravega. Tistega, ki je prišel iz Amerike...« je čebljala.

»Boste vi mene...« je zabrundal. »Jaz da ne bi našel pravega... No, boste vi mene...«

Že so se mu približali na tri korake in se veselo smejali. Ostrmel je na njih s svojim pogledom in čakal, da ga bodo pozdravili. Vsaj šikalo bi se, če pridejo v hišo...

»A, dedek! Ne bodo vam govorili, da jih morebiti ne bi pogruntali po glasu,« je pripomnila Vida zagonetno, misleč, da je staremu nastavila lepo past.

»Še to torej! Ujeti me hočete. Starega Lovrenca hočete preizkušati!« je dejal in se našobil.

Čisto narahlo jih je preletel s starčevskimi očmi – kajti kljub odločeni trdnosti, se ni mogel premagati mehkega ganotju – ter se modro nasmehnil.

Nenadoma ga je kar zaneslo proti fantiču, ki se je bil postavil na skrajno levo ter se držal malo puklasto, z eno ramo višje kot drugo, nogo v kolenu pa štrlečo nazven.

Razkrenil je roki v objem.

»Pozdravljen, moj vnukec! Bog s teboj, Miha« je vzkliknil.

Vroč objem je združil oba za dolgo, medtem ko so vsi ostali strmeli brez besed.

Nato si ga je Lovrenc ogledoval čisto do blizu, držeč ga še vedno v objemu: oči, čelo, nos, lica, predvsem pa poteze, ki so se razpregle po njih v smehljaju.

Šel mu je z roko preko čela in ga mehko vsčipnil v bradico.

»Ste mislili, da ga ne bom pogruntal! Stari Lovrenc da ne bo pogruntal tapravega, tistega, ki nosi v sebi njegovo kri. Poglejte to čelo in te oči... in to brado... odkod je neki? To je obraz mojega sina Lojzeta... in da ga jaz ne bi prepoznal! Narejeni pukel na rami in zveržena noga me pač ne moreta pregoljufičiti... Boste vi mene!«

Zakrohotal se je v svoji zmagi na veliko in v tem krohotu sta oživila vsa njegova radost in veselje četrto stoletja. Četrto stoletno čakanje in hrepenenje, da vidi na svoji zemlji mlado kri, da čuti zoreti svoje sanje, kakor zori v grozdju vino, zdravilo pekočih bolečin in nepogrešljivi spremljevalec veselih ljudi!

3

Mehak mrak je prekril zemljo: tisti domači mrak, ki se začne zbirati najprej na dnu grap v gozdovih in tiho plava vedno više. Samo tisti griči, preko katerih je polzelo sonce k večernemu počitku, se mu upirajo: s pozlačenimi glavami rinejo v sivkasto plavi žamet neba in končno sladko zadremljejo...

Tedaj je večer nad goricami. Zdi se, da trdno spijo in počivajo. V resnici pa se zbudi nad njimi skrivnostno življenje sladke jesenske noči. Nevidni drobni črički zaženejo svojo pesem, ki celo na petemu grozdju dobro dene in se ob njihovi pesmi sladki. Kresnice še vedno prižigajo migetajoče zlate lučke med trsjem in ga čarajo, da se nabrano sonce v jagodah raztaplja v moč, ki bo ostala za

vekomaj v vinu. Zemlja mu je dajala prstene sokove in nebo mu je poslalo sončne žarke: Bog ga je blagoslovil in njemu bo darovano na oltarju. Naša Rešnja kri!

Lovrenc in Miha sta ostala sama ob hrastovi mizi. Drugi so že za dne odšli. Veliko se imata pomeniti. Dva svetova sta se srečala, dvoje src se je objelo. Četrto stoletje je čakal Lovrenc na to uro, na veliki trenutek. Edino to željo je še imel v življenju, videti cvet svojega srca, ki klije in se razrašča nekje daleč v svetu, pa ga ima za svojega, za del samega sebe.

Kadar je potegnil močnejše iz pipice, mu je rahla žerjavica obžarila gornji del obraza, ki je bil preprežen z zadovoljstvom.

»Čutiš sladkobo večera? Trgatev je blizu. Grozdje je mehko in nalito z moštom. Že dolgo ni bilo letine, kakor je letos...« se je pohvalil Lovrenc.

»Je to duh po moštu? Je to sladkoba grozdja, ki napaja večer?« se je oglasil Miha.

»Taki so večeri pred trgatvijo. Najlepši od vseh v letu!«

»In to strganje, ki prihaja iz goric?«

»Dragi vnukec, črički slavijo zmago slavje: dokler bo grozdje v goricah, bo z njim njihov koncert. Ko bo trgatev končana, bo konec tudi njihove pesmi!« je zatrdil Lovrenc. »Tako je življenje v goricah. Prisluhni, da boš očetu povedal. Sicer on pozna vse to, le oživel mu boš sladke spomine...«

»Toliko nam je govoril o tem, da pravzaprav že iz njegovega pripovedovanja mnogo poznam. Oče še vedno živi tam del tega življenja,« je rekel Miha.

»Kako pa se tebi zdi vse to? Ali ti je všeč?« ga je naravnost pobaral Lovrenc.

Navijal je na svojo stran, ampak tako naravnost vsega ni mogel reči. Počasi bo že prišel na jasno.

»Tu je prav zanimivo in lepo. Zame je sicer novo, ker živimo v velikem mestu. Daleč so tam vinogradi od nas, še nikoli jih nisem videl od blizu. Tudi grozdja ne, ki bi tako viselo nad glavo kakor tu,« mu je pojasnil Miha. Dvignila se je rahla sapa in završalo je v trsju. Kakor da se med seboj s skrivnostnim šepetom pogovarja.

»Slišiš klopotce, ki so se zgubili v vetriču?« je dvignil Lovrenc desnico in s kazalcem pokazal proti bregu.

»To drobno drdranje so klopotci?« je prisluhnil Miha.

»To so klopotci! Težko jih boš slišal v Ameriki. Pravijo, da jih tam ni! Če bo močnejše pritisnil veter, bova slišala večje, ki tolčejo bolj moško in resno.«

»Zakaj imate klopotce?« se je zanimal.

»Pravzaprav bi bila naloga klopotcev odganjati krilate tatove, ki prihajajo pokušat grozdje in se za dober dar še niti zahvalijo

ne. V resnici pa so bolj v okras in veselje. Naznanjajo najlepši čas v goricah: trgatav. Brez njih bi bilo prazno, manjkalo bi nekaj, kar spada v vinograd!« se je razvnel Lovrenc.

»Zato so torej samo v času bližnje trgatve.«

»Tako je! Oj, tukaj boš videl še mnogo lepih stvari, ki jih ne boš našel nikjer drugje!«

Luna je priplavala na nebo in srebrila z mehkim sijajem dremajočo zemljo, kakor bi jo čez in čez pokrili s prosojnim pajčolanom neveste.

Lovrenc je spet dvignil kupico in povabil še Miho.

»Daj! Srkni ga! Bog ga je dal in jaz sem ga hranil za nocojšnji večer!«

Izpraznil jo je do dna in prijetna toplota se je v njem rahlo pomikala v obliki omamnih oblčkov proti glavi. Vedno večja korajža je rasla v njem.

Miha pa je le ustnice omočil v dišečo tekočino, da ne bi dedku jemal veselja, in se rahlo branil: »Nisem ga vajen toliko, zato bi končal premagan pod mizo!«

»Presneto, kako govoriš slovensko! Pa so mi pravili, da mladi tam ne razumete več po naše. Kdo je prišel s to lažjo?«

»Kako bi ne govoril! Pri nas doma govorimo slovensko, čeprav se v šolah učimo vse v španščini. Pa tudi v slovenske šole hodimo.«

»Veš, tega sem se najbolj bal, kako se bova razumela. Zdaj pa te dobim takega, da sem te v resnici vesel. Saj si predstavljaš, kako bi mi bilo pri srcu, ko bi sedel pri mizi s tujcem, s človekom, ki bi bil kakor mutec in bi samo z glavo narahlo prikimaval. To je mnogo, da se dva med seboj razumeta tako po domače, da čutita, kar si hočeta povedati, še bolj pa, da čutita neko bližino in toploto med seboj...«

Zastrmel se je v fanta, kakor bi hotel izvleči iz njega to, kar je v tem trenutku mislil. Dvignil je ročko in spet natočil v kupico.

Nocoj mu je dišalo. Srce mu je grela ljubezen, ki mu jo je prinesel vnuk od svojega očeta, in moč vina je odprla zadnje tajne njegovega srca.

»Kajne, Miha, da je lepo pri nas?« je udaril naravnost.

»Prav res, zelo lepo! Vse se zdi kakor v pravljicah!« je pritrdil.

Lovrenc je srknil požirek, da bi bil še močnejši.

»Ali ne bi hotel ostati tu za vedno? Tako bi nadomestil...«

Miha se je zasmejal in ga ni pustil izgovoriti do konca.

»To je vendar nemogoče! Kako naj ostanem jaz tu?« se je začudil.

»Saj si vendar naš! Sin mojega sina!« je bruhnilo iz starca.

»To je vse res! Ampak sem doma na oni strani morja! Moje srce je tam in kako bi mogel očeta zapustiti in mu biti nezvest?« je pojasnjeval Miha.

»Jaz sem pa mislil, da ste vsi kakor jaz, ki rastem in se staram na tej zemlji. Da vam je ta naš dom prvi in nad vse...«

»Da, dedek! Gotovo ga vsi spoštujemo in cenimo. Tudi radi ga imamo. Ampak glejte, dedek: kako bi mogel svojemu očetu in mami povzročiti bolečine, kakor jih je on vam, ko vas je zapustil? On je odšel, da se je rešil na varno. Kaj naj bi mu pa jaz rekel?«

Nepremično je starec zrl v njegov obraz in šele čez dolgo je ponovil:

»Kaj naj bi mu pa ti rekel...?«

Sklonil je glavo in mesečina je posrebrila njegovo žalost. Po tolikih letih čakanja se je njegovo upanje v trenutku sesulo v nič. Samo bolečina je ostala na pogorišču v srcu.

Miha je čutil težo, ki je zgrmela med njiju in ki je ne bo mogoče dvigniti. Niti sonce novega dne ji ne bo moglo posvetiti do dna. Nad lep večer je nenadno udarilo kakor strela. Sanje so umrle: ostala je hladna resničnost.

Lovrenc živi z zemljo: ona mu je vse. Ko pa njega nekega dne ne bo več, bo tudi zanj in za njegov rod za vekomaj umrla.

Stisnil je pesti in udaril po mizi.

»Prekleti časi, ki so mi sina pognali čez morje, da se ne more vrniti! In ga ni, ki bi to mogel preobrniti! Ga ni in ga ne bo, dokler mi še giblje glava!«

»Ne bodite hudi name, dedek!« se je dvignil Miha in ga zaskrbljeno gledal.

»Nate ne! Ti imaš končno prav, če bolj premislim. Le jaz sem premagan. Čas me je strl...!«

Še enkrat je dvignil kupico, jo dolgo objemal v košččenih rokah, kakor bi iskal v njenem napoju zdravila za svojo bolečino, ter jo nato počasi izpraznil do dna. Vstal je in se zagugal okrog mize. Ozrl se je po luni, ki je vtopila s svojim srebrnim pajčolanom zvezde na vzhodni polovici neba ter vdano šepnil:

»Pojdiva spat! Jutri bo lep dan!«

4

Gorice je prekrila polna jesen. Čez in čez nad njimi je dihala sladkoba, ki se je valila iz kleti: v sodih je vrel mošt, se penil in kipel ter zorel moč sonca in okus zemlje v plemenito rujnost. Zdelo se je, da si sodi skozi odprte vehe pritajeno šepetajo med seboj. Kakor dobrodušni pijančki. V njih je živelo, se gibalo

in se mešalo. Poletje in jesen je izgorevala v njih. Ko bo ostala po vsem tem le še čista luč v natočenem kozarcu, potem bo rojeno pravo vino... Njegova čudovita moč bo izbrisala grenki spomin na žuljave roke in na trudnost dela.

Lovrenc in Miha sta hodila po gorici in iskala zadnje paberke, ki so se ob trgatvi skrili očem trgačev.

»Ti grozdki so najboljši! Sam sladkor je v njih!« je dejal Lovrenc.

»Res! Do konca so dozoreli. Nekaterim že venejo peclji,« je pripomnil Miha. Počasi sta stopala med vrstami trsja. Listje se je bilo že zgrbančilo in rdečkasto pobarvalo. Jesenski vetrič ga je trgal in se igral z njim po gorici.

»Tako, da boš torej odšel!« je s težavo rekel Lovrenc in se ustavil. Iz njegovih besed je govorila otožnost.

»Moj obisk se končuje. Treba bo spet iti čez morje, kjer me čakajo!« je veselo dodal Miha.

»Ti ne bo nič hudo, ko me boš pustil samega?«

Lovrenc je dobro vedel, da fant misli po svoje, da je njegovo srce v svetu tam daleč za morjem. Rekel je pač tako, ker mu je ta beseda tičala čisto na konici jezika in ker si je moral z njo olajšati srce.

»Dedek! Moram vam zaupati očetovo naročilo. Niste hudi, če sem ga prihranil za konec?«

Lovrenc je odprl usta, da mu ne bi ušla nobena beseda, in poslušal.

»Takole mi je naročil: reci dedku, da ga čakamo. Pa prav zares! Naj pride! Če mu bo ugajalo, bo ostal pri nas, če ne, se bo lahko vrnil. Hočemo pa ga videti med nami!«

Kri je zalila lica staremu Lovrencu. Vzdrhtel je. V očeh se mu je dvignila drobna rosa solz. Tega povabila ni pričakoval.

Zamahnil je z rokami.

»Kaj bi starec hodil v Ameriko! Kam bi hodil na dolgo pot sam!« je odbil skoraj ježno to sinovo naročilo, da je Miha kar osupnil. »Človek, kakor sem jaz, je za to zemljo!«

»Dedek! Vsi bi bili zelo veseli, če bi ostali pri nas. Si predstavljate srečo, ki bi jo prinesli? Očetu, mami, sestri in nama z bratom, vsem bi bilo lepo!«

Lovrenc je zrl Mihi v oči, kakor bi hotel razbrati resnico iz njegovih besed. Pretehtal je fanta do dna.

Potem pa je trezneje preudaril.

»Kako bi to bilo, da bi zapustil gorice? Ali ne bi tam daleč tožil po njih? Jaz, ki jim hočem ostati zvest?«

»Pri nas imamo velik vrt: videli boste limone in oranže. Pa tudi slive in breskve...«

»Limone in oranže. Oranže...« je ponovil šepetaje. Vse življenje so mu pomenile oranže sladke sanje. Sanje o južnih, toplih krajih. Če je kdaj katero dobil, je bilo to za veliko noč.

»Na vrtu imate oranže? Prave oranže?« je pobaral fanta in se mu čisto približal. »Oranže so mi pomenile vselej praznik!«

»Kako diši njihovo cvetje! Ves vrt je poln omamnega vonja.« Zamajala se je v njem prejšnja hladna odločitev. Amerika za širokim morjem, nova zemlja, drugi ljudje. Sinovega vabila ni kazalo kar tako zavreči.

»Fant, o tem bova še govorila. Preden greš, ti bom dal odgovor za očeta.«

Svojo zdelano dlan je položil vnuku Mihi mehko na glavo.

Potem sta molčala prav do kleti. Pozno popoldansko sonce je grelo v njuna hrbta, ko sta obstala pred pol odprtimi vrati. Vretje mošta je prihajalo do njiju in pol brega je bilo zavitega v njegovo omamnost.

Jesen je tiho zorila zadnje ostanke bogate poletne rasti.

5

Sneg je pobelil gorice in mir se je naselil na zemljo. Hiše so se stisnile med golo drevje in le dim, ki se je sukljal nad njimi v mrzlih jutrih, je pričal o ljudeh, ki so živeli v njih. Ostajali so doma in zapirali vrata: mraz je rezal vsak dan ostreje.

Lovrenc je prejel Lojzetovo pismo. Bil je že neučakan, kajti lep čas že ni bilo glasu od njega. Vnuku Mihi je bil naročil, da pride na obisk, če bo zmoغل za pot.

Lojze pa mu zdaj piše: »Ata! Pripravljajte se počasi na pot. Vozno karto vam pošljemo mi. S papirji pa začnite takoj, ker se taka stvar rada zavleče. Sem morate priti, ko bo tam končala jesen. Takrat bo tu začetek pomladi. Ker je letos že prepozno, računamo na prihodnje leto.«

Lovrenc je ostal z odprtim papirjem v roki. Ni mogel verjeti, da bi se to tako hitro začelo.

Ko je zdaj stal pred končno odločitvijo, mu je že skoraj bilo žal, da je bil obljubil Mihi obisk. Kako bo on sam zmoغل vse urediti in se podati na tako dolgo pot čez morje?

Nekaj dni pred božičem se je napotil v občinsko pisarno, da bi malo pobaral po papirjih, ki jih potrebuje za na pot.

»Kam pa mislite potovati, očka?« ga je vprašal uradnik.

»Čez morje. K sinu!« se je odrezal Lovrenc.

»Hm! Čez morje? Se ne bojite dolge poti?«

»Kaj bi se bal! Sem bil sredi med grmenjem kanonov, a me ni strlo. Pa bi se poti bal?«

Tako se je pobahal za nalašč, ker so v teh časih mladeniči vsevprek govorili le o groznih bitkah, v katerih so bili, in o osvobodilnih zmagah, ki so jih izbojevali... Kaj mislijo ti mlečnozobi, da smo mi v Karpatih krompir pekli na fronti?

»Bi radi dovoljenje za potovanje? To se pravi: potni list?«

»Tako! Tako! Potni list, da morem na ladjo!« je prikimal

»To je pa težka stvar. Ne izda se vsakomur. Treba je imeti priporočila in...«

»Plačam, kar bo treba!« je zagotovil Lovrenc.

»To že! Ampak ne damo vsakomur potnega lista.«

»Jaz sem pa mislil, da ga dobi vsak, ki ima kam potovati. Glejte, jaz bi šel k sinu, ne grem beračit v svet.«

»Saj to je tisto! Vi greste k sinu, ki ni tu najboljše zapisan. Oče, vaš sin se ni vrnil po končani vojni kakor drugi. Odšel je v Ameriko!«

»Je to komu mar? Je važno, kam je odšel? Tudi meni ni nikdar povedal, zakaj se ni hotel vrniti k meni!« se je zagovarjal Lovrenc.

Jeza je rasla v njem. Kako je to, da bi človek ne smel iti, kamor želi?

»Ljudem, ki niso z nami, nimamo mi zakaj pomagati. Tak je zakon nadrejenih,« je uradnik hladno odločil in začel brskati spet po svojih papirjih.

Lovrenc v tem trenutku ni vedel, kaj storiti. Trd je ostal na mestu. Kako se je zmotil! Še pred vrati pisarne si je predstavljal vse drugače; vstopim, pobaram, se nasmehnem – uradnik bo segel v predal po papirje in mu jih takoj napisal. Teda bo Lovrenc odprl torbo in mu z zadovoljstvom stisnil steklenko domačega tropinovca v roko. Vedel je, da je v njem ogenj, ki greje in mehča ljudi. Ogenj iz goric, ki tudi ledena srca omehča...

Lovrenc še nekaj časa ni našel besed. Teda je začutil, kako se je v njem prebujal lisjak, ki mu je šepetal: Lovrenc, pokaži steklenko. Potrkaj z njo na vrata, odprla se ti bodo!

»Čujte, tovariši!« ga je znova prijazno ogovoril. »Moja pot gre čez hribe. Zledenela je in spolzka. Znano bi se zgoditi, da bi copnil. Škoda bi bilo predobrega žganja, da bi ga posrkal sneg. Vi si ga privoščite! Rad vam ga dam!«

Postavil ga je na mizo pred uradnika. Nato pa se je obrnil in težko drsal proti vratom.

»Oče! Hej, oče!« se je oni zadaj oglasil, ko je Lovrenc že prijel za kljuko. »Počakajte!«

Ko se je Lovrenc ozrl, je držal oni že steklenko v rokah. Odmašil jo je, potegnil poln nos ostrega vonja in jo nato nagnil v krepek požirek.

»Ta je pa preklemsko močna! Kar ogenj gre iz nje!«

Pobožal se je čez prsa in obraz se mu je razlezel v toploto. Nato je steklenko spravil v spodnji temni kot omare.

»Vem, da je dobra! Je moj lastni pridelek in od najboljše sem vam prinesel,« se je hvalil.

»Glejte, da me ne boste napačno razumeli! Najprej vsem tako odgovorimo, ko nas pridejo kaj prosit.«

»Dobro! Če ne gre, pač ne gre!« je Lovrenc pripomnil.

»Vi ste dobra duša! Naredila bova, kar se bo dalo,« se je ponudil uradnik. »Povedali mi boste rojstne podatke in ime...«

Lovrenca je ganila sreča. Še Bog da se je spomnil na to kapljico iz gorice, ki je kot luč posvetila v temo.

»Povejte mi, očka, kje točno živite! Pri vas še nisem bil,« se je uradnik zanimal za njegov dom in pot, ki pelje do tja. »Veste, papir še danes ne bo podpisan. Morebiti bi vam ga lahko prinesel domov, da ne bi v tej zimi spet hodili sem.«

»Kako naj bi vam poplačal tako prijaznost?« ga je Lovrenc pobaral.

»Meni bo to za sprehod, očka. Mogoče bom kdaj pozneje še lahko kaj storil za vas.«

»Pridite, kadar vam drago! Poskusila bova letošnji pridelek. Zdaj je že čist in začenja dobivati zlato barvo...«

Uradniku so se ob tem hvalisanju nabirale sline v ustih. Poželenje je raslo v njem.

»Ko bo, vam prinesem. Vse drugo ostane med nama. Saj razumete!«

»Razumem! Pri meni je bilo vedno tako: kdor je meni izkazal kako dobroto, zanj tudi moja roka ni bila prazna!«

Z dobrotnim nasmeškom se je Lovrenc poslovil.

6

Lovrenc je bil v Ameriki. Visoko nebo se je bočilo nad njim in poletno sonce je sipalo vročino na zemljo.

Kako se je zanj vse spremenilo! Iz zime s snegom se je prepeljal v polno poletje.

Hodil je po vrtu med drevjem in božal rumene limonine sadeže. Istočasno pa je občudoval na vejicah odpirajoče se dišeče cvetje.

Le oranže, ki si jih je tako želel videti na drevju, so bile komaj nekaj več kot koruzno zrno velike. Slive so naglo modrile svoja lica in cingljale vabeče z vej. Tu pa tam je katero potipal in dognal, da ji še manjka. Ustavljal se je pri vsaki roži, strmel v barve cvetja in se opajal z močjo vonja. Kdo bi jih poznal ali jim vedel imena! Drugačne so bile, kakor jih je poznal on.

Brez dela je posedal in pričakoval sina Lojzeta, ki se je pozno popoldne vračal z dela. Prve dni se je vse vrtelo okrog njega: Lojzetova žena, hčerkica in oba fanta. O starem svetu za morjem so ga spraševali, o njem samem, o ljudeh, o potovanju, o preteklih dneh. On jim je pripovedoval in tešil njihovo radovednost. Počasi pa so zanimivosti izčrpali in nekega dne je ostal sam na vrtu. Tedaj je občutil tesnobo med tem ograjenim svetom. V mislih se je sprehajal med svojimi goricami, krevsal po dolgih stezah med hribi, ki jih je zdaj pokrival sneg, da so bili lepši in obvarovani pred ostrim mrazom.

Z Lojzetom sta tudi že šla zvečer v mesto: pokazal mu je, kako je nočno življenje velemesta. Tisto žarenje kričečih barvnih luči, prižigajočih se in spet ugašajočih, vsiljivih reklamnih napisov, ki se gibljejo, rastejo in padajo, zbirajo in spet trgajo, vse se mu je zdelo kakor v pravljičah. Za majhne in velike ljudi.

»Povejte mi, ata, kako vam ugaja tu?« je Lojze nekega večera napeljal pogovor. »Zdaj ste že toliko časa tu, da ste marsikaj videli.«

Sama sta bila na vrtu: s sosednje hiše je motilo le kričanje otrok. Drugače je poletna vročina ubijajoče lebdela med hišami.

»Nikomur še nisem nič o tem izdal. Ne bi rad, da bi me kdo napak razumel. Saj veš!« se je obotavljal.

Lojze je slutil vsebino njegovega odgovora.

»Prav zato vas vprašam, ko sva sama...«

»Verjetno bi tebi bilo enako kot meni, če bi zdaj prišel čez morje. Skrb za dom na oni strani bi te spremljala. Dom, ki čaka...« je počasi govoril. »Ne rečem, da ni tudi tu lepo in prijetno. Vsi ste tako dobri z menoj. Ampak moj svet je ostal tam. Tam je ostalo moje življenje, moja leta! Saj me poznaš in me boš razumel: moje gorice me čakajo tam, sosedje, prijatelji, s katerimi se lahko pogovorim. S kom pa naj govorim tu, ko me nihče ne razume? Zame je hladen ta svet... Lepo mesto, z morjem luči, hiteči ljudje, muzika... me ne ožreje.«

»Razumem vas, a človek se povsod privadi na kraj in ljudi. Meni je bilo vse tuje, ko sem prišel sem.«

»Ti si se moral nekje zakoreniniti, ker nisi maral domov. Meni tega ni treba. Jaz vem, kje sem doma. Težko bi prepričal samega sebe, da bi moral ostati tu.«

»S kakim veseljem smo vas čakali! Radi bi vas imeli pri nas. Bili bi vsi skupaj. Ne bi mislili vsak hip na očeta, ki je daleč, in skrbeli, kako mu je.«

»Jaz sem vraščen v ono zemljo za morjem, ki je bila vedno dobra z menoj. Ali naj ji odrečem zvestobo? Zdi se mi, da bi tu počasi ovenel kakor drevo, ki ga presadiš starega. Ne požene več korenin, čeprav se trudi, da bi rastlo. Životari in počasi shira...«

»Glejte, kako lep sveti večer smo imeli! Bili smo vsi skupaj.«
»Bilo je lepo. Ne rečem. Mene pa je bolelo, ker ni bilo v našem starem domu letos jaslic in lučke,« je potožil.

»Storil bi vse, da bi bili na stara leta z nami in preskrbljeni. Ljubezen do vas me je vezala.«

»Dober si, Lojze, res dober! Bog ti bo poplačal!«

Hudo se mu je storilo, ko je spoznal vse Lojzetovo prizadevanje, da bi ga obdržal pri sebi.

»Prepričan sem bil, da boste radi ostali pri nas...«

Zvečerilo se je in otroci so se vrnili domov. Hiša je oživila.

»Lojze, nekaj sem te še želel povprašati. Saj veš, človek ima še vedno svoje načrte,« je počasi razprezal Lovrenc.

»Kar povejte, oče!« je prisluhnul Lojze.

»Bi mi ne mogel dati Mihe, da bi šel z mano?«

»Kako? Da bi vas spremljal?«

»Ne samo spremljal. Da bi ostal pri meni in potem prevzel domačijo,« je Lovrenc zaupal svoj načrt.

Lojze je umolknil, kakor bi mu zastala beseda v srcu. Res, tega ni pričakoval.

Poklical je Miho.

»Naj fant sam odloči!« se je Lojze odrezal.

»Če mu ti ne boš rekel...« se je Lovrenc pritožil.

»Ne morem ga siliti. Fant ima svoja leta in svoje načrte!«

Miha se je približal.

Lojze je tedaj govoril počasi, kakor bi polagal usodo treh na tehtnico: Mihovo, svojo in očetovo.

»Miha! Stari oče pravijo, da bi te želeli vzeti s seboj. Za zmiraj! Tam je dom, ki si ga videl in bi ga bilo treba prevzeti. Premisli in se odloči!«

Dolgo časa so molčali in se gledali drug drugega, kakor bi tehtali težo besed.

»Oče, midva sva že govorila o tem. Sem vam že rekel, da me ne bi večelilo živeti tam...«

»Pa je tako lepo tam!« je potrdil Lovrenc in se obrnil še bolj proti Mihi, kakor bi ga prosil, naj ne odreče.

»Zame je še lepše tu. Tja res ne bom šel za zmiraj!« je odločil Miha.

»Kaj naj storim?« je Lojze hotel omiliti Mihovo odločitev.

Lovrenca je to silno prizadelo. Stresel se je po vsem telesu, vrgel glavo pokonci in zagrčal kakor ranjen:

»Dobro! Bom šel pa sam! Z mano naj umre tudi zemlja...«

Oddaljil se je od obeh in zavil v mrak med drevje.

Ko so gorice zadihale v prvi bližajoči se pomladi, se je Lovrenc sam vrnil domov. S konca poletja je prišel v pomlad.

Hodil je po vrhéh in ljudem pripovedoval o mestih v Ameriki, kjer so noči take, kakor so to nekoč brali v knjigah. Lepo, da ni mogoče opisati. Toliko luči, da te omamijo. Avtomobilov, da čez cesto ne moreš. Bogastva in ljudi, da jih še sanje ne zmorejo...

Amerika, svet nikoli prešteti sanj!

Toda Lovrenc je bil kljub temu srečen tu na svoji zemlji. Neizmerno srečen. Bil je na svojem. Doma!

Šel je čez morje kakor na romanje, da bi prosil in prepričal nekoga, ki bi se usmili njega in zemlje ter prišel. Izročil bi mu dom, da bi ostal v domačih rokah.

Nihče ga ni poslušal. Niso ga razumeli. Sam je ostal s svojo bolečino v srcu.

Zdaj hodi in govori z vsemi, kakor bi ne bilo v njem niti drobnega zrnca bolečine. Skušal jo je skriti pred svetom.

Češnja ob hiši se je vsa prekrila z belim cvetjem. Kakor bi jo zapadel sneg. Dehtela je v sončne pomladne dni.

Tedaj je sosed Matevž prišantal v vas. Z Lovrencem sta zavela v klet. Kam drugam tudi? Matevž je bil ozdravel, Lovrenc se je vrnil iz Amerike.

»Pridi! Ni boljšega na svetu kakor domača kapljica!« ga je povabil.

»Mene skrbi: kdo ga bo prideloval, ko naju ne bo več?« je Matevž grenko potožil.

»Mene je tudi skrbelo, Matevž. Zdaj sem se že vdal. Ne skrbim več! Če je Bog tako odločil, bo že prav!« je dodal Lovrenc in se oprl ob njega.

Matevž ga je samo gledal in mu sledil.

Lovrenc pa je še dodal: »Če nihče noče rešiti te dobre zemlje, pa naj z mano umre!«

Prislonila sta se drug ob drugega, dva zvesta soseda, oba z enako žalostjo obtežena...

V vonjavah vina med sodi je še vedno drhtel odmev potrtega gospodarja: ... pa naj z mano umre...!

SONETI

NEMA ŠKOLJKA

Pomen, ki ga tovari zvok,
je kot ljubavno opravilo
čebel. Uho bo zanosilo
potrskovanje prašnih nog?

V Duha jezikih bral sem, Bog,
dneva veselo oznanilo
in ni odmeva obrodilo
na obali duše. Zakaj slog
mračne suše jezik namaka?
Hočem peti, biti vesel,
kot so veseli vali zraka,

ki školjki pljuskaajo tvoj spev.
Nevredna, glej, je moja beda,
utelesi se, vzidi Beseda!

BASEN O ROVARSKEM KRTU IN ČUJEČEM GOLOBU

Razrit vrt
dojke črne
seske trne
sadi krt

Na klobukih gob
rose izbljuvek rdeč
vimena znojijo kri

Srčen bel golob
smrti izdan meč
v grobarja zavihti

Kljun je strt
hrome srne
grom ogrne
borcu prt

*And the Red Death
held illimitable dominion
over all*

SMETARSKI VOZ

O tu del ciel, perché mi privi?

(Purg. V, 105)

Črni tank svoj delež terja:
skrita očitanja vesti,
kar na prsniku pusti
zajtrk-sla, obup-večerja.

Ga nesnaga kamuflira,
kakor lev je bil rumen,
v vsakem boku mu po en
sodni sluga ministrira.

Brskata brž po smeteh,
vtem ko pitata z obeh
pločnikov kloako obsceno.

Dviga že čeljust štrlečo.
Božja sla v posebno vrečo
rešita, kar vonja ceno.

RIS

Poslej, o Grk, ne boš več maral rib,
je tvoj zamorski gost skoviknil trikrat.
Na dno morja si skril svoj strah, Polikrat,
in jeklu trnka črkoval dovtip.

Kost dramaturgom, psihologom VIP!
Da nisi v Tebe šel skrit horoskopa,
bi v Tebi horoskop ne ždel. Tako pa
mlečnobel šal ovija noč, Edip.

Stikaš po alkimiji poezije,
spajaš glasove, pretapljaš pomene.
Noben beg nótranjščine ne prevpije.

Zdaj zdaj bo padla varnih rim kulisa
s prakrika, ker prvine niso lene.
Mojster, ne slišiš vajenca? Iz risa!

MARJANA tam pravzaprav ni bilo treba. Njegova mama bi bila lahko vse sama opravila.

Kurir bo prinesel pismo za gospodično Jugovo od njenega zaročenca s postojanke na slovenskem Primorskem.

»Zakaj k nam?« je vprašala mama, ne toliko iz skrbi, da bi sosedje, ki so bili ponajveč rdeče usmerjeni, videli kurirja v vojaški uniformi, pač pa zaradi dejstva, da je bila gospodična Jugova iz vplivne, bogate družine. Jugovi so bili že več generacij nazaj trgovci na debelo. Uvažali so železnino iz inozemstva in jo v Ljubljani, v Celju, v Mariboru in še v nekaterih podeželskih podružnicah prodajali na drobno.

Mamo je vedno skrbelo, kaj bodo ljudje mislili o njih. O njihovem stanovanju, o pohištvu, o zavesah.

Očeta vse to ni zanimalo. Oddaljen je bil malomeščanskemu pojmovanju, vsaj tako je nazival ženino skrb; zanimali so ga predvsem šolski in glasbeni problemi.

Oče je to materino zaskrbljenost imenoval „ženske skrbi“. V tem pojmovanju pa ni bil edini. Podobno so se izražali in mislili tudi očetje Marjanovih sošolcev in prijateljev. „To je moško delo, to je pa žensko.“ Da bi kdo pomagal ženi ali sestri pri gospodinjstvu s pomivanjem, čiščenjem ali pri negi dojenčkov, takrat ni bilo v navadi.

Moški so posedali po gostilnah ali po kavarnah sami. Tudi Marjanov oče je peljal svojo ženo v družbo zelo redko. Rentačil pa je, če preproge niso bile čiste, zavese urejene, pod vsak teden na novo položčen.

Mama se je ozrla po kuhinji, kot da bi bila gospodična Jugova že tam.

Služkinja Mica, ki je bila pri hiši več kot pet let, je začutila, da gospo Lužnikovo nekaj teži. Rekla ni nič, pač pa se je umaknila iz kuhinje in pričela s pospravljanjem spalnic.

Mamina skrb je bila tista tipično slovenska skrb, kaj bodo tujci, ali gostje, ali kdorkoli že mislil o njih. To je skrb ljudi majhnega naroda, ki se čutijo enakovredne morda le takrat, ko po neprestanem opravičevanju slednjič tujcu v svojo obrambo naštejejo statistike o svoji pismenosti, o množici tiskanih knjig vsa-

ko leto, o lepoti njihove kmečke hiše, o pestrosti narodnih noš, o številnosti in raznoterosti narodne pesmi.

Marjanova mama je bila v tem bolj tipično slovenska, kot pa je bil oče in kot je bila miselnost njegove družbe.

Marjana se je držala ista tradicija. Tudi on je pogledal po stanovanju. Stopil je iz kuhinje na hodnik. Lužnikovi so ga imenovali veranda, zato, ker je bila vsa južna stena eno samo okno, ki je gledalo na obzidani Kerstnikov vrt, kjer je gospod Kerstnik, ki je bil ravnatelj Kmečke banke, gojil breskve in še drugo sadno drevje. Na verandi je bila miza in štirje belo prepleškani stoli. Bilo je tam še stojalo za dežnike in galoše. To stojalo je imelo vse mogoče predale za ščetke in glavnike, v sredini pa veliko ogledalo. Na hodniku, ki je vodil z verande v kuhinjo in v spalnice, so bila še visoka stojala za vlončene asparaguse, katerih pahljačaste vejice so segale prav do parketnega poda. Teh stoyal so se vsi ogibali. Stala so na tenkih, majavih lesenih nogah; vsako je imelo po dve z rezbarijo okrašeni polici, kjer so bile razstavljene majhne vaze in spominki.

Pri vhodnih vratih je bilo na steni obešenih nekaj fotografij. Bile so porumenele in od vlage zvite. Na ta vrata so, komaj nekaj let nazaj, vsako opoldne trkali brezposelni. Včasih je od kosila vstal Marjan, včasih njegov brat Niko, poredko služkinja Mica. Na vratih je bilo kukalo z bakreno zaklopko. Če si jo previdno odmaknil, tisti, ki je bil zunaj, tega ni zaznal. Vsi ljudje pa, ki so med kosilom trkali ali pa zvonili pred vrati, so si bili podobni. Obrazi so se ločili morda le po polti ali po barvi las. Imeli pa so vsi isti izraz: lakota, ponajvečkrat obup.

Marjan je pogledal skozi lino, odprl vrata. Pogovor je bil vedno isti: »Oprostite, da vas nadlegujem. Sem brez posla... – morda je od kosila kaj ostalo...«

Nekateri so te besede skoraj šepetali; drugi, bolj utrjeni, so se predstavili, kot da bi šlo za politično asertacijo. Bili pa so vsi ti fantje in možje kot vojščaki brez pušk, brez streliva. V najboljših letih, dela željni, s kapo v roki.

»Če je kaj ostalo?«

Marjanu so se zdeli kot Lazarji. Dejstvo pa je, da drobtine, za katere so prosili, niso padale od miz bogatinov, pač pa od tistih, za tiste čase srečnih ljudi, ki so imeli posel.

Marjan je bil slišal in bral o tisti gospodarski katastrofi na borzi v New Yorku, o „črnem petku“, o samomorih bogatašev, ki so v enem dnevu izgubili ogromna premoženja. Bil je takrat premlad, da bi vse dojel in razumel. V glavnem je vedel le to, da so banke in druge ustanove odpuščale uradnike in nameščenice, pa da so vsak dan ob kosilu na vrata trkali brezposelni. Kadar

je molil, je prosil Boga le zato, da bi se oče in mati obdržala na svojih položajih.

Včasih pa se je dogodilo, da se je bil kateri od teh brezposelnih najedel že spodaj v pritličju, ali pa že kje drugod, morda v Cigaletovi ulici, in je zdaj poprosil za en dinar, ne za ostanke od kosila.

Zdaj je bila celo Mica ogorčena: »Ti brezposelni hudiči hočejo zdaj samo še denar.«

Marjana je vse to včasih tako potrlo, da ni mogel jesti. Bilo ga je sram, da on ima, drugi pa nimajo. Na poti na trg je vedno klel, ker je moral mimo vrst brezposelnih, ki so sloneli na ograji ob Ljubljani in z zavistjo zrl v umazano korito reke, kjer so delavci premetavali in nakladali smrdečo glino za en dinar na uro...

Kuhinja je bila prostorna. Tam je bil štedilnik na premog, pa še rešó na plin, omare za posodo, velika miza s klopmi, in okno, ki se je odpiralo na verando. Za tisto mizo so jedli, pisali naloge, poslušali radio. Na dan žehte je bila kuhinja polna pare in po stenah so se cedile vodene srage. Ponajveč so Lužnikovi sedeli v kuhinji v debelih puloverjih. Pozimi je bila kuhinja edini topel prostor v hiši. Le kadar je bil kdo bolan, so zakurili v spalnicah. Izjema je bila očetova soba, zaradi klavirja.

Ob kuhinji je bila še dolga, ozka soba, kjer je spala Mica.

Na drugi strani hodnika je bil kabinet, kjer je stanoval podnajemnik. Bil je štajerc po rodu, docent po poklicu. Prijeten fant, vedno nasmejan, poln dobre volje. Vsako jutro je telovadil ob odprtem oknu, zaradi zdravja. Telovadba pa je bila: dvajset počepov, nekaj priročnih in odročnih gibov in deset globokih vdihov „svežega zraka“, se pravi – ljubljanske megle, ki je kriva kroničnih katarjev vsaj tretjine meščanov. Štajerc – tako ga je na skrivaj nazivala mama – je tako telovadbo običajno zaključil s kravjim požirkom domačega žganja.

»Za srce, za jetra, pa še za ledvice. Vsa ta naša telesna mašinerija se ponoči ustavi,« je rad povedal. »Telovadba in frakelj jo znova poženeta v tir!«

Gospod Golobuška – tako je štajerc imenoval sam sebe – je od časa do časa vtihotapil v svojo sobo ljubico, ne vedno isto, in jo potem zgodaj zjutraj iztihotapil iz stanovanja.

Štajerčeva najemnina je pomagala pri stanarini Lužnikovega stanovanja.

Marjan si je večkrat želel, da bi bila štajerčeva ljubica manj strastna; tako bi mami ne bilo treba na ves glas odpirati radio.

V salon, ki je bil na skrajnem koncu hodnika, si stopil skozi dvojna težka hrastova vrata. Če je kdo prišel v obisk, je

bila ta soba sprejemnica, sicer pa so ji rekli salon. Pravzaprav je bila jedilnica, zaradi velikanske orehove mize in številnih stolov, pa mogočne kredence, ki je pokrila vso steno med okni. Pohištvo je bilo izdelano v bidermajerskem slogu. V tej sobi je njega dni bival oče. V njegovi sedANJI spalnici pa stric Gustelj, ki si je bil tik pred vojno zgradil lastno hišo na Kodeljevem.

Stric Gustelj je bil okrajni šolski nadzornik; po obleki in po postavi je spominjal na G. Bernarda Shawa. Ni imel brade kot Shaw, pač pa je nosil suknjiče z desetimi gumbi in pumparice iz angleškega blaga. Najljubši mu je bil bicikel znamke Peugeot, z lesenimi dirkalnimi kolesnicami, s ponikljanim zvoncec in s športno zastavico s švedske. Kolo je imelo tudi dvojne, moderne zavore. Ni čudno, da so njegov Peugeot vsi občudovali. Če je bilo vreme lepo, je bicikel posodil Marjanu ali pa njegovemu bratu Niku, le če je bil sam zraven. Vozila sta se lahko le po Cigaletovi ulici, od enega konca sodnije do Dalmatinove ulice in nazaj, vsak največ desetkrat.

Imel je sicer zadosti denarja za motorno vozilo, pa si ni kupil ne motocikla, ne avtomobila, češ da sta prenevarna.

»Motor te brcne, z avtom se zaletiš! Peugeot je najboljši!«

Stric Gustelj je imel v svoji sobi v posebni omari tri puške. Ena je bila ruska še iz prve svetovne vojne; druga je bila lovska na šibre, tretja pa Flobert. Zraven pa še dva revolverja in dolg, zelo oster bajonet v nožnici. Ves ta arzenal je bil pod ključem, ki ga je na posebnem obroču še z drugimi ključi zmeraj nosil s seboj.

Stric Gustelj pravzaprav ni bil pravi stric, marveč vdovec po teti Hermini. Med učitelji ni bil priljubljen. Bogve, če je mogoče biti šolski nadzornik in priljubljen zraven. Bil je zelo strog. Napadali ga niso le šolniki, temveč tudi vaški psi. Zato je bil na svojih potovanjih vedno oborožen in hladnokrvno je postrelil vse kužke in pesjane, ki so mu kazali zobe. Dobro je poznal državnega tožilca, zato teh pasjih tožbá ni nikoli izgubil.

Preden se je stric Gustelj preselil, sta bila s štajercem prijatelja. Razumela sta se dobro, kljub razliki v starosti. Včasih sta celo skupaj telovadila. Ob večerih sta se večkrat zapredla v politične pa še v druge pogovore. Včasih se je debatam pridružil Marjanov oče. Pogovori so bili glasni in so se pogosto zavlekli pozno v noč. Marjan jih je rad poslušal ali pa jim prisluškoval in poskušal iz vseh teh besednih slapov in pene izluščiti jedro.

- Kar se slovenstva tiče, je bilo jasno, da se ves svet vrti okoli osi, katere nadir je bil nekje okrog gostilne Pri Figovcu v Ljubljani, drugi pol pa nekje spodaj, menda na Kitajskem.

- Da brez vina ni debate, zdrave misli, ljubezni in resnice.

– Da Bog ve, kaj dela, ker ni ustvaril več kot poldrugi milijon Slovencev.

– Ljubljansko meglo je moči uničiti. Zasaditi bi bilo treba nekaj deset tisočev vrb, ki bi popile vodo iz barja. Z vrb pa natrgati šibe in ustvariti pletarsko industrijo pod Igom. Tako bi se Ljubljancani znebili megle pa še Ribničanov.

– Da so Bizantinci, to je, vsi Jugoslovani južno od Sotle, Slovincem bolj nevarni kot Nemci.

– Da se Lahov ni bati. Petindvajset makedonskih graničarjev odleže za pet laških pehotnih bataljonov.

– Da je že res, da slovenski pesniki pa še drugi umetniki pomrjejo največ zaradi jetike. Bolj nevarna Slovincem, da je skle-roza. Te se še hudič boji.

Stric Gustelj je bojeval zasebno vojno proti tej grozni bolezni s svojskimi zdravili. Petlitrski flaškon je napolnil z zdrobljenim česnom, mu dodal pest sladkorja in dolil domače žganje. Flaškon je postavil v sončno okno za eno leto. Čim starejša, tem bolj učinkovita je bila ta medicina.

Služkinja Mica je nekoč pri brisanju okenske police po nesreči razbila flaškon. Ker so jo našli na podu nezavestno, je oče poklical na pomoč sorojaka zdravnika, Korošca. Mož je bil sodni izvedenec za kriminalno medicino. Stricu Gusteljnu je zastavil nekaj zelo perečih vprašanj. V posebno epruveto je s poda postrgal nekaj gramov tiste razlite medicine za preiskavo v laboratoriju. Šele ko je oče zdravniku razložil, da med služkinjo Mico in stricem Gusteljnem ni bilo nobenega sovraštva, ne prepričev, je bila cela reč pozabljena. So pa zaradi česnovnega ekstrakta poginili v stričevi sobi vsi pajki, muhe in celo tistih nekaj zagamanih ščurkov, ki so od časa do časa pritavali sem iz pritličja. Delavcem, ki so s posebnim strojem ostružili in nanovo položili pod, je moral stric plačati dvojno, pa še nekaj postrani zaradi mask, ki so jih rabili med delom.

Še druga bolezen je pretila Slovincem – zaprtje! To zadevo je stric Gustelj krotil s čajem Planika. Po precejšnjem poskušanju je dognal, da so tri žličke na eno skodelico kropa najbolj uspešne – po šesturnem spanju. Korake med svojo sobo in straniščem na koncu verande je imel dobro preštete.

Štiri čajne žličke pa so nekoč imele katastrofalne posledice. Uračunal se je bil namreč za pičlih deset korakov.

»Vsaka šola nekaj košta,« je filozofiral.

»Preveč!« je momljala Mica, ki je morala očistiti pod...

V tistih debatah je štajerc, posebno še v poznih urah, belil svoje govore z vzkliki in s samostalniki spolnega značaja. Ker Marjan teh besed takrat ni popolnoma razumel in jih kljub vestnemu iskanju po Pravopisu ni našel, je sklenil, da Slovenci ta-

kih organov verjetno nimamo in da bo najbrž vzrok slabemu in počasnemu naraščanju slovenskega naroda.

MARJAN je pogledal po salonu. Bila je to zelo velika soba. Strop je bil visok. Dvoje oken je strmelo čez Trdinovo ulico v sive štukature sodne palače. Okna so bila dvojna. Notranje oknice so se odpirale v sobo, zunanje pa na ven.

Bila je pozna jesen in med šipe so bile položene posebne blazine. Zaradi prepiha.

Kdor ni vedel, je mislil, da so bile stene prekrite s tapetami, tako imenitno je izgledala slikarija. Pleskarski mojster je bržkone rabil vsaj šest šablon, pa še posebno za zlato peno.

Pod mizo je bil parket prekrit s staro perzijsko preprogo. Na enem koncu je bila obledela, na drugem oguljena.

V sobo je stopila Mica in podkurila peč. Najprej papir, potem trske, nekaj polen, nazadnje pa premog.

Peč je bila zelene barve, zgrajena iz žganih glinastih votlakov. V sredini je bila votlina za ogrevanje.

Mica je vedela, kaj dela. Ko je ogenj vzplamtel, je zaprla železna vratica in odšla.

Marjan je stopil k oknu.

Vreme je bilo ljubljansko. Deževno in vlažno. Odgrnil je čipkaste zavese. Cesta je bila prazna. Ob sodnijskem parku je stalo nekaj ljudi. Naštel je šest dežnikov. Razen plaščev in hlačnic ni bilo pod dežniki kaj razbrati. Nad skupino debela starih topolov. Na črnih vejah ni bilo več listja. Veje na divjih kostanjih so silile v nebo kot stisnjene pesti.

Po asfaltu na cesti so odskakovale deževne kaplje. Zazdele so se mu kot beli žafrani.

Oglasili so se frančiškani. Te zvonove je sovražil. Kovinski, slabo uglasen zvok; pa tisto večno natrkavanje. Odzvali so se še zvonovi iz stolnice, kot odmev pa tisti od šentjakoba. Komu so zvonili in zakaj? Da bi človek mislil na smrt? Marjan je bil za take misli premlad. Zanimalo ga je življenje.

Skupina ljudi v parku se je končno razšla. Vsak je šel v svojo smer. Le v Dalmatinovo ulico sta zavila dva.

Marjan je navil gramofon, a zvonovi so prevpili glasbo.

V prsih ga je čudno tiščalo. Ni se mogel znebiti slutnje, da se bo njegovo življenje za zmeraj spremenilo.

Pet minut po šesti je zazvonilo pri vratih.

Marjan je slišal mamine stopinje, ko je odprla vhodna vrata.

»O, dober večer, gospodična! Kar naprej, prosim, stopite naprej!«

»Dober večer. Oprostite, da sem pozna.«

Glas je bil nizek, mehak.

»Ali je kurir prišel?«

»Ne, še ni prišel. Kakšno vreme, ali ne?« je rekla mama.

»Odložite, prosim, plašč. Tako. Dežnik kar meni dajte, pa še ga-loše,« je slišal Marjan skozi zaprta vrata.

»Oh, hvala!«

»Kar naprej, prosim... Marjan, to je gospodična Jugova,« je predstavljala mama. »Gospodična je prišla zaradi pisma s Primorske.«

Segli so si v roke in posedli. Gospodična Jugova in mama na otomano, Marjan pa v naslanjač, da je bil obrabljeni del pre-proge zakrit. Gospodična Jugova je sedla globoko in se udobno naslonila. Mama je obsedela na robu kot koncertni pianist.

»Upajmo, da bo vojne kmalu konec,« je po kratkem molku spregovorila mama.

»Vsaka vojna se konča,« je rekla z nasmeškom gospodična Jugova; »bolj važno pa je, kdo bo zmagal.«

»Angleži!« je rekel Marjan.

»To vsi vemo. To je jasno! Toda tu pri nas, tu v Sloveniji! To me skrbi!«

»Partizani!« je rekel tiho Marjan.

»Jezus, Marija!« je vzkliknila mama.

»Upam, da se motite. Upam, da ne bodo zmagali,« je rekla gospodična Jugova.

»Tako kaže...« Marjanu je bilo žal, da je tako hitro odgo-voril.

Gospodična Jugova je bila mlado dekle, nekaj let starejša od Marjana. Bila je srednje postave, oblečena v krojen kostim sivo modre barve. Obraz je bil ovalen, lep. Oči za plavolasko kar nenavadne: bile so rjave, obkrožene s temnimi, dolgimi trepal-nicami. Obrvi rjave in negovane. Morda je bila zaradi oči na videz tako bleda. Polne ustnice so bile temno rdeče. Okrog vratu ji je visel medaljon, na rokah pa razen zapestnice in enega samega prstana ni nosila nakita.

»Zakaj ne ponudiš gospodični liker?« je mama spet pretrgala tišino. »Saj ga boste, kajne? Je dober, domač češnjevce.«

Iz kredence je vzel kozarčke in steklenico. Nalil je vsem trem. Gospodična Jugova je le pokusila in postavila kozarček na mizico, kot da ji to velevala etiketa.

»Liker je odličen,« je rekla mami.

Pogovor se je spet zataknil.

»Kurir je pozen,« se je oglasila mama. »Upajmo, da ni kaj narobe.« Mama se je opravičila in odšla.

»Nisem vedela, da slikate,« je rekla gospodična Jugova. »To je vaše stojalo, ali ne?«

»Da.«

Vstala je in ogledovala sliko na steni. Tihožitje z jabolki. Potem še druge, ponajveč cvetice. Obstala je pred oljem, ki ga je Marjan zelo cenil.

»Križanke?«

»Da. Večkrat sem jih že slikal iz tetinega stanovanja. Od tam se lepo vidi tudi Univerzitetna knjižnica, pa Gregorčičev in Napoleonov spomenik.«

»Tudi portretirate?«

Pokazal je bratov portret pa vrsto študij, ki jih je narisal v Strnenovem ateljeju, kamor se je hodil učiti.

Brez besed je ogledovala skice.

Marjan je stopil k mizici in nagnil kozarček. Ko ga je spet napolnil, se mu je roka tresla. Natočil je še njej.

Popila je, to pot hitro.

»Vam smem še ponuditi?«

Z nasmeškom ga je pogledala.

»Pijem redkokdaj. Ta liker je izvrsten...« Zdaj je pila počasi. Ko je bil kozarček prazen, mu je namignila kot duhovnik ministrantu. Spet je natočil obema.

Soba se je potopila v molk.

Marjan je zaman poskušal urediti misli. Prvič je stal tako blizu gospodični Jugovi.

Bila je večja, kot si jo je predstavljal, bolj vitka, kot se je je spominjal s promenade in iz Tivolija.

Naslonjena na okenski okvir je gospodična Jugova slednjič povzela:

»Ne vem, čemu nazivajo to naše mesto bela Ljubljana. Pogledajte to puščobno sivino. To nezdravo megleno vsakdanjost. V vsej Ljubljani ni nobene bele hiše. Kar je pogleda in omembe vrednih fasad, so vse okrasto rumene. Dež, megla in zvonjenje... Komu neki zvonijo? Temu dolgočasnemu mestu? Nam vsem? Človek bi lahko znorel. Ljubljana je kot ječa. Nikamor ne moreš.

Žica okoli mesta, bunkerji, policijska ura. Pokoli na deželi, atentati in racije tu ponoči.

Nikomur ne moreš več zaupati, z nikomer se iskreno pomeniti. Papa me je rotiti še ob začetku te nore vojne, naj bi se umaknila v švico. Papa ima zveze. Nisem hotela iti. Ne vem, zakaj.

Povejte mi, ali hodijo ljudje v Baslu ali v Bernu tudi spat ob devetih zvečer? Tu imamo tri kinematografe, dve dolgočasni kavarni in en zakajen bar v tistem nebotičniku... Resnična metropola, ta naša Ljubljana!

Ko se je začela ta vojna, sem bila stara osemnajst let. Spomladi jih bom dvaindvajset. Zgubljena mladost, ali ne? Ne le moja; tudi vaša. Vseh mladih ljudi... ne samo pri nas – povsod!

V šoli so me hoteli rekrutirati v neko rdečo organizacijo; beli pa spet v svojo. Mene ti ideološki spopadi ne zanimajo. Vsa ta kmečka trmoglavost, ta meščanska surovost! Omejenost večine naših voditeljev in njihova zagledanost v polpreteklost sta neverjetni. Nikjer niso bili, nikamor zdaj ne morejo. – Zakaj nisem poslušala papana!

Hočem ven od tu! Iz te telesne in duševne megle. Ven, v svet, kjer se ljudje najbrž še smejejo. Kjer je sonce. Toplo sonce! Tu je le dež, neskončni dež! Pa to grozno zvonjenje! Obrnila se je k Marjanu: »Upam, da nisem rekla kaj žaljivega?«

Marjan je odkimal. Spet je napolnil kozarčka.

»Vaša vljudnost je očarljiva!« je povzela gospodična Jugova.

»Gre za več, kot samo za vljudnost,« se je zahvalil Marjan. »Vaša opazovanja so resnično zanimiva. Tudi jaz mnogo premišljam o teh vprašanjih. Če smem reči, se mi zdi, da vi veste o naših narodnih problemih več kot jaz.«

»Kakšen diplomat ste,« se je nasmehnila. Potem je umolknila, kot da se ji je utrgala misel.

»Končala sem ekonomsko akademijo,« je spet povzela, »potem sem se vrgla na filozofijo, dokler nam ti nacistični divjaki niso zaprli univerze... Veste kaj, z vami se da resnično pogovarjati. Kot da bi vas poznala že dolga leta«

Uprla je svoje temne oči v Marjana z napeto resnostjo. Marjan pogleda ni zdržal.

»Veste, zakaj se da z vami tako pogovarjati?« je govorila. »Ker poslušate! Da. Zato! Ker poslušate. – Moj oče govori zgolj o kšeftu. Mati le o mojih bodočih ženinih in o takoimenovanih dobrih partijah. Sestra je poročena in govori le o svojih otrokih, kot da bi bilo materinstvo že poklic. Ker jaz nisem ne trgovka, ne mati, tega klepetanja ne doumem. Vse to me do smrti dolgočasi. Imate pa res lepo stanovanje,« se je ozrla po sobi; »toliko zanimivih slik in knjig.«

»Res?« se je nasmehnil Marjan. »Omenite to, prosim, moji mami! Skrbelo jo je, kako boste to našo opremo ocenili,«

»Kadar pridejo k očetu v obisk prijatelji ali na večerjo, tudi moja mama obnori, da tako rečem. Sobarica, pa še kuharica čistita in loščita, kot da smo prej živeli kot cigani...«

»Tudi pri vas?« se je začudil Marjan.

»Tudi jaz imam rada češki kristal, pa Rosenthal servise, pa srebrni pribor; kar je preveč, je pa res preveč!«

Oba sta se zasmejala.

»Veste, vsa moja generacija je bila vzgajana tako, da je greh, če si vesel. Mene so vzgajale uršulinke. Tako je hotel oče, menda zato, da bi me obvaroval pred zapeljivci,« se je spet zasmejala. A smeh ji je zginil z obraza, ko je nadaljevala: »Tisti srednjeveški zidovi, kovane ograje in vrata! Vse tisto nesmiselno poklekovanje, večno pa priučeno križanje pred sadrastimi kipi svetnikov, šepetanje in zavijanje oči... Človek naj moli, če sam hoče. Če mu je molitev v potrebo in v tolažbo. Me smo tam molile iz navade, ker je tako veleval dnevni red. Mislile pa smo na fante, govorile o plesih, o sestankih s fanti, o promenadi, o kavnarjah in o počitnicah, o poletju, o soncu. Vsaj jaz tako...

Tu sem zdaj, v tem obleganem mestu, v tej megli, – v sredini ničle, v tej skledi človeškega, malomeščanskega ričeta – dejansko sama, kjer me redkokdo vzame zares, razen morda zato, ker imamo denar...

Tu čakam zdaj na nekega kurirja, da mi bo prinesel pismo od fanta – po mamino zaročenca, ki ga, če prav pomislim, ne poznam dobro in po vsej verjetnosti niti ne ljubim.«

»To so vojni časi,« se je oglašil Marjan

»To so – – . . . že res, že res,« ga je prekinila gospodična Jugova, »da, to so vojni časi. Seveda so. Toda teh pokolov med nami ni kriva vojna; to sovraštvo je bilo v nas še pred vojno. Prikrito sovraštvo pa zavist sta sestavna in važna dela slovenskega narodnega značaja. Vojna je le katalizator.

Nekoč sem bila na škotskem, poleti, na počitnicah. V ljudeh ista zakrknjenost do tujca kot pri nas, ista neprizanesljivost. Isti puritanizem, le da so tam prezbiterijanci. Še obrazi so se mi zdeli našim podobni. Naš materializem, skopost, ali če hočete izraz omiliti – smisel za štednjo, je bržkone keltska dediščina.«

Ozrla se je v Marjana.

»Vam se zdi moja kritika Slovencev preostra, ali ne? Morda imate prav; toda, ali ni res, da človek najbolj ostro sodi tistega, ki ga najbolj ljubi?«

Marjan je globoko pomislil. Če nekoga ljubiš, ga ljubiš takega, kakršen je, z napakami in z vrlinami. Bistvo ljubezni je v prizanesljivosti, ne v grajanju. Rekel pa ni nič.

Gospodična Jugova je bila njegov gost. Spoštovanje do gosta je slovenska tradicija.

Gledala je predse, kot da ji je žal, da se je tako razgovorila. Počasi je dvignila kozarček k ustnicam. Bil je prazen. Šele čez čas se je po nagnjenem kristalu podedila kapljica. Ujela jo je s konico jezika in zadovoljna pokušala.

»Oh, oprostite!« je planil Marjan in ji znova nalil iz kristalne steklenice, ki je bila že čez polovico izpraznjena.

»Kdorkoli že smo Slovenci, kakršnekoli odlike že imamo, nekaj nam posebno manjka. Veste kaj?«

Ne da bi čakala na odgovor, je nadaljevala:

»Manjka nam smisel za humor. Res je težko imeti smisel za humor med vojno... a pogledjte: koliko humoristov imamo v naši literaturi? Samo enega, pa še ta piše ponajveč za mladino. Naši pisatelji so resni in sivi kot ta klima. – Poznate Hemingwayev roman „Komu zvoni?“... It tolls for thee!« je pristavila po angleško. »Komu zvone tile zvonovi? Nam! Vsem nam. Cerkovnik, ki vleče za vrv, tega ne ve. Naveša se na vrvi v zvoniku, ker je to pač njegov posel. Ne ve, čemu zvoni; ne ve, komu zvoni. Veste komu zvoni? Meni. Vam. Temu mestu. Našemu narodu. Našim ustanovam. Nam vsem...«

Marjan je čutil, da se ji je misel utrgala. Slutil je njeno otožnost in globino njenega življenjskega razočaranja. Ni vedel, kaj naj reče.

Soba je bila zdaj potopljena v polmrak. Tišino je motilo le prasketanje ognja v veliki zeleni peči. Hotel je prižgati svetilko na steni, pa mu je gospodična Jugova odkimala.

»Je lepše tako...« je rekla. Misli so se ji sproščale: »Slovenci, ah! Kakšen čuden narod smo! Kot neozdravljiva infekcija je slovenstvo. Celó življenje se bijemo na prsa naših dosegov, naših odlik; pol življenja preživimo v opravičevanju naših napak. Hodi-mo v cerkev, v glavnem pa verujemo v njive, v mejnike...

Mi nismo Rusi, ki mislijo, da si lahko brez posledic privoči-jo smrt milijonov ljudi. Ne Kitajci, ne Indijci; Slovenci smo; za poldrugi milijon nas je – to je vse.

Pa so med nami ljudje, ki se zdaj udinjajo Rusom, katerih bistveno vzhodnjaške miselnosti kot Srednjeevropejci in zapadnja-ki ne poznajo in je ne bodo nikoli docela razumeli. Ti ljudje nam zdaj pridigujejo o nekakšnem slovanskem bratstvu in o enako-pravnosti narodov. A Rusi še svojih najbližjih bratov Ukrajincev nimajo za sebi enakopravne. Menda šo izstradali neštete ukrajinske vasi, ker so se jim ljudje uprli.

Potem so med nami ljudje, ki so bili za Srbe. Drugi so gledali v Rim. Eni so za Jugoslavijo; nekaj starejših še vedno zdihuje po dunajskem cesarju. Nekateri so bili za Berlin in za „novi red“, zdaj so pa za Moskvo...

Dragi gospod, kdo med nami je – za nas? Za nas... za Slo-vence?«

Kot da bi ji Marjan ugovarjal, je vanj obrnjena nadaljevala. Zdaj z dvignjenim glasom:

»Imenujte me, kakor me hočete. Navesite mi kakršnokoli mo-ralno ali politično žaljivko – mene vse to ne briga več. Ta današ-nja miselnost med nami ni moja miselnost. Logike iz teh osnov

ne morem sprejeti... ker jaz tako ne mislim! Stvarnost vseh ideoloških spopadov je v tem, da ljudje, ki take spopade vodijo, fizično v bitki ne sodelujejo. Za to so potrebne množice. Jaz nočem biti del množice. Naj se sami bijejo!»

Marjan jo je gledal z začudenjem. Mislil je, da so bogati ljudje že sami po sebi bolj srečni kot reveži.

Dekle pred njim s kozarcem v dvignjeni roki, vokvirjena v okno ljubljanske vsakdanjosti, se mu je zdela kot kip Svobode v newyorškem pristanišču.

Ko se je obrnila v zid, se mu je zdela kot poosebljeno razočaranje slovenskega naroda, ki se je kot pijan norec zaletaval v zidove dvorišča, katerega izhod so mu zazidali v preteklosti grofje in škofje in kralji in cesarji. Ta narod zdaj to razočaranje zrači tako, da v svojem besu mori sosede, prijatelje, celo lastne sorodnike.

Svetovni dogodki so dvignili s poda naše stvarnosti tisto preprogo, pod katero smo desetletja skrivali naše resnične probleme, se je zamislil Marjan.

Gospodična Jugova je bila prav gotovo opita. Govorila pa je kot je mislila. Bogatim ljudem je ta aroganca lastna. Zaradi položaja in moči, ki si ju lasti denar, si lahko privoščijo to besedno razkošje. Revež pa ali kima, ali pa molči.

Marjan še nikoli ni videl tako lepe ženske. Pijača in ogorčenje sta ji obarvali lica. Prsi so se ji hitro dvigale. Oči so ji žarele. Iz nje sta puhteli življenjska prisotnost in nepotolažena sla po življenju.

Stopil je k njej in jo objel s takšno močjo, da je zastokala. Potem sta se blazno poljubljala.

Čez čas ji je dahnil v uho: »Videl sem te tolikokrat v Tivoliu s tvojim fantom... nekajkrat v Filharmoniji pri koncertu... enkrat na študentovskem plesu v Kazini... pa mi je manjkala korajža, da bi te prosil za ples. – Mislil sem nate, sanjal sem ponoči o tebi...«

Še jo je držal v objemu in jo spet poljubil.

Ona pa ga je potisnila od sebe. Počasi, skoraj nežno, kot da ji to narekuje previdnost. Z rokami na njegovih ramah mu je pogledala globoko v oči.

»Je to res?« je vprašala tiho.

»Res je.«

Oči ji je zalila otožnost. Zazrla se je vanj in komaj slišno rekla:

»Zakaj mi nisi tega povedal prej?«

»Prej? Kdaj prej?«

»Tokrat!« je rekla in se odmaknila. »Tokrat...«

Zaslutil je njemu nerazumljiv, ženskam pa prirojeni smisel za praktičnost. Kolena so se mu zamajala, kot boksarju, ki ga je zadel dokončni udarec. Vedel je, da mu je z eno samo besedo povedala vse.

»Bi lahko dobila plašč?«

»Vas smem spremiti domov?«

Odkimala je.

Ne da bi ga še pogledala, je sama odprla vrata na hodnik.

Poslovila se je od mame.

Marjan je slišal samo še njene stopinje zunaj po kamnitih stopnicah.

KURIR je prišel šele naslednji dan. Bil je nevoljen, utrujen.

»Minirali so cesto pri Postojni,« je godrnjal in se hitro poslovil.

Pismo je gospodični Jugovi proti večeru odnesla mama.

Toronto, junija 1976

TED KRAMOLC MARJETICE

Bele marjetice,
drobne in razkošne baletke
se vzpenjajo v turkizno nebo;
vrte se z oblaki
na rokah nemirnega vetra.

Polje,
potopljeno v zlato luč
poletnega popoldneva...
Kako je vse mirno in tiho,
le sonce in ravnina govorita med seboj.

Metulj se brezskrbno spreleta
med sladkimi cveti –
ležem v neskončne trave
in sem, utripam
z zemljo in njenim življenjem.

VLADIMIR KOS

PRAZNOVANJE

IVANA CANKARJA in DRAGOTINA KETTEJA
stoletnic v sto vrsticah, pisanih v obliki kipa
v Dom Brezdomcev

Ko bi dano mi bilo snovati
kip za Tebe –
veš, da z njim slavimo
v Tebi najdenih darov –
bi Ti najprej dal stopnic,
ki vodijo besede
s polj in njiv
skoz mesto
v vedno večji svet
domov.

Ti bi stal na njih,
visok,
z beležnico na dlani,
pol obrnjen k nam
in pol med stopanjem navzgor,
toda jasno bi se Tvoj obraz smehljal
pred nami
v drži ram bi gledali na breg
v japonski bor.

Kip bi klesal s kamnov temnih barv
s sledjo krvi;
toliko zvestoba stane
skupnosti Slovencev,
toliko in več
za rod preziranih mučencev!

Kri iz bitja, kri iz dela:
kot si delal Ti.

V rob stopnic nekdo bi vrgel
krizantemin cvet.
Tvoj pogled ga bo pobožal,
cvet podoba misli.

Srečen rod, kjer svet nevidnih korenin
je v čislih!
Svet spoznanj in odločitev,
v vere up razpet.

Toda, kam bi kip postavil, kam?
Pred dvor narave?
Tja, kjer gorski vrh se skloni
k ustnicam planjave?
Žarki dneva padajo v vodnjak
odprt v očeh...
Zvezdni prah svetlika se raztreseno
v laseh...

Ne, si pravim, kip postavim v dvor
z imenom šole:
tja, kjer pišejo o vsej resnici
protokole.
Iščem, iščem,
toda takšne ni več zdaj doma.
Karel Marx je bil ugrabil
več kot pol srca.

V Rog kočevski?
V Teharje?
K zmeraj v sram zasutim?

Vem, da rad bi stal ob njih,
ki zarje tkal si spev:
veter nosi roso prav pod prst

v lobanj vrzel,
veter, da;
mi ne smemo niti z vzdihom čuti.

Janez Cankar, pridi k nam brezdomcem
v dom svobode!

Ti si naš,
bodočnosti slovenske inženir –
ne za nekaj let,
za veke, ko spet Sveti bo večer
poln darov vseh narodov
za nove zemske svode.

Pridi k nam: praznujemo;

Tu je še Dragotin...

Se spomniš Ketteja

v stvariteljev verigi?

Pesnika slovenskih zvokov

s simfonij globin,

ki mu svet je razodeval tajnosti

z namigi.

Pridi –

za vse to Te ne popačimo!

Pridi – Dragotin Te bo vesel

in Vida Lepa.

Burko, staro več kot tisoč let,

praznujemo,

tisočkrat že ranjeni,

v nadaljevanje epa.

Zdaj, ko klešem zlog za zlogom

v kip iz sto vrstic,

krik prodira v dež meglá,

v meglo izgubljenih ptic,

težko topel zrak se stiska k nedrju

otokov.

To je čar rasti rastlin,
 podgan in hišnih zvokov.
 Duh morjá je strasten,
 čisto bel med skalami.
 Ti in Dragotin bi tu drhtela
 z bambusi.

Toda – kjer sta vidva zdaj,
 je več dežel skrivnosti.
 Z božjim Sinom šla sta vanje,
 pevca sna prostosti.

MARIJA IN SODOBNOST

Če je srednji vek dosegel višek kulturno-religioznega razvoja v vrhovih, kakor so Dante, Tomaž, gotika, v stvaritvah, ki so zrastle iz vernosti in so prepojene z versko mislijo, potem je sodobna, vsestransko religiozna kultura in civilizacija dosegla nasprotni višek, ki ga pred vsem označuje strogi odklon, če ne popolno sovražstvo, do vsega religioznega. V teku štirih stoletij je kulturni in miselni razvoj prehodil dolgo pot, iz pozitivne skrajnosti v negativno. Danes religiozna misel ni več tista gonilna sila, ki bi vse oplajala. Verske vrednote niso kvas in srčika življenja. Geslo sodobnosti je sekularizacija, osvoboditev življenja in kulture od verskega. Iz harmonične in organične srednjeveške skladnosti obeh komponent se je nihalo časa začelo gibati v negativno skrajnost. Premik se je začel z renesanso, ko je bil odkrit nov ideal – človek – v svoji urejeni, klasični lepoti. Absolutno vlogo Boga in vere je začel prevzemati človek. Nadih tega gibanja je pendulum časa dosegel prav v dobi francoske revolucije, 1789. Ta čas so francoski revolucionarji postavili boginjo razuma na oltar v notredamski katedrali v Parizu. S tem simbolom, revolucionarne oprave in revolucionarnega značaja, so hoteli potrditi dejstvo, da bosta razum in znanost osvobodila in rešila svet, ne pa Bog in vera.

Prav v tej dobi, pred in po francoski revoluciji, je začelo prevladovati prosvetljenstvo. Pravec vsemu razvoju je začel dajati človeški razum. Le ta je postal osnovni princip vsega znanja, napredka, kulture in filozofije. Filozofi so začeli postavljati razum nad vero (Locke), trditi, da ni mogoče nobene verske resnice razumsko dokazati (Hume), da obstoj in resničnost Boga ni mogoče filozofsko opredeliti (Kant). Ta filozofska prosvetljenost je kasneje rodila pozitivizem, kjer velja samo izkustvo in znanstveni, fizični dokazi. Iz tega se je v devetnajstem stoletju rodil nihilizem, za njim in z njim materializem in sodobni ateizem, kjer je vsa duhovna stvarnost zanikana. Tako smo iz srednjeveške religioznosti, ki je ustvarila najvišje kulturne spomenike, prispele v sodobno sekularizirano, areligiozno stvarnost.

Dva Francoza, katera moramo omeniti, Rousseau in Voltair, sta že v 18. stoletju pripravljala s svojim prosvetljenstvom pot sodobnemu materializmu in ateizmu. Prvi je s svojimi pozivi: nazaj k naravi. škodil s svojim pretiranim naukom, da je človeška narava sama po sebi dobra in ni pokvarjena (Contract Social). Voltaire je bil ves zavzet za sodobne, prosvetljske ideje o člo-

večnosti, znanosti, napredku, pomoči ubogim itd. Krščanstvo je sovražil kot nekaj zaostalega, neznanstvenega, mračnega. Pozival je, naj Cerkev uničijo (*écrasez l'infame*). S svojimi idejami in genialnostjo je vplival na vso Evropo. Zgodovinski dogodki so nadalje pripomogli, da so se te prosvetljenške ideje razširile po vsej Evropi. Napoleon je praktično zasedel vso Evropo, francoščina se je povsod razširila in postala moda časa. Višja družba je v konverzaciji uporabljala francoske izraze, to je bil znak izobraženstva. Beethoven je npr. po tedanji navadi izdal precej svojih glasbenih edicij v francoščini.

Praktično se je prosvetljenstvo izživljalo v odtujenosti od Cerkve in vere. Že državni absolutizem, s katerim je bila preveč tesno povezana, je Cerkvi škodil. Odtujenost se je v prosvetljenstvu še bolj poglobila. Zanimivo je npr. tole dejstvo, da so skoraj vsi francoski literati 19. stoletja, od Balzaca, Flauberta, pa do Maupassanta in Zolaja, na cerkvenem indeksu z nekaterimi ali pa z vsemi svojimi deli. Četudi je cerkveni indeks danes odpravljen in pomeni po sodobnih pogledih neko ozkosrčnost, vendar ostaja dejstvo, da so ta literarna dela moralno oporečna.

To zadnje in ta dejstva nam morajo pomagati k razumevanju lurskih dogodkov in nam morejo nuditi vsaj nekaj luči. Čemu Lurd? Čemu Marijina prikazovanja? Vsekakor se vse to ni pripetilo samo iz kakšne osebne naklonjenosti do preproste Bernardke. Prikazovanja tudi niso samo preprosta in enostavna potrditev dogmatične izjave Pija IX o Marijini brezmadežnosti. Razlogi so nedvomno globlji. Na prvi pogled, res, ti izredni, izven narave in zgodovine potekajoči dogodki, če jih nočemo označiti z nadnaravnimi, nimajo s kulturo in civilizacijo nobene zveze. Pa je prav to, vsa kulturna razgibanost, kozmopolitska miselnost, osnovna notranjost človeštva, podlaga naše usode, največja in zadnja skrb božja.

Bog vendar bdi in čuje nad človeštvom in mu ni vseeno, kam ta osnovna življenjska gibalna zanašajo človeštvo. Bog dosega svoje končne cilje po naravnem, rednem poteku dogodkov. Tudi zlo je v božji službi. Ker je naše gledanje človeško in zato omejeno, nam božja pota navadno niso znana in nam božji načrti ostajajo navadno skrivnost. Včasih pa Bog nenadno, izredno, čudežno poseže v dogajanje in v trenutku preobrne potek življenja in zgodovine. Taki izredni božji posegi so bili v zgodovini npr., ko je Konstantin premagal Maksencija leta 313 in je krščanstvo zadobilo prostost. Nekaj čudežnega se je tudi zgodilo v bitki pri Lepantu 1581, ko so krščanske sile premagale Turke. Po teh dogodkih so sledili veliki zgodovinski preobrati. Med podobne dogodke, ko Bog deluje izredno, kakor v graški drami znani „*deus ex machina*“, lahko uvrstimo tudi Lurd.

Kaj je Bog hotel s temi čudežnimi dogodki in z Marijinimi prikazovanji? Po Toynbeejevi podobi je bila doba okrog lurskih dogodkov podobna ladiji brez krmarja. S svojim prosvetljenstvom in filozofskim razumarstvom je drvela proti čerem pogubljenja. Od-

pad od Boga se je pripravljaj. Ves kulturni razvoj je šel v to smer.

Religija, to je vera v Boga, je vendar v vsej svoji osnovnosti in globini in v vseh svojih posledicah podlaga vsega življenja. To je tista vitalna sila, ki oplaja, ohranja in daje vsemu življenju obstoj, rast in procvit. O tem dogmatičnem, metafizičnem dejstvu v krščanskem svetu pač ne more biti nobene debate. Vera je za nas najvišja in najdragocenejša življenjska vrednota. Z Lurdom je Bog hotel človeštvo prav na to opomniti in tedanja svetovno-nazorno brezusmerjenost naravnati k sebi. Bernardkina zamaknjenja so vendar živ pogled v duhovni svet, v nadnaravno, so razodetje nebeške stvarnosti in lepote, so glasen opomin k priznanju Boga, vere in religioznosti.

Majhen dogodek, ki se je prav za prav večkrat ponovil v Bernardkinem življenju, lepo osvetljuje te trditve. Bernardko so večkrat skušal ujeti v laži, dokazati so ji hoteli izmišljotino, halucinacije in podobno. Tudi zdravniki so jo preiskovali. Nekoč jo je prišel obiskat neki razgledan mož grofovskega stanu, po imenu Bruissard. Prepričan je bil, da jo bo razkril. Zgodilo se je pa prav nasprotno. Po dolgem razgovoru z njo ji reče, da ji nič ne verjame, da sam nima nobene vere in da ne more nikakor verovati v Marijina prikazovanja. Če je res, da se ji je prikazala Marija, naj mu vsaj pokaže, kako se je Marija nasmehnila. Bernardka mu je ustregla, njen obraz se je razžaril in Bruissard je videl tako blažen, vzvišen, nebeški nasmeh, da ga ni mogel nikdar več pozabiti. Nasmeh ga je prepričal, o čemer ga besede niso mogle.

Lurd je torej tak smehljaj, utrinek nebeške luči, preblisk svetlobe, ki naj začudi ves svet. Marijini pozivi k pokori in spreobrnjenju naj bi pretresli ves svet in tako pendulum časa in razvoja ustavili. Zdramili naj bi ga iz prosvetljene okostenelosti in enostranosti ter ga ne samo iz filozofske in literarne dekadence, marveč tudi življenjske, usmerili nazaj k vernosti in k Bogu. Poudariti moramo, da je ta poziv prišel iz Francije, saj je prav vpliv francoske kulturne dejavnosti toliko pripomogel y pozitivistični dekadenci in materialističnemu, brezverskemu pojmovanju življenja. Po Franciji, ki je vodila proti prepadu, naj pride vstajenje.

Na žalost lurški dogodki niso prav nič spremenili poteka in usmerjenosti časa. Zagon je bil premočan, nihalo se je vztrajno še nadalje gibalo v negativno smer, proti konglomeratu sodobnih zmešnjav in struj. Dvajseto stoletje je zvesto nadaljevanje vsega prejšnjega. Višek negativne skrajnosti v tem stoletju pomeni dialektični materializem in socialistični nacizem. Sodobna znanost govori o osvoboditvi življenja in kulture od verske in metafizične kontrole (Cox), o demitologiji svetega in bibličnega (Bultmann), o psihološki analizi verskega in čudežnega (Freud) o evoluciji človeka, sveta, sploh vsega (Darwin) itd. V dobi komunizma,

eksistencializma, tehničnega mehanizma, metafizično, nadnaravno, versko sploh nima nobenega smisla več in pomena. Religija se je preživela.

V umetniško-literarnem območju, če si to važno duhovno dejavnost nekoliko ogledamo, odseva vzdrušje in odsev današnjih dni. V delih in stvaritvah umetnikov se po svoje razkazuje tema, v katero smo zašli. V teh delih večkrat nekaj ropoče, kriči, hlasta po nečem, je razklano in prelomljeno, se ne sklada, tiplje in išče po umiritvi, harmoniji, miru. Iz neskladnosti in nemoči hočejo stvaritelji k luči, k odrešenju. Zakaj je v likovni umetnosti toliko klovnovskih figur, kakor npr. v delih Picassa, Roualta, Cezanna? V teh obrazih je nekaj dvojnega; zunanji, našemljeni, ves teaterski, in notranji, ves razboljen, raztrgan, v dvomih in joku. V njih sije žalost. To je podoba sodobnega človeka, razklanega med resnico in lažjo, med duhovnostjo in telesnostjo. Zakaj so Van Goghove črte zveržene, presekane? Tista ženska, ki gre v staro vaško, gotsko cerkev, je taka. Črke se zibljejo, vrtijo, so zlomljene; prav taka je cerkev. V njegovi nesrečni notranjosti se je vse zibalo, majalo, vrtelo, lomilo. Te črte pojejo o Van Goghovi žalosti in pesimizmu, so podoba sveta okrog nje. Zakaj je toliko golote, nudizma, nagih ženskih teles v umetnosti tega stoletja, v Renoirja, Picassa, Matisa, Modiglianija in drugih? Pravijo, da ta golost ni sensualna, da je čista. Picasove ženske ne gledajo samo z enim očesom, nad prvim je drugo, v kubizmu so vse ravnine istočasno prisotne. Vse te oči nekam bulijo, nenasitno gledajo, nekaj iščejo, kar bi moglo pomiriti, utešiti. Zakaj tak vik in krik, tak ropot, hripavo vpitje, taka disonanca v moderni glazbi, jazzu? Ali hočejo prevpiti notranjo praznoto? In tista raztrgana obleka, razdrapana zunanost, dolgi in razmršeni lasje? Ali vse to ne vpije po ureditvi, harmoniji, miru? Vse je zrevolucionirano in obrnjeno narobe: barva (Matisse), linija (Picasso), glasba, filozofija itd. Vse je narobe prav in vse skupaj, tako bi lahko rekli, ena sama velika komedija zmešnjav.

Sodobni človek je postal atonalen, preobrnil je lestvico vrednot. Postal je brezoseben materialist, mehanični robot, kjer stroji vse opravljajo in človeku jemljejo dušo. Postal je masoven človek, kjer poedinec nič ne velja, le produkcija in konsumacija, le številke in dosežki strojev. Vse je kondenzirano od hrane do glasbe, vse izenačeno in uniformirano. Masovna sredstva vplivajo in vladajo, tako mamila, seks, kitara, dolgi lasje, moda, zločinstvo. Individualnost zginja. Znanstveniki so že oznanili, da bo znanost in tehnika nadomestila vero in duhovnost. Ta ni več potrebna, ker materializem in ves znanstveni napredek in razvoj osrečujeta sodobnega človeka.

V tej brezglavi zapletenosti dvajsetega stoletja sta nacizem in ateistični materializem, katera nam ni treba ločiti, ker sta v svoji osnovi enako brezbožna, zanetila drugo svetovno vojno. O njej nam ni treba kaj več govoriti, saj nam je njena brutalnost in uničevalnost zadosti znana. Nekdo je nekje zapisal: vse to

gorje je zato prišlo nad nas, da svet ne pozabi na prisotnost demonizma in pekla v življenju. Vsega trpljenja zadnje vojske in vsega njenega gorja in razdejanja ni mogoče razumeti brez demonskega vpliva in navdih.

Ko se je potem ob koncu zadnje vojne razpočila še atomska bomba nad Hirošimo in Nagasakijem, je človeška drama dosegla svojo peripetijo. Pred nami je zazijalo brezдно, v katerem more v nekaj trenutkih poginiti ves svet. Prispeli smo na prag nove, atomske dobe. Sodobni človek je s svojo genialnostjo ustvaril taka orodja in ujel take sile, ki lahko prinesejo človeštvu zlato dobo. Toda ker je tema v intelektualnem in kulturnem svetu tako gosta, ker je brezusmerjenost in zmešnjava popolna, ker je človek postal brezbožen in pozna samo še golo materialnost, se kaj lahko zgodi, da bo nekdo npr. na pol blazen diktator, tip, kakršen je zanimal zadnjo vojsko, zagrabil za svetovne vajeti in vse človeštvo v trenutku potegnil v brezдно pogube.

Epizoda, ki jo opisuje Hruščov v svojih spominih, je prav v tem kaj poučna. Njegovi spomini so bili nedavno objavljeni v Ameriki. V njih Hruščov pripoveduje, kako je Stalin redno, vsak teden enkrat, povabil svoje ožje sodelavce na večerjo. Vselej jih je pri njej popolnoma opijanal, sam pa ostal trezen. Pijanim se je režal v obraz in iz njih vse izvlekel, kar je hotel vedeti. Ko so odhajali od teh sestankov, ni nihče vedel, kako dolgo bo nosil glavo na svojem temenu. Vse se je godilo kakor v prividu. Stalin se je vrtel nad odprtim brezdnom, v katerega so se kotatile neštete glave, sam pa se jim je režal v demonski zlobi. Pred takim odprtim brezdnom se danes nahaja človeštvo in nekdo, to je „brezbožna, materialistična kultura“ se nam reži v obraz...

Prav pred tem prepadom, pred zagato, iz katere ni videti izhoda, se je spet nekaj izrednega zgodilo. Bog je čudežno posegel vmes in za trenutek ustavil nihalo časa. Človeštvo hoče rešiti pred brezdanjo pogubo in ga spet naravnati k sebi. Obvarovati nas hoče pred samouničenjem, zato nam pokaže edino rešilno pot. Po Mariji je čisto na lahko, skoraj na tiho, spregovoril v Fatimi 1917. Marijina prikazovanja in tamkajšnji dogodki zgledajo kot pastirska idila, skoraj kot nekaj pravljničnega. Bog uporablja najbolj preprosta sredstva in majhne ljudi za dosego svojih ciljev. Njegova beseda pa nikakor ni pravljnična, marveč živa resnica, preroška napoved, pravi grom, ki naj pretrese ves svet. Pekel, ki neštete požira, je odprt. Po novih vojskah se bo razširil po vsem svetu in bo vse pokopal in požrl. Ta napoved se je deloma že uresničila v zadnji vojski. Možnosti njene zadnje in končne izpolnitve pa mi sami danes gledamo v obraz.

V zgodovinskem okviru in kontekstu je Fatima spričo vsega obsežnega razvoja, ki ga je človeštvo v sodobnosti doseglo, nekaj dramatičnega, eden od najbolj važnih posegov v življenje in zgodovino sveta. Pred zadnjo in končno katastrofo Bog na izreden način rešuje zapletenost človeške drame. Luč, mir in rešitev prihajajo od zgoraj, po Mariji. Ves svet naj dvigne svoje oči k

Bogu. V preprostosti srca, v vernosti in priznanju je naša rešitev. To je pomen in globina fatimskega oznanila.

V vsem tem je spet zanimiva neka geografsko-zgodovinska okoliščina. Fatimsko poročilo je bilo dano na Portugalskem, na zahodnem koncu evropskega vzvoda. Na vzhodnem koncu tega vzvoda, v Rusiji, se je isti čas začela komunistična revolucija, ki je odprla brezdno, v katero naj demonizem današnjih dni trešči vse človeštvo. V božji govorici imajo tudi take zunanje okoliščine svoj simboličen pomen.

Bog torej bdi in čuje nad svetom in človeštvom. On je zadnje in najgloblje gibalno zgodovine. Po Mariji, ki nam je rodila Kristusa, spet in znova rešuje svet. Marija je božja poslanka in kakor Bog tudi ona ljubi človeštvo. Njena govorica je očiščujoči ogenj, živa voda, ki oživlja in napaja, edina resnica, ki osvobaja in rešuje. Lurd in Fatima sta priči božje ljubezni in Marijine materinske skrbi do nas. Bog vendar hoče, da živimo, se razvijamo in rastemo v harmonični uporabi vseh življenjskih prvin, tudi duhovnih, in si tako osvajamo snovni in duhovni svet.

NOVEMBRSKA

Jesenske pesmi so zamrle,
osamljenost me v dušo žge,
še zadnje ognje so razdrle
zgarane, zdelane roke.

Sivina se zidu ovija,
na streho težki dež curlja,
kot da nekdo žeblje zabija
zdaj v krsto mojega srca.

Glej, vdano legajo v naročje
mi cveti, kakor za pokop.
Pod noč – še zadnjič vsi razpeti
zasuli bodo dneva grob.

TAM VEČNO BOM DOMA

Grenak tujine sem odrezal kruh,
zavil ga v culo varanih spoznanj,
da z njo se sonca lačni potepuh
otremem mladih in brezglavih sanj.

Zdaj sem le novih, praznih dni berač,
ki je na tujem pragu obsedel
in v stran potisnjeni gostač,
brez sonca v kotu tih in onemel.

Ko nekega se dne morda umirim,
otresem sanj se in srca želja,
na pot do tebe, Dobri, pohitim,
si najdem kot, kjer večno bom doma...

ŽETEV

Sredi svetle noči so se odprli studenci zemlje
in skozi jutra tišino je padla beseda: Oče, kruha!
Naj bo ta njiva kot Tvoja ljubezen:
nikdar požeta, neizmerna, neusahljiva.

Svetli so žarki, ki božajo klasje to jutro.
Kdo bi jih mogel prešteti, kdo ujeti v slabotno pest,
v košaro pleteno nastreči?

Zemlja in kruh. Vesele oči žanjice in žanjca,
ki stopata bosa za vozom Tvoje dobrote.

In v njihovih srcih je nekaj, kar se ne da izvriskati,
nikoli izpeti – samo doživeti: milost srečel...

ZELENI JE JURIJ...

Fomlad posejala prosojno je reber
s soncem, narcisami,
kako lahko je iti navkreber
po poti svetlo zarisani.

Studenec iz gore nosi v dolino
zemlje zbujene šepet,
veselo pada slap beli v globino –
v sanje mladostne ujet...

Ljudje se in zemlja in ptice budijo,
nebo en sam je smehljal,
bregovi in trte – gorice živijo –
zeleni je Jurij nazaj...

akad. slikarka BARA REMEC

Buenos Aires

Skica za bibliografsko knjigo "Šopek Cankarjevih pisem"
iz leta 1944 (tuž); prva objava

akad. kipar FRANCE GORŠE

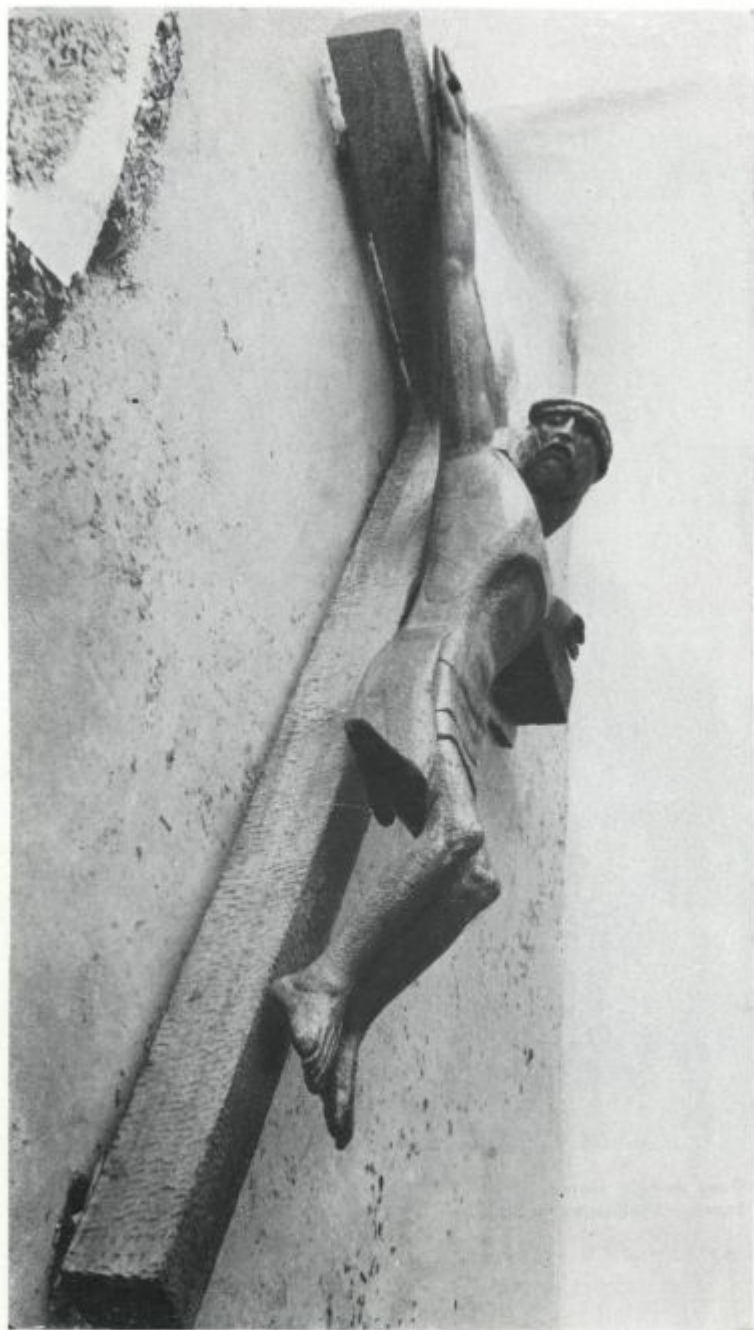
Koroška

Lastni portret
(bron, 1972)

Umetnostna galerija Gorše v Svežah na
Koroškem (pogled z južne strani)

Križanje (orehov les, 1972);
cerkev sv. Cirila in Metoda v Teznm (Maribor)

Osmo postaja (žgana glina, 1969);
kapela v Senti Jakobu na Koroškem

Pismo (Žigana glina, 1973)

Mlada mati (žgana glina, 1973)

Pogled v galerijo Gorše v Svežah,
na Koroškem

Pogled na retrospektivno razstavo v Kostanjevici l. 1972,
ki naj bi bila, pa nikdar ni bila javno odprta.

Misel in stvarnost
(žgana glina, 1975)

Otroci XX. stoletja
(žgana glina, 1975)

LAHAK BOM TEDAJ...

Ko boš zabrisal moje zadnje stopinje
in palico mi vzel iz trudnih rok,
takrat bom pripravljen, moj Bog,
naj Tvoja volja zgodi se...

Večer bo ležal pred mano: Veronikin prt,
vanj si utisnil mi znamenje svoje,
dozorelo bo grozdje mojih trt
in vrnil ti vse bom... saj ni bilo moje!

Vdan bom tedaj ko jadra noči,
ustnice bodo v hvali drhtele..

Oči – nebo nad Triglavom poslednjič objele,
potem bova le dva: jaz in Ti...

JABOLKO

Iskri se jabolko v barvah bogate jeseni...

Zrel sad se ponuja za sladki ugriz... darovanje,
nanj padajo žarki neba – Stvaritelja samega delo,
na platno zemlje, ji jo nebo v pozdrav in poljub je razpelo,
vanj vtkalo srca mladega sanje...

Sonce dobrotno objema zdaj sad,
ki ga je veter utrgal
in ga položil otroku v roke,
da se smeji in vriska
kot mu je dano,
od včera, danes in jutri...

Barve in polnost, sladkost brezmejna,
zrelost, najslajša medica življenja...

Dar, ki ga sprejeti ne moreš,
ne da bi hvalnice pel...

KO SE VRAČAM

Tiho ugaša svetli dan,
vanj utapljam srce,
tiho se vžiga prva luč
in z njo moje želje...

Poln je teloha strmi breg,
– trgal sem ga pod nočjo –,
veselo se vračam iz vasi
z dekletom pod roko...

Tiho ugaša s sanjami dan,
o, da bi jih še mnogo bilo,
zbogom sanje, zbogom prijatelji
in sonce nad šmarno goro...

POMLAD

Orač zaustavil je konje,
prekrižal se s trudno roko –
škrjanec se spušča na polje,
z njim poje samo nebo.

Razgreta se zemlja odpira
za setev ponovno – nov sad,
potegnimo konji, močnejše,
saj z nami je nova pomlad!

Pomlad je tu, pesem in sreča
in čisto, jasno nebo,
na večer iz cerkve pozvanja
tako čudovito lepo...

KOT PIL BI MEDICO...

škrjanec zagnal se je pod nebo,
zdaj poje kot fant ob večerih,
ko sonce objema šmarno goro,
na vrh bi šel k Njej po kolenih.

Nad poljem meglica... Veseli ljudje
na belih dvoriščih so zbrani,
kot pili medico bi, jim je srce
klobuke imajo postrani...

Visoko Skaručna in zlati Doben
in mlini pojoči ob Savi,
med križi pa nagelj, na gankih sam cvet...
Tvoj svet je to, v srcu mi pravi...

PASTIRJI ZAČUDENI...

Pastirček prestrašeno gleda okrog...
Mar sanja? Kaj doli godi se?
Zatrobil na stari pastirski je rog,
da čreda njegova zbudi se.

Poglejte tja, bratje, tja doli, moj Bog!?
Ni angelov zbranih krdelo,
nad klancem, nad strgano štalico tam,
zdaj tisoč glasov je zapelo.

Pastirji začudeni v hlevček strme...

Je Dete rojeno... Na slami?
Krog jasli pa krotke ovčice leže
in Dete jih boža z rokami...

ŠLI SMO...

Šli smo tisto poznano pot,
ob poti so okna mežikala,
v svetlobi zvezd se svetlikala,
ko da vprašujejo: kdo bo šel tod?

Ozko bila odmetana je gaz
do tja, kjer so jasli postavili,
kjer naj bi njega pozdravili,
čeprav je škripalo, čeprav je bil mraz.

V linah je pelo, vriskalo, moj Bog!
Klicalo in pelo in peli smo vsi,
čeprav smo se komaj držali gazi,
saj nas je vabil pastirjev rog...

MATI MARIJA

Mati Marija Dete drži,
gleda ga, gleda v mille oči,
zraven poje pesem lepo,
da sinko njen laže zasanjal bo...

Zunaj je burja, zunaj je mraz,
Detece moje, stisni obraz
mamici svoji na vroče srce,
da ne dobijo te zlobni ljudje,
da ne dobi te Herodež nocoj.
Stisni se k meni, Sinko ti moj...

V VEČER...

Nocoj, ko zvezde bele
v večer so zadrhte

kot očnice velike,
kot listi trepetlike –
srce Te pričakuje.

Nocoj, ko vsi domovi
pojo, pojo z zvonovi,
ki se v večer budijo
z nebeško melodijo,
srce se spet raduje.

Nocoj, Otrok presveti,
k nam pridi se ogreti,
saj kot za te imamo,
ti zibel našo damo,
da v sanje te zasnuje...

ŠE ANGELCI...

Kako na rahlo pada sneg,
snežinke bele se love,
ko čiste dušice drhte
po drevju, strehah in poteh.

Pobelil sneg je že gore,
pod snegom sanja rodna vas,
saj zdaj prišel je tisti čas
ko obiskuje dom srce.

Kako brezskrbno pada sneg...

še angelci so na zemljo
prinesli pesem radostno,
šli med pastirji k jaslim v breg...

TEMNI SE, TEMNI..

V DOLINO

I

Vsadite se v dušo mi, čisti in čvrsti vrhovi!
 Macესni in smreke, cvetoče brežine,
 srce napolnite mi z vonjem tišine!
 O ptička plahutka, še me sem gor pozovi!

II

Zdaj, prosim, pomolčimo, dan je preč.
 O hvala vam: odkritega srca
 smo govorili, razvedrili si duha.
 že sonce manjša pekočino...
 studenec pel mi bo v dolino,
 a vsak korak bo bolj boleč.

SOLZA

Temni se, temni...
 gorjupa solza mi na srcu leži,
 le Bog in jaz veva zanjo.

Zapoj že kje, jutranja ptica,
 pokliči me, rosna cvetica,
 med kamne na gmajno!

Pričakaj me, žarek veseli:
 le v tebi se duša začeli,
 v deviškosti tvoje tišine
 srce se spočine.

HIMNA OB SONČNEM ZAHODU

Bog, žalosten sem... Razlil po obzorju
meni si mavrico bleskov žarečo,
pred mano ugašaš v modrikastem morju
zvezdo gorečo,
čeprav mi zlatiš morjé in nebó s tem –
Bog, žalosten sem.

Kot z dvignjeno glavo snètno klasje
stojim brez razkošja in v praznoti,
tujim ljudem vsem enak moj obraz je –
sinjina v tihoti,
a Tebi srca naj globino odprem –
Bog, žalosten sem.

Kot nad odhodom matere joče
deklica majhna, sem zdaj blizu plača,
v sonce zroč, ki z gladine valujoče
mi zadnji blesk vrača,
dasi vem, da ga z zoro spet jutri uzrem –
Bog, žalosten sem.

Danes, blodeč čez morje visoko –
sto milj od brega, sto milj še k bregu –
sem videl štorkelej jato široko
z vetrovi v begu,
včasih jih gledal na Poljskem sem –
Bog, žalosten sem.

Večkrat nad grobovi se misel mi vzbuja,
da pravzaprav nimam rodnega doma,
da sem le romar, ki pot ga utruja
z bliski groma,
in niti ne ve, kje bo v grob položen –
Bog, žalosten sem.

Ti videl ne boš, da bi trohljive
kosti mi stražile vrste stebrišča,
človek sem, ki za mir zavidljiv je
pepelom grobišča,
ker vem, da še v grobu vanj ne dospem –
Bog, žalosten nem.

Vem, da moli tam v domovini
za mojo vrnitev nedolžno dete,
a vem, da moj brod ne spè k domači brežini,
obrnjen v svet je...

Da prošnji otroka ni odprt Tvoj objem –
Bog, žalosten sem.

Nad mavrico silno, ki s takimi plameni
so angeli Tvoji čez nebo jo sprostrli,
bodo ljudje – še stoletja po meni –
gledajoč mrli.

Dokler ničnost me moja ne poniža v vsem –
Bog, žalosten sem.

Avtor pripominja, da je pesem napisal ob zahajanju sonca na morju pred Aleksandrijo leta 1836.

Tine Debeljak je ob 140-letnici nastanka te „najlepše poljske religiozne pesmi“ Slowackega verze prepesnil na slovensko za 30-letnico svojega zdomstva.

DEMOSTENES IN NJEGOVA ŽENA

*V snu pesnik govore drži,
v neomejenem prostoru jeclja,
v omejenem preveč govori.*

Kdo je kriv, da on, Demostenes, samo še hripavo jeclja, da je čez noč tako upadla frekvenčna krivulja njegovega glasu? Ko vsaj ne bi ležal tu, na tem toplem kupu peska, ob obali, ki jo stresa bučanje grškega morja, valov množice, ki jo je še včeraj prevpil in preglušil z največjim glasom vseh časov.

Koliko govornikov se je pred njegovim, Demostenesovim, prihodom vročekrvno prerivalo pred množico na atenskem mestnem trgu, se zastonj trudilo, da bi prevpili drug drugega! To je bil velik trušč, ki se je vedno končal z množičnim pretepom; le kadar je posegel vmes prvi Zevsov svečenik in vse posvaril s svojo dvoumno preroško in edinozveličavno besedo, so se razvneti govorniki in množica v bogaboječi zadregi in slabe vesti razšli. Tako je bilo v Atenah, dokler ni nastopil on. Demostenes, največji govornik, vseh časov.

Le kaj ga je tako izmaličilo?

S široko odprtimi usti leži na toplem kupu peska, jeclja je posnema naokrog raztresene šume in zvoke. Odebeljeni jezik se mu nerodno premetava po ustih kot zavaljen krap v mestnem blatu.

Kje so globokoumne besede, blišč miselnih iger in preskokov, s katerimi si je do bolečine žlahtno ošpičil jezik, si na koncu vsega izgovora zagotovil odmev med visokimi in nizkimi obmorskimi pečinami?

Kdo je vsega tega kriv?

Zakaj so bili včeraj valovi grškega morja sovražno razburkani kot mrka množica na atenskem trgu; ki ga je gledala, ne da bi ga videla, poslušala, ne da bi ga slišala. On, Demostenes, je govoril, ji prigovarjal in jo pregovarjal, z golo besedo jo je skušal držati proč od sebe, a valovi množice so se čisto počasi pomikali proti njemu, kot bi ga hoteli preplaviti. Ponekod – iz zimsko-sivega morja so se mrtvaško zabelile dvignjene pesti, druga za

drugo, medtem ko je Demostenes zviševal glas do zenita frekvenčne krivulje... Nenadoma je začel šepetati, še-pe-ta-ti, še-pet, še, šš, š... Morje in množica sta neodločno obstala pred tem še nepoznanim govorniškim trikom. – – – On, Demostenes, je le največji govornik vseh časov, pa naj govori karkoli. To je postalo jasno tudi sovražno razpoloženi atenski množici. Mladi Grki, v glavnem njegovi učenci, so začeli žvižgati, brlizgati, cepetati z nogami, bučno zlogovati njegovo ime, DE-MO-STE-NES... DE-MO-STE-NES. Množica za njimi je bila za trenutek razorožena.

Sredi te eksplozivne napetosti je pristopila k njemu, Demostenesu, žena in ga potegnila z govorniškega stopnišča. Brez besed ji je sledil za enega izmed mnogih dorskih stebrov. Naglo mu je slekla belo, z zlatimi resicami vezeno tuniko, in njemu, Demostenesu, poveznila na glavo neko staro iz sive raševine.

»V tem oblačilu te ne bo nihče preganjal,« mu je poltiho dejala in ga še sočutno pobožala po sivolasih kodrih, kar je njega, Demostenesa, do kraja razbesnelo. Ko se mu bo glas spet opomogel, ko bo spet ozdravljen od tega strašnega jecljajočega šepetanja, ji bo že pokazal, kaj se pravi njega, Demostenesa, zaslužnega meščana privilegirane atenske kaste vtakniti v sivo raševino sužnjev. Ona ima nekaj proti njemu. Prav vseeno ji je, kaj je z njim. Ne mara njenega pomilovanja. Dobro jo pozna. Njej se smilijo samo nepočesani dolgolasi potepuhi in berači, ki poležavajo na spodnjih stopnicah Partenona in pasejo brezdelne trebuhe. Vsak teden hodi tja s svojim sužnjem iz Makedonije in jim nosi košare sadja in dobrot z njegove, Demostenesove mize in vrta.

V zalivu se med brezvetrjem uspavajoče pozibava razkošna Demostenesova jadrnica, darilo Aten svojemu častnemu meščanu, nagrada vladajoče kaste za vse usluge, ki ji jih je izkazal s svojimi govori.

On, Demostenes, največji govornik vseh časov, leži na kupu toplega peska in od besa jeclja samo med kamne. S konico svojega jezika jih poganja po zraku proti svoji ženi.

»Za to boš odgovarjal po astro-fizikalnem zakonu,« mu ta pravi. »Tudi kamni zvoka imajo svojo smrtonosno velikost.«

Žena se umika, skače vstran, se upogiba, plazi po tleh, pokleka in leti po zraku. A on, Demostenes, je nepomirljiv. Zakaj ga je oblekla v tisto pokorniško raševino?

Mogoče celo na skrivaj misli, da imajo drugi prav. Vedno ponavlja, kaj se govori o njem v Atenah, a ne zna na pamet niti najkrajšega njegovih govorov. Gotovo se ji zdi, da ima njena prijateljica, žena zvitega trgovca Jajakidesa več tunik kot ona in bolj udobno življenje.

Demostenes jeclja in požene s konico jezika še posebno hitro nekaj kamnov.

Žena se sključi v klobčič in ga roti: »Ne bodi hud name!«

Medtem ko še vedno za njo padajo kamni, pleza Demostenesova žena čez pečine proti slabo razsvetljenemu atenskemu predmestju, se skriva v temno vežo, mimo brezbrizno hodijo tuji ljudje in glasno odklepajo in zaklepajo velika vhodna vrata. Niti opazijo ne njenega preplašenega obraza in gest.

On, Demostenes, počasi uvidi, da je jeza njemu, zaslužnemu atenskem meščanu pod čast. Potegne si ostro militaristično uniformo z obraza, čeprav ni bila le maska, izprazni žepe svojega glasu do zadnjega kamenčka. Spet si lahko blagozvočno zapoje vso tonsko lestvico od spodaj navzgor, od zgoraj navzdol. Leži na tleh, pokritih s koštrunovo kožo, in se pogovarja z ženo. Njegove besede so sentimentalno dekorirane in oglašeno ilustrirane kot čokoladni poljubčki z belo kapico iz tolčene smetane. Zdi se mu, da je trdnjava absolutnega miru in nemosti še daleč.

On, Demostenes, ponovno stoji v beli, zlatoobrobjeni tuniki sredi dorskih stebrov na vrhu govorniškega stopnišča na atenskem trgu. Morje, grško morje, je danes plavo razpoloženo in množica odprtih ušes. In žena sedi čisto spredaj, ob strani, na plošči iz kretskega marmorja, sveže oprani lasje ji nemirno begajo od Demostenesa k množici, od množice k Demostenesu. Na obrazu ji leži očitna pozornost. Od kdaj jo zanimajo njegovi govori?

Kolikokrat mu je že rekla, da že vnaprej ve, kaj bo povedal. Po njenem ne bi smel dopustiti, da ga množica malikuje kot izbranca bogov, kot največjega govornika vseh časov, češ da njegovi govori niso konjske dirke, da gre tu za namen, ne pa za to, kdo bo prvi. On, Demostenes, se danes zaradi tega, kar misli njegova žena, ne bo razburjal. Gleda jo in se sam sebi nasmehne ob misli, da je preprosta po duhu in vraževerna kot kako dekle z dežele, ki veruje, da te že za vsako krivo besedo lahko udari Zevsova strela z jasnega neba. Žena mu slavo na skrivaj gotovo zavida, kakor mu jo zavida ta množica, to živo valujoče morje, ki ga je premagal in si ga pokrila z mečem svojega glasu, z mogočnimi orglami človeške besede, katere zapleteno večpomensko dvoumnost je znal razvozlati v učinkovito jasnost in prepričljivo smiselnost.

On, DEMOSTENES, DEMOS-tenes, največji govornik vseh časov, govornik iz ljudstva za ljudstvo, bo danes govoril enega svojih največjih govorov, govoril bo pred atenskimi častnimi meščani, vladajočo kasto, pred množico, pred Partenonom in sve-

čeniki, pred zadnjim izvoljenim samozvancem, ki vlada Atenam, – – pred svojo ženo, ki ga ne občuduje dovolj.

Kdo bo kriv, če bo Demostenes samo jecljal?

SAMOZVANEC, DEMOSTENES IN SOKRATES

EPILOG

Zadnji izvoljeni samozvanelec, izbran od svoje kaste, na njen ukaz IZVOLJEN OD LJUDSTVA in IZ LJUDSTVA, vlada v Atenah.

Stari filozofi odhajajo, novi sedajo na stopnice Partenona, toda Sokrates ostane.

Razmišlja o človeštvu, o sebi, o starih in novih zakonih, ki mu poveljujejo in si ga skušajo na povelje podrediti.

Bogovi na Olimpu se prepirajo med seboj.

Krvoločne ERINIJE bratomorne vojne še po SAMOZVANČE-VI ZMAGI v prasili divjajo kot ERINIJE MAŠČEVANJA.

»Kdor ni z nami,
je proti nam!«

tulijo revolverski glasovi Erinij.

Rezko rožljajo z morilskimi besedami na vogalih atenskih cest in izvablajo žrtve v zasede po temnih gozdovih izven mesta.

Preteče veliko krive, še več nedolžne krvi.

A ON, DEMOSTENES, molči,

nič ne stori!

Eden največjih mož v Atenah, ništrice

govori, spregovori, je ljudski tribun!

On, Demostenes, proti vsemu gnilemu,

on je do krivic vzvišen, on je imun!

Ruševine novega poraza in nove zmage, nove svobode in novega suženjstva, zahtevajo visoke davke, nastaja novo nezaupanje med pobiralci davkov in davkoplačevalci.

Imena starih bogov se smejo le še šepetaje izgovarjati.

Mnogi svečeniki so zbežali iz starodavnih svetišč.

Nikogar ni bilo, da bi z ljubeznijo in usmiljenjem žrtvoval Zevsu in pomiril razburjenje, ki je vladalo na osramočenem Olimpu.

Niti Demostenes ni mislil na to.

Mislil je, da on, slavni govornik iz ugledne družine privilegirancev, ki je v mladih letih imel možnost, da je obiskal najboljše

filozofske in govorniške šole Grčije, lahko stoji le na strani zmagovalcev, zanje ustvarja svoje OGNJENE GOVORE.

Samozvanec in njegova kasta ga bosta za to bogato obdarila.

On je bil, je in bo prvi mož oduhovljene besede, prvi modrec v Atenah.

Medtem ko je on, DEMOSTENES, živel svoje zmagoslavno življenje in govoril svoje zgodovinske govore v prid izvoljenega samozvanca, je njegova žena hodila svoja pota, vesela, da je bil toliko zaposlen s kovanjem novih modrovanj in obiskovanji obilnih pojedin vladajočih in modrujočih, da se z njo ni preveč oblastniško in nestrpno ukvarjal.

V Atenah in po drugih grških mestih, celo v bojeviti šparti, je vladal mir. Navidez je bila vzpostavitev NOVEGA REDA po že drugi vsegrški vojni povsod glavna in najbolj upoštevana skrb.

Demostenesova žena se je zvečer preoblačila v sivo raševinasto tuniko revnih podeželskih deklet, s skoraj suženjsko vdanostjo je negovala razvajene žene privilegirancev, potrpežljivo je sprejemala nesramno vsiljivost njihovih mož, pazila na njihovo maloštevilno otročad.

Zahajala je v podzemeljsko klet, kjer so se sestajali Sokratovi učenci in njihovi prijatelji, ki niso hoteli odreči svoje zvestobe niti Sokratu niti njegovim naukom, čeprav je padel pri izvoljenem Samozvancu in njegovi privilegirani kasti v nemilost.

Nikoli niso privilegiranci hoteli poslušati tega nadležnega modrijana, ki je obsojal vsako vojno med Grki, vsak prepir med Atenci samimi. Smejali so se mu in se norčevali iz njega, češ da hodi za enim samim nevidnim bogom pravice, ljubezni in sprave v Atenah, njihove bogove, ki obljubljaajo vsem moč, oblast, veliko skupno last, bogastvo, ki pripada vsem, in zemeljsko srečo, pa ne priznava.

On, Demostenes, zato zagotovo veruje v bogove zmagovalcev. Zmagovalci so z njim, ga časte in ga podpirajo.

Sedaj živi v še večji palači in poseda na še bolj imenitnih naslonjačih.

Ob sprejemih kroži okoli njegove veličine še več sužnjev z rdečimi pahljačami.

Na začetku razbeljenega sončnega leta so začele krožiti med atenskim ljudstvom govorice o nekem pastirju, ki se je prikazal v oblakih. Bil je baje žalostni bog, katerega srce je bilo prebode-no z mečem, tako da je na zemljo kapljala kri.

Ljudstvo je šepetalo, da bogovi na Olimpu jokajo zaradi tega, ker so se v atenskih zmagovalnih prsih naselile Erinije mašče-vanja.

Ko je v Atene prišla pomlad, so po mestnih ulicah gnali večtisočglavo vojsko samozvančevih nasprotnikov, ki se je nedavno uprla samozvancu in se zaradi izdaj in nasprotnikove krvoločnosti zatekla v šparto, a so jo potuhnjeno vrnili v roke neizprosne Samozvanca.

Erinije maščevanja so prišepetavale morilske misli in ON, DEMOSTENES, je govoril z najvišje stopnice Partenona svoje ognjene govore.

Njegova žena je na tihem upala, da se bo mir po vojni z leti resnično umiril in bo bratomorno sovraštvo obledelo.

Zasijala bo sprava.

Toda, kako naj se to zgodi, če se je moral Sokrates s svojimi učenci umakniti v podzemlje in utihniti?

ANDREJ ROT

DVE PESMI

TVOJIM ČUSTVOM

Tvojim čustvom,
neobčutljiva pesem,
zdaj izražam mrzel mrak.

Skrito bistvo
iščem v tvojem jazu
zakopano vekomaj.

Le še upam,
pričakujem jezik,
ki odvel bo cvet vesel,

ko v pomladnem jutru
dohitim prijazno
rosno solzo.

Naj še iščem radosti
v lebdenju smehljajev,
sončnih vzhodov?

Materinih poljubov, zvezd,
teku čistih žarkov
tvoje ljubezni?

NE MISLI

Ne misli, da bi pustil hišo,
dom svojih staršev.

Ne slutim, ne slišim
bežečih kril svilenih,
klanjam se tudi ne obtožbam
zrelim, ne storim golo
resnico v mislih
obetajočih se slave.

Odhajam sam za trenutek;
na polje, na sonce zrelih
žetev in
ob mraku zapustil bom
znojne misli in
potopil se bom v sanje
neizmernih daljav, krasot.

Zaljubljen bom v svitanje
načrtov, pa vendar...
fantje, postojte!
vzemite me s seboj!
z vami grem v nedogled.
Samo za trenutek postojte!
Uzde primem in odjaham
z vami v nove kraje,
kjer petelini na strehah pojó.

TVOLIM GUSTVOM

Tvojim gustvom,
neobčutljiv pesem,
kaj? krasotam mizek mraz.

Skrbno pisavo

ličen v tvojem jamu
zakopano vekoma.

Le če upam,
pričakujem nekaj,
ki odvel po svet vasei.

ko v pomladnem jutru
dohitim prijazno
tvoje soze.

Kaj še ličen tadebi
v ledenju krahlijev,
končani vzhodov?

Maternih poljov, zvezd,
teku čilih jarkov
tvoje ljubezni.

TRI PESMI

KRONIKA S STRANJO ZA BODOČNOST

Najprej, v začetku začetka, sem čakal kraguljčkov,
 čudno srebrno pojočih čez sneg do noči.
 Rekel sem srcu: še malo, še malo, do jutri –
 moje darove nesó najbolj težke sani...

Včasih kraguljčki drugam so veselo hiteli,
 včasih se dan je končal z zaloputanjem vrat.
 Toda vse to je bilo pred propadom začetka,
 zmeraj je mama pri Jezuščku našla zaklad.

Toda potem so kraguljčki od vojne umrli.
 Sneg je kopnel že pod bunkerji strojniških gnezd.
 Iz ječe sem gledal vrhove od smreke do smreke,
 strte, kjer z vej je viselo človeško telo.

Vigred prišla je, a z enoočesnim poletjem.
 V mraku jeseni sem zdrknil z mreže miru
 v proste tujine morjé, na brezdomsko nabrežje.
 V lučki svetilnika tlele solzé so medu.

Zdaj že razumem glasove iz ust oceana,
 dobre ljudi, ki podpirajo vogle svetá.
 Toda še vedno decembra slovensko ponavljam:
 „Jezušček! Kdaj Te bom zibal v svobodi doma?“

ALI NIMAŠ NIČ DRUGEGA?

1

Ali nimaš nič drugega kot plevel – za mučence –
veter?

Pojdi v Ūnzen k azélijam, pojdi, preden je sneg razcveten.

Pridi z ladjo oblakov potem, da dež mi stezo pomete.

Vzemi mrtvega trupla piščal in sviraj skoz razvalino.

Prosim.

Iščejo med grobovi božjega Sina, brata.

2

Ali nimaš nič drugega, o morje, kot trepet

za nas,

kot da breg smo padlih?

Naše rože cvetó na vrhu – za mráz –,

da se vzpneš do njih, da jih k sebi vzameš.

V dom živali globine, z okni v nebeško celino dom,
v lonček srce širine.

Rože s trni tujine,

z žlahtnimi rožami križane,

rožice s častno rano.

Vzpni se, sezi ,ker nate čakajo z brega,

in nesi jih, prost, pod zidove daljave.

1 Pesem je zapisana v začetku novembra 1975 v Šimabára, kjer so pred več kot 250 leti umirali japonski kristjani, da izpričajo božji dar svobode proti človeški iznajdbi tiranije. Nad tem polotokom je 700 m. visoko vulkansko pogorje Ūnzen, kjer so metali kristjane v žveplene vrele. Skoraj zunaj modernega mesteca Šimabára je s plevelom porasel kraj, nekoč morišče kristjanov.

2 „Iz bolečine rojene rož'ce poezije...“ ponavljam z Marijanom Maroltom, ki je marca 1957 zapisal: „V tujini se kopiči zaklad slovenske umetnosti.“ Zdalj pa je konec novembra 1975 v Tokio.

POGOVOR Z VETROM

„Zakaj prepevaš,
tudi če nihče ne mara zate?
Besede tvoje
padajo na grobnico smeti...“

Tako je, veter.
Toda silnega morjá sonate
na skalnih tipkah,
čuj – kako naj s palmami molčim?

„Zakaj prepevaš
v tistem starem, trdem ritmu kmetov?
Skoz duše mesta
teče strast električnih teles...“

Dá. Toda, veter,
sončne statve dan za dnevom tkejo
in zvezdic cesta
pelje vsako noč na prag nebes.

Pa – tvoje pesmi
v bambusih zvené; za koga, veter?
Za Njega, veter!
Ti in jaz praznujeva stvari.

KRITIKE IN PRESOJE

VINKO BRUMEN

FILOZOF FRANCE WEBER — PREDSTAVLJEN SVETU

I

Več kot pol stoletja po tem, ko je Veber zasedel stolico filozofije na ljubljanski univerzi ter objavil svoje prve knjige, več kot četrto stoletja za tistim, ko je pod silo razmer umolknil, za njegovo osemdesetletnico je izšla v nemščini knjiga o njem in o njegovi filozofiji: *Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber. In honorem Francisci Weber octogenarii*. Dr. R. Trofenik, München 1972. 367 str. Entwurf und Redaktion Anton Terstenjak. (V nadaljnjem ga kratko imenujem: Vebrov zbornik.)

Te pred zgodovino komaj opravičljive zamude, kakor jo imenuje v uvodu založnik, ni kriv, kdor jo ugotavlja, te zamude smo sokrivi vsi njegovi učenci in z nami mnogi, ki bi mogli to storiti že prej ali pa so celo pomogli, da se to ni zgodilo prej. Vendar je knjiga izšla, z zamudo in po težavah, ki jih izdajatelj omenja, in jo moremo samo pozdraviti. Zasluži, da se pri njej pomudimo. Spregovorili bomo o njej nekoliko obširneje, ker bi hoteli vzbuditi zanimanje za Vebra tudi pri naših najmlajših v zdomstvu in zamejstvu, ki študirajo filozofijo, pa Vebra ne poznajo, njegova dela jim niso dosegljiva in nemški več ne bero. Škoda, da moremo to storiti šele po filozofovi smrti. On sam je knjigo videl in je je gotovo bil vesel. V edinem pismu, ki sem ga pred leti dobil od njega, mi jo je napovedal.

Knjiga je razdeljena v dva dela. V prvem je zbranih šest spisov o Vebrou in njegovi filozofiji, ki so jih napisali Anton Trstenjak, Miriam Ilc, Dušan Pirjevec, Ivan Urbančič in Rudolf Trofenik, vsi Slovenci, pa še Karl Wolf, z Dunaja, edini neslovenec. V uvodu beremo, da je bil namen zbrati prispevke nekdanjih Vebrovih učencev na ljubljanski univerzi, potem zastopnikov nekdanje graške filozofske šole in končno sedanjih vodilnih filozofov z ljubljanske univerze. Čeprav nam izdajatelj ne bi povedal, vidimo da načrt ni bil izpolnjen. Od nekdanjih Vebrovih učencev je menda zastopan le Trofenik, ki je pač tudi Vebrov sorodnik (tega mati se je pred poroko pisala Trofenik, str. 15). Morda je bila Vebrova učenka še Miriam Ilc (roj. Jakopič). Ostali slovenski

sodelavci so sedanji ljubljanski filozofi. Nekdanjo graško šolo zastopa v knjigi samo K. Wolf.

Razen samega sebe, izdajatelj najbrž ni niti mislil pritegniti nobenega nekdanjega Vebrovega učenca, ki danes živi zunaj domovine. Za to je imel svoje razloge: ob pomanjkanju gradiva bi ti teže napisali kaj takega, kar bi moglo Vebra dostojno predstaviti tujemu občinstvu; morda bi bili tudi hipoteka na knjigi, katere pglavitni sodelavci so iz Jugoslavije in katera naj bi se prodajala tudi v Jugoslaviji.

Ljubljanski filozofi so menda kar dobro izbrani, čeprav ne morem soditi, ker mnoge premalo poznam. Vsekakor so ti, ki v knjigi sodelujejo, kar dobro rešili svojo nalogo. Kolikor vem, so bili naprošeni še drugi, a so odpovedali.

Škoda, da ni bolj zastopana nekdanja graška šola, iz katere je Veber izšel in katero je po svoje nadaljeval. Prispevek K. Wolfa ni samo edini, ki mu avtor ni Slovenec, je tudi najkrajši in verjetno eden izmed tistih, o katerih pravi izdajatelj, da so čisto slučajnega izvora.

V drugem delu knjige so natisnjeni trije Vebrovi spisi. To je najprej nekaj Vetrovih spominov na graško dobo, ki jih je filozof napisal v svojem 81. letu. Drugi je nemški prevod njegove *Filozofije*, iz leta 1930, ki je brez opomb bila prestavljena v nemščino tudi že v tridesetih letih in v rokopisu dostopna graškim filozofom, kateri so jo omenjali v svojih spisih. Spis je prevedla v nemščino Miriam Ilc in ga je Veber odobril; iz tega sklepam, da je vendar tudi ona nekdanja Vebrova učenka. Tretji Vetrov spis v knjigi je njegov lasten obširni povzetek *Vprašanja stvarnosti* (iz leta 1939), ki je izšel v knjigi in je vsaj po jeziku tudi bil že tedaj dostopen nemški beročim filozofom.

II

Prispevke prvega dela, ki obravnavajo Vetrovo filozofijo, si bomo ogledali v nekoliko drugačnem vrstnem redu, kakor pa ga imajo v knjigi.

1

R. Trofenik ni napisal le uvoda v knjigo, s katerim je knjigo predstavil, ampak tudi svoj prikaz Vetrovega filozofiranja, ki ga je naslovil: *F. Weber – Begründer der modernen Philosophie bei den Slowenen* (F. Veber, utemeljitelj moderne filozofije pri Slovencih, str. 139-152). R. Trofenik je v nemščini pisal o Vetrou že tudi v Slodnjakovem zborniku (*Studia slovenica monacensia. In honorem Antonii Slodnjak septuagenarii*. München 1969. Str. 130-143). Spis omenja A. Trstenjak v Vetrovem zborniku (str. 17), vendar sem ga dobil na vpogled šele, ko je bilo to poročilo o Vetrovem zborniku že napisano. V bistvu je v obeh objavah isti spis; v Slodnjakovem zborniku vsebuje nekaj več podrobnosti.

V njem očrtuje Trofenik položaj naše filozofije pred Vetrovim nastopom, opisuje Vetrov izvor in njegovo šolanje, predstavlja

zlasti dva primera njegovih dopolnitev Meinongove filozofije, odgovarja nekaterim Vebrovim kritikom in označuje Vebra tudi kot profesorja.

Ko omenja Vebra kot sinu Slovenskih goric, našteva vrsto slovenskih kulturnih delavcev, ki so izšli iz tega konca slovenske zemlje. To naštevanje seveda ni bistveni del spisa in ne more biti izčrpno. Zanimivo pa je, da so iz teh krajev izšli zlasti znanstveniki, manj leposlovci. Od filozofov Trofenik omenja Antona Trstenjaka in Janeza Janžekoviča, nato Franca Kovačiča (a le kot teologa), pa še pedagoga Karla Ozvalda; tudi drugi Meinongov naslednik v Gradcu Ferdinand Weinhandl je po rodu iz Slovenskih goric. Pozabil pa je Trofenik omeniti v Gornji Radgoni rojenega Vojka Rusa, potem Maksa Robiča in, če smem dodati, sebe in mene.

Za tem Trofenik očrtuje v glavnih potezah predmetno teorijo in razlaga, kako jo je Veber razvil in izpopolnil s svojim odkritjem „najstev“ kot posebnih predmetov „stremljenj“, kar je Meinong sprejel in opisal v svojih delih, in z odkritjem zadevalne funkcije doživljajev, zlasti občutkov, česar pa Meinong ni dočakal.

Nato Trofenik omenja nekatere kritike Vebrovega filozofiranja in v nekaterih primerih nanje tudi odgovarja. Naštevam M. Robiča, J. Janžekoviča, S. Dolarja in Vl. Bartola. Robič in Dolar nista v vsem soglašala z Vebrom, a sta ga pozitivno ocenjevala. Bartolova ocena je negativna. Janžekovič pa je trdil, da Vebrova filozofija ni bila slovenska, temveč uvožena, kar Trofenik zavrača.

Trofenik označuje še Vebra kot profesorja filozofije, našteva nekatere od njegovih najvidnejših učencev (med njimi tukaj omenja tudi sebe), pripoveduje, kako je Veber predaval prosto, brez zapiskov, a je vendar strogo logično razvijal svoje misli. Na koncu omenja, da se je Veber držal nezapisanega graškega običaja in je po predavanjih zahajal z nekaterimi najbližjimi učenci v gostilno, kjer so v svojevrstnem seminarju nadaljevali razpravo o predavanju.

Ker se je Trofenik že dotaknil tudi tega vprašanja, pogrešamo v njegovem spisu izčrpnije obravnave kritik, ki jih je bil Veber deležen v svojem učenju in pisanju. Pogrešamo celo omembe ocen A. Ušeničnika, A. Trstenjaka, A. Sodnikove in še koga. Odklonitev Janžekovičeve sodbe je ostra in osredotočena na eno samo misel, saj je vendar Janžekovič o Vebro več pisal. Razen tega more primerjavo s pesnikom V. Vodnikom imeti drugačen smisel, kakor ga umeva Trofenik. Sistematičnejši izbor kritik in njegova presoja bi mogla služiti, ko skušamo dobiti bolj celotno in zaokroženo podobo Vebra in njegove filozofije. Seveda bi utegnili biti primerneje obravnavati to v kaki slovenski reviji. Trofenikov prispevek, zlasti če bi bil izpopolnjen v nekaterih točkah, bi mogel biti na čelu knjige, saj nam predstavlja Vebra kot človeka, njegov študij in njegovo učiteljevanje; to zadnje je mogoče storiti samo kak Vebrov učenec.

A. Trstenjak (v knjigi Terstenjak; kako se v resnici piše?) je prispeval najdaljši prikaz z naslovom *Franz Webers philosophisches Gedankengut im Umriss* (Očrt filozofske misli Franceta Veبرا, str. 15-64). Napisal ga je v dveh delih: v prvem (str. 18-35) je opisal Vebrov filozofski razvoj, v drugem (str. 35-64) pa je predstavil Vebrove dosežke na treh področjih njegovega filozofiranja, v psihologiji, v vrednotni teoriji in v ontologiji.

A. Trstenjak je Vebrov ožji rojak, ki se je z Vebrovo filozofijo ponovno ukvarjal in je že 1929. v Innsbrucku doktoriral z disertacijo o njej (Moh. kol. 1976. str. 121). Njegov spis tudi zasluzi prvo mesto v knjigi, ker skuša predstaviti Vebrovo filozofijo v celoti in ker na prvih straneh prinaša nekaj osebnih in pa bibliografskih podatkov. Tukaj beremo, kar smo prej le slutili, da se je Veber uradno pisal Weber (kar za Radgono iz leta 1890 ni nič čudnega), čeprav se je v svojih spisih in akademskih indeksih dosledno podpisoval kot Veber (celo z malo začetnico!).* Beremo, da je tudi Vebrov graški profesor in potem Meinongov naslednik Ernest Mally bil slovenskega rodu in rojen v Trzinu na Gorenjskem (str. 16), kakor je morda bil slovenskega rodu tudi tega naslednik Ferdinand Weinhandl (str. 141). Trstenjak prav tako omenja nekaj najvidnejših Vebrovih učencev, čeprav njegova lista ni istovetna s Trofenikovo. Nato našteva nemške spise, ki obravnavajo ali omenjajo Veبرا, ter Vebrova glavna dela, vseh 14 knjig in nekatere razprave, z izvirnimi slovenskimi in z v nemščino prevedenimi naslovi.

V prvem delu spisa, ki je zelo dober pregled Vebrovega razvoja od Meinongovega učenca do samostojnega filozofskega misleca, se Trstenjak opira zlasti na Vebrov *Uvod v filozofijo* (1921) in na njegov *Sistem filozofije* (1921), v katerih je Veber takoj na začetku svojega učenja predstavil predmetno teorijo in sicer v prvem predvsem njene psihološke temelje, v drugem pa pred-

* Boje so Vebru očitali, da ni Slovenec, ker da se je pisal z W. Zato sem se za stvar že posebej pozanimal. Pozoren sem bil na to, da Veber v Knjigi o Bogu izjavlja, da je „sin slovenske matere. slovenskega ljudstva“ (str. VIII), ne omenja pa očeta, po katerem ima priimek in ki bi torej utegnil biti neslovenec. Ko je bil ta moj članek že napisan, sem po posredovanju prijateljev dobil iz Slovenije podatke, ki kažejo, da je Vebrov oče Jožef bil celo Gorenjec, iz Strzevega pri Naklem in se je pisal Bebar, kar so mu žele pri vojaki v Radgoni, kjer se je tudi naselil, spremeniti v Weber. Menda tudi nikdar ni znal dobro nemški. Sin France pa ni le izjavljal, da je Slovenec, marveč se je to tudi zmeraj čutil, kot izpričujejo njegovi že živi prijatelji. K Slovencem ga je šel tudi njegov učitelj Meinong, ki ga je sicer želel obdržati v Gradcu, a ko se je Veber odločil za Ljubljano, mu je rekel: „imate prav, sedaj ko so se narodi tudi ozemeljsko ločili drug od drugega, pripadate Vi svojim“ (Zbornik, str. 164), to je Slovencem. Sicer pa, kako bi si mogli razložiti, da je Veber takoj v Ljubljani predaval in pisal filozofske knjige v slovenščini, po vsem nemškem šolanju, ko ne bi znal že prej slovenski. Tudi bi bilo težko umeti, kako da se je odločil za Ljubljano.

metno strukturo. V opisu poznejšega Vebrovega razvoja navaja Trstenjak zlasti *Knjigo o Bogu* (1934).

Predmetno teorijo nam Trstenjak predstavlja, kakor jo je opisal Veber in sicer kakor jo je dobil pri svojem učitelju Meinongu in kakor jo je takoj spočetka po svoje nadaljeval in se pri tem oddaljeval od učiteljevega nauka. Pri predmetih je Veber, kakor že tudi njegov učitelj, razlikoval med kakovostmi in kajstvi ter je v kajstvih našel nosilce kakovosti, vendar v njih še ni mogel spoznati podstat, dokler je hotel ostati pri predmetni teoriji. Kot posebno kajstvo je na duševni strani odkril tudi „jaz“, a še nikakor ne kot podstat. Razvoj pa ga je silil, da je to storil. Saj je poleg doživljajskih dispozicij odkril še razliko med zgolj trpnim vtisnim (dojemalnim) in dejavnim osvojevalnim čustvovanjem, razliko med obodnim in središčnim doživljanjem in pa normativnost doživljanja. Ob tem je odkril podstatni osebek in tudi podstatni zunanji svet; prišel je do nove ontologije in je mogel spregovoriti celo o Bogu. Na doživljajih je poleg predočevalne odkril še posebno zadevalno funkcijo, ki mu ni pokazala le stvarnosti sveta, ampak tudi njegovo notranjo zgradbo.

Posebej se Trstenjak ustavlja pri Vebrovih peterih poteh do Boga. Meni, da gre v bistvu za dve poti: istinitostna in veljavnostna predstavljata pot od doživljajev čez zunanjo stvarnost do absolutne Stvarnosti, osebnostna in vrednostna pot od doživljajev čez osebek doživljanja do absolutne Osebe, peta, bistvogledna, da je nekaj povzetek obeh. Vse pa da budijo nekatera vprašanja in Trstenjak se zlasti vprašuje, ali ne ostaja v njih nekaj anzelmovskega ontologizma. (Veber je posebej še za svojo zadnjo pot to izrečno zanikal.)

V drugem delu svojega spisa skuša Trstenjak pokazati nekatere Vebrove dosežke v psihologiji, v vrednotni teoriji in v ontologiji.

Psihologija je bila Vebru predmet posebnega zanimanja in izhodišče vsega njegovega filozofiranja. Ni pa to bila običajna pozitivna psihološka veda, katere znan predstavnik med Slovenci je tudi Trstenjak, marveč nekaka filozofska antropologija. Zato je Trstenjak predstavil glavne Vebrove psihološke nazore že v prvem delu in se tukaj ni hotel ponavljati. Razčlenil je Vebrovo razpravo o „problemu predstavnih produkcij“ (1928), ki je pomembna kot vmesni člen v Vebrovem razvoju, sicer pa le še zgodovinskega pomena.

Važnejši so Vebrovi dosežki na področju vrednotne teorije in sicer tako v njegovi predmetnoteoretski kakor v poznejši, recimo, ontološki dobi. Trstenjak v tej zvezi razčlenjuje zlasti *Etiko* (1923) in *Estetiko* (1925), deloma *Filozofijo* (1930) in *Knjigo o Bogu* (1934). Opozarja, da je Veber zlasti v prvih dveh iskal nekaki logiki „nagonske pameti“, kakor se je on izražal, ali bolj po naše, logiki čustveno-teženjskega doživljanja, vzporedni aristotel-ski logiki umovanja. Hotel je za Aristotelom in Baconom ustvariti tretji „organon“. Zlasti v estetiki da je razvil misli, ki so še

danes najbolj upoštevane. (O teh v knjigi posebej razpravlja D. Pirjevec.)

Trstenjak poudarja, da je Veber vrednotam pripisoval apsihični, objektivni značaj. Pri tem bi bilo želeti, da bi skušal ugotoviti natančneje, kakšen je bil v obeh dobah pri Vebru ontološki „status“ vrednot. So mu bile ves čas le predmeti, v smislu predmetne teorije, ali so dobile v poznejši dobi drugačen značaj?

Že v začetku svojega spisa Trstenjak označuje kot glavno potezo Vebrovega razvoja njegovo pot od predmetne teorije k novi ontologiji; ta je podčrtana tudi v naslovu knjige. Črte Vebrove ontologije razbira Trstenjak v *Vprašanju stvarnosti* (1939). Predstavlja pa jo zelo na kratko in ob njej stavi tudi nekaj kritičnih vprašanj. Prvo je: Ali je Veber v tem povsem neodvisen od Meinonga? Trstenjak meni, da so že v Meinongovih delih nastavki, ki jih je Veber le dosledno razvil, tako npr. Meinongova omemba le kontemplativnega in pa penetrativno zadevalnega prizadevanja v mišljenju oziroma spoznavanju. Odkriva pa tudi razlike med Meinongovim in Vebrovim pojmovanjem, saj je Veber skušal prodreti do stvarnosti same.

Drugo vprašanje: Ali je Veber prišel do stvarnosti zgolj umsko, racionalno? Odgovor: Ne, a podobno se godi tudi drugim filozofom, ki iščejo poti do stvarnosti.

Tretje vprašanje: Pri katerih drugih filozofih poznamo Vebrovim podobna prizadevanja? Trstenjak opozarja na nekatere podobnosti v naukih M. Heideggerja, M. Schelerja, K. Jaspersa, G. Marcela, E. Mallyja. Naštevane ne zadovoljuje, ko se je že postavilo to vprašanje. Želeli bi več, tudi več poglobitve. Razen tega preseneča, da manjka npr. N. Hartmann. Osebnostno mislim, da bi se zanimive podrobnosti mogle najti tudi pri X. Zubiriju.

Marsikaj bi se dalo pripomniti k Trstenjakovim izvajanjem. Meni je vzbudil tudi rahel dvom o tem, kaj pravzaprav po Vebru zadevamo, stvari ali njihovo stvarnost. K temu vprašanju se še vrnemo.

3

Ivan Urbančič se posveča, kolikor vem, zlasti vprašanjem zgodovine filozofije in je avtor knjige, ki obravnava nekako srednjo dobo slovenske filozofije ali nekatere ideje slovenskih filozofov one dobe, kot se previdno izraža, to je dobe med staro in novo sholastiko. O Vebru je Urbančič že preje pisal v *Problemih*, za ta zbornik pa je napisal sestavek *Philosophische Grundanschauungen bei Franz Weber* (Osnovni filozofski nazori pri Fr. Vebru, str. 106-138).

V bistvu Urbančič obravnava ista vprašanja, ki so središčni del Trstenjakovega spisa. Pri tem se tudi on največ naslanja na Vebrov *Uvod v filozofijo* in *Sistem filozofije*, le ko na hitro raz-

členjuje Vebrov odmik od predmetne teorije, se opira na *Filozofijo*.

So pa nekatera vprašanja, ki jih Urbančič obravnava, Trstenjak pa ne ali vsaj ne toliko. Tako je npr. vprašanje znanstvenosti Vebrove filozofije. Veber je vsaj na začetku svoje poti videl v filozofiji le eno izmed znanosti, četudi osrednjo vedo, ki vse druge utemeljuje in družil. Tako filozofijo je Veber skušal utemeljiti in v glavnih črtah prikazati zlasti v *Uvodu*. O tem vprašanju bi želeli več kritičnega pretresa.

Kakor Trstenjak tudi Urbančič predstavlja Vebrov nauk o človeškem doživljanju in o temu ustrežajočih predmetih. V Vebru vidi dualista v smislu, da ostro razlikuje med zunanjo predmetnostjo in notranjim doživljanjem sveta, k obojnemu pa dodaja še tretjo vrsto bitnosti kot so barve, glasovi, trdote, okusi... Ker se tudi sicer bolj ko Trstenjak ustavlja pri predmetni strani Vebrove brezčasne harmonije med duševnim in neduševnim svetom, to je med doživljanjem in njegovimi predmeti, načenja Urbančič eno težjih vprašanj Vebrove filozofije, namreč razlikovanje med različnimi bitni predmetov, od katerih da nekateri bivajo, drugi obstajajo, nekateri pa se menda samo nahajajo. Ostajam brez več Vebrovih zgodnjih del, zato se ne morem spuščati globlje v to vprašanje, a mislim, da tukaj Veber nezakonito v predmetnost vnaša stvarnost zunanjega sveta. Predmeti kot taki so vendar vsi predmeti, le predočevalci doživljanja, čeprav po sebi apsihični. Njihovi zastopanci, če jih tako imenujemo, njihovi „končni predmeti“, kakor jih je Veber nazival po Meinongu, ki so stvari, pa imajo različno bit. Zdi se, da senca te različenosti v stvareh ustvarja videz različenosti biti pri predmetih. To vprašanje izziva k nadaljnji obravnavi.

Zatem Urbančič prehaja k Vebrovi drugi dobi, opirajoč se na Vebrov „drugi uvod“, to je *Filozofijo*; to pa odpravlja mnogo bolj na kratko. Najprej našteva, kaj vse je pri Vebru ostalo iz prve dobe, nato pa novosti: odkritje osebkov, ki je zadnje bistvo človekovo, novo pojmovanje čustev in stremljenj, še posebej volje, pa nenaperjenih doživljavaev. Ugotavlja poglobitev že začetnega dualizma.

V tem delu je Urbančič bolj kritičen do nove Vebrove filozofije. Skušal bom izluščiti glavne kritične pripombe, kar ni lahko, ker Urbančičev slog ni poseben jasev in prozoren in nisem dovolj gotov, da ga v vsem razumem.

Urbančič meni, da je Veber sedaj še poglobil razpoko v pojmovanju osebkov, ki da mu je po eni strani samodejaven, po drugi pa odvisen, kar da ni združljivo. Ne soglašaj z Vebrovim pojmovanjem gonov ali instinktov in razpoloženj, to je nenaperjenih doživljavaev, tudi ne z novim umevanjem čustev, zlasti kot vrednotenj, in pa volje. Z vsem tem, da se je Veber odmaknil od predmetne teorije.

O celotni Vebrovi filozofiji pa Urbančič sodi, da se giblje na obzorju, ki ga je odklenil Descartes s svojim *Cogito*, to je v svetu

mišljenja, katerega je Veber preimenoval v doživljanje. Iz psihologije je napravil temeljno filozofsko stroko, ki je metafizična, celo metafizika sama. V nasprotju s Husserlom Veber nikoli ni radikalno izpeljal filozofije iz kartezijskega izhodišča. Rad srsklicuje na vsakdanjo izkušnjo. Presega svet predmetnosti in ugotavlja za njim transcendentalno stvarnost. Urbančič meni, da je s tem Veber svet brez potrebe podvojil. Opustil je strogo predmetnoteoretsko ali fenomenološko metodo in prešel v dogmatsko filozofiranje. Z naukom o nenaperjenosti gonov je hotel postaviti temelj samodejavnosti osebk, ne da bi videl, da je osebek že sam po sebi dejaven. Sploh da Veber ni ostal dosledno na torišču znanstvene filozofije in na stališču res samodejavnega, samostojnega osebk. Veber tudi nikjer ne govori o moderni tehniki. Njegova filozofija je po eni strani blizu modernemu življenju, po drugi strani pa ga zastira. Morda je to za nas Slovence značilno.

To bi bil bolj ali manj zadet povzetek Urbančičevih kritičnih opomb, ki so dragocene tudi zategadelj, ker naravnost izzivajo k poglobljenemu študiju Vebrove filozofije.

Kljub vsem svojim kritikam pa Urbančič vidi v Vebrovi filozofski misli vrhunec slovenske filozofije med obema vojnama, ob zelo razviti slovenski novi sholastiki. Meni, da Vebrova filozofija zasluži večje upoštevanje, kakor pa ga je našla po tej vojni, ne da bi hoteli iz nje napraviti novo ideologijo.

4

Trstenjakov in Urbančičev prikaz dopolnjujeta v dveh konkretnih točkah Miriam Ilc in Dušan Pirjevec.

Miriam Ilc mi je sicer neznana sodelavka Vebrovega zbornika. Ker v tem beremo, da je že v tridesetih letih prevedla v nemščino Vebrovo *Filozofijo* in je Veber sam njen prevod odobril, morem iz tega sklepati, da je bila Vebrova učenka in to že v tistih letih. Vendar zaman brskam po spominu za njenim imenom, tudi kot Jakopičeve se je ne spominjam.

Za zbornik je M. Ilc napisala sestavek *Näheres zur Verdinglichung und Veranschaulichung in Webers Wirklichkeitsfrage* (Nekaj več o postvarjanju in ponazorovanju v Vebrovem vprašanju stvarnosti, str. 69-84). Ob Trstenjaku in Urbančiču, ki sta se oba bolj poglobila v prvo dobo Vebrovega filozofiranja, drugo pa odpravila nekoliko površneje in z ne posebno trdnim prepričanjem o njenem pomenu, je M. Ilc vzela v pretres eno od osrednjih vprašanj Vebrove nove filozofije. Kajti sedaj je Veber ob predočevalni funkciji doživljanja, zlasti čutenja, ki nam svet ponazoruje, prikazuje njegovo kakovostno, pripadnostno, fenomen-sko stran, odkril še drugo, zadevalno funkcijo, ki ugotavlja stvarno, bitno, po Vebrovo instinitostno stran sveta. V prvem primeru govori Veber o ponazorovanju sveta, v drugem pa o postvarjanju. Vendar je drugi izraz pri Vebro vsaj dvoznačen.

Pomeni zadevanje stvarnega sveta sploh, to je vsega realno bivajočega; tedaj je istoveten s podstatovanjem, kakor ga je Veber tudi imenoval. V drugem, ožjem pomenu pa izraz pomeni pri Vebru zadevanje stvari tudi v ožjem pomenu besede, to je neživih, neosebnih bitnosti; tedaj je le eden od zadevalnih dejev poleg oživljanja, poosebljanja in poboževanja.

Postvarjanje pa pri Vebru ni ustvarjanje niti ne uresničevanje, s postvarjanjem stvari ne narejamo, marveč jih samo ugotavljamo, saj so zunaj nas in brez nas. V stvari zadevamo, ker se nam upirajo, ker se nam postavljajo na pot. Zadevalna funkcija občutkov je prvotnejša od predočevalne, pa tudi pri nekaterih občutkih izrazitejša kot pri drugih. Ponazorovanje je razvojno poznejše in osebno dejavnejše, razvija se celo za ceno slabitve zadevanja, ki stopa v ozadje. V opazovanju sta združeni obe funkciji, vendar je sedaj bolj v ospredju ena, drugič pa druga.

Kakor je bila njegova navada, je Veber tudi tukaj razčlenjeval in razlikoval neštete podrobnosti tako na čutenju kakor na zadeti stvarnosti; pri tem pa je postavljaj temelje svoji ontologiji. M. Ilc se je omejila na prvo, doživljajsko stran in opisuje nekatere podrobnosti tako ponazorovanja kakor postvarjanja, njuno medsebojno razmerje in pomen. Omejuje se na prikaz Vebrovih misli in tez ter se vzdržuje kritike. Ne navaja mest, kjer je Veber kako misel zapisal, čeprav se zdi, da marsikdaj dobesedno citira Vebrove misli in njegove primere. Le na enem mestu omenja stran Vebrove knjige (str. 83), pa še tu ne pove, katere, čeprav je očitno to *Vprašanje stvarnosti*.

Tak prikaz ima smisel v knjigi namenjeni ljudem, ki ne morejo brati izvirnikov. Vendar je prav tej knjigi Veber sam dodal obširen nemški povzetek in je ta ponatisnjen sedaj v zborniku. Seveda v njem povzema misli celotne knjige in ne le tez, ki se tičejo ponazorovanja in postvarjanja.

5

D. Pirjevec je predvsem literarni teoretik in estetik. Po starosti bi še mogel biti učenec Vebrov. Za zbornik je napisal *Franz Webers ästhetisches Denken* (Estetske misli Fr. Vebra, str. 85-105). Pri tem se naslanja zlasti na njegovo *Estetiko* in deloma na druga starejša dela Vebrova, v katerih je še zastopal predmetno teorijo. Tudi Pirjevec se v glavnem omejuje na prikaz Vebrovih nazorov, ki jih le mimogrede primerja z nekaterimi drugimi, posebno še z nauki poljskega fenomenologa Romana Ingardena. Pravi, da nima namena niti ponavljati Vebrovih natančnih razčlemb estetskega doživljanja niti podajati njegovih podrobnih opisov estetskega predmeta. Na 20 straneh tega niti ne bi mogel storiti, čeprav bi hotel. A se mu niti ni zdelo potrebno to storiti, ker da je Vebrova estetika zasidrana v estetskem mišljenju Evrope; izhodišča in izrazi, ki so bili nekoč last posebne filozofske

šole, so danes skoraj obče znani. Zato je Pirjevec bolj želel pokazati tiste prvine Vebrovega estetskega mišljenja, s katerimi je nakazal prihodnost.

Prvo se je Veber vprašal, kaj je pravzaprav estetski predmet. Zanj je to bil irealni lik, ne kaka dejanska stvar. Liki so zgrajeni na nižjerednih predmetih in prav nič ni važno, ali so ti tudi le irealni ali pa morda realni, psihični ali fizični. Veber pozna šest vrst estetskih likov, ki jih razlikuje po tem, na kakšnih osnovah so zgrajeni, a vsi so irealni. Seveda se vsi ti izrazi morajo umevati tako, kakor jih je Veber umeval tedaj, v svoji predmetno-teoretski dobi.

Ker morejo tudi čustva in stremljenja biti med predmetnimi podlagami estetskih likov in je Veber v tej dobi našteval šest vrst čustev in stremljenj, je odkrival tudi šest glavnih estetskih kategorij: ljubkost ali priskutnost, očarljivost ali zopernost, estetsko umnost ali ne-umnost, vzvišenost ali plehkost, skrivnostnost ali vsakdanjost, če od vsake kategorije imenujemo le eno zvrst, ker jih včasih omenja več. (Kakor mnogih drugih Vebrovih del tudi nimam njegove *Estetike*; ne spominjam se njegovih slovenskih izrazov in sem jih tukaj moral prevajati nazaj iz nemščine, zaradi tega prevodi marsikdaj morda niso Vebrovi prvotni izrazi.)

S stališča načina, kako so irealni liki zgrajeni na svojih osnovah in v kakem razmerju so te med seboj, razlikuje Veber drugih šest estetskih kategorij, ki so: estetska resničnost ali neresničnost, estetski idealizem ali realizem, estetska posebnost ali neposebnost, estetska splošnost ali poedinost, estetska ožina ali širina, estetska smešnost ali resnoba.

Veber tudi razlikuje med umetnino kot umetniškim proizvodom in med estetskim likom, ki je v umetnini utelešen. Na tej dvojnosti gradi razliko med posameznimi umetnostnimi področji. Pri nekaterih umetnostih je bolj v ospredju estetski lik, pri drugih pa uresničena umetnina.

Umetnina kot utelešen estetski lik - vpliva nekako očiščevalno na človeka. To pa zato, ker je umetnik poklican in sposoben, da nam odkriva zadnjo neznanko sveta in ravno največje umetnine nosijo pečat te skrivnostne neznanke, ki je ne predočujejo, marveč se ona v njih nekako javlja, razodeva. Pirjevec meni, da je za Vebrovo estetiko značilno radikalno razlikovanje med vsebinsko dostopnim svetom in vsebinsko neznano transcendenco. Estetika kot filozofska stroka spada k metafiziki, je radikalna filozofska disciplina.

Tako estetiko je mogel Veber zamisliti in napisati, ker je poznal in sprejemal temelje predmetne teorije. Ko se je od te oddaljil, ne da bi jo kdaj povsem zatajil, je utegnil priti do kakih bolj ali manj različnih nazorov in je škoda, da ni mogel napisati nove estetike, kakor obžalujemo, da se ni povrnil k etiki in da nam ni napisal svoje spoznavne teorije.

Karl Wolf, z Dunaja, je edini neslovenec, ki je prispeval k zborniku. Očitno je izšel iz graške šole. Vebrovo filozofijo pozna po tem, kar mu je dosegljivo v nemščini; ni opore za domnevo, da bi znal brati slovenski, čeprav mimogrede omenja nekatere Vebrove knjige, ki niso prevedene (str. 66). Svoj spis je naslovil *France Veber und Graz* (Fr. Veber in Gradec, str. 65-68). Značilno je, da on edini od sodelavcev Vebrovo ime in njegov priimek dosledno piše v slovenski obliki. Slovenski pisci ga brez izjeme imenujejo Franz Weber.

Gotovo v zvezi z Vebrovo usodo, Wolfa zanima usoda filozofov in omenja dvojce graških primerov: A. Meinong, ki je v začetku tega stoletja dosegel svetovni odmev, bi bil sedaj dejanski pozabljen, če ne bi eden od njegovih učencev, ki niti ni poklicni filozof, uredil njegove zapuščine, pobudil izdajo njegovih spisov in pomagal organizirati ob petdesetletnici njegove smrti v Gradcu mednarodni kolokvij o Meinongovi filozofiji.

Meinongov naslednik E. Mally je bil zelo znan kot logik, ki so ga postavljali ob stran B. Russellu in L. Couturatu, tudi je položil temelje deontiki, vendar je bil kmalu pozabljen in šele zadnji čas so pričeli z izdajo njegovih spisov. Taka je pač usoda filozofov in se ne smemo čuditi, če tudi Vebru ni prizanesla.

O Vebru pravi Wolf, da je bil v Gradcu znan kot eden najpomembnejših Meinongovih učencev, da je v petdesetih letih v Gradcu predaval o Meinongovi filozofiji, da je leta 1970 bil v Gradcu počaščen z zlato doktorsko diplomom, da so že v tridesetih letih graški filozofi zelo upoštevali njegovo *Filozofijo*, ki je z naslovom *Vorlesungen über die Philosophie der Persönlichkeit* (Predavanja o filozofiji osebnosti) bila dostopna v nemščini, da so ugotavljali, v čemer je Veber ostajal pri Meinongovi filozofiji in v čem se je od nje oddaljeval. Wolf nato omenja še nekatera druga Vebrova dela in obžaluje, da v prevodih ali obširnejših ocenah niso dostopna nemški govorečemu občinstvu.

V naslednjem Wolf očrtuje Vebrovo teorijo čustev in osebnosti, podčrtuje nekatere značilnosti in sklepa: France Veber se je v Gradcu pri Meinongu mnogo naučil, obenem pa je postal on sam, samostojen množilec filozofije, kar izpričuje njegov spis, namreč *Vorlesungen*.

Želeli bi, da bi, ne samo Wolf, namreč tudi drugi filozofi zlasti graške šole, katerih sodelovanje pogrešamo, spregovorili več o tem, v čem se je Veber oddaljil od šole, ne samo od Meinonga, tudi od njegovih naslednikov, v čem so oni drugače reševali vprašanja, ki jih je Meinong pustil odprta. Morda je kateri od njih bil bližje Vebru, kot to vemo. A tudi v primerih, ko je kak filozof istim vprašanjem našel drugačno rešitev kot Veber, bi bilo poznanje te koristno za presojo Vebrove filozofije.

III

R. Trofenik omenja v uvodu, da so nekateri sodelavci tega zbornika napisali tudi deloma odklonilno kritiko Vebrove filozofije. Take kritike je vendar v knjigi sorazmerno malo in je povsem dostojna. Sicer za kako hujšo kritiko zbornik, s katerim so hoteli počastiti Vebra ob njegovi osemdesetletnici, tudi ne bi bil najprimernejše mesto. Razen tega je bil namen knjige predstaviti Vebra in njegovo filozofijo svetovni, zlasti nemški govoreči filozofski javnosti. Za to pa je bilo treba filozofa v prvi vrsti predstaviti takega kot je in sicer čim zvesteje, bralcem pa prepustiti, da si o njem ustvarijo svojo sodbo.

Vendar pa v knjigi je nekaj kritičnih pripomb, zlasti v Trstenjakovem in še več v Urbančičevem prispevku. Zato ne bo odveč, če se v tem poročilu nekoliko ustavimo tudi pri nekaterih od teh pripomb.

1

A. Trstenjak, kakor smo videli, izraža nekaj kritičnih misli k Vebrovim potem do Boga, pa tudi k njegovemu nauku o zadevanju stvarnosti, to je k njegovi ontologiji. Zlasti Trstenjakove pripombe k potem do Boga so zelo upoštevanja vredne pri ocenjevanju Vebrove filozofije. V pripombah k Vebrovemu zadevanju stvarnosti je več nakazano kot povedano, če izvezamo sorazmerno obširno iskanje možnih nastavkov za tako filozofiranje že pri Meinongu. Ali pa je morda v tem celo nekaj zakrit zagovor Vebra, ki se tedaj ni toliko oddaljil od učitelja, kakor se misli, saj je nadaljeval in izpopolnjeval njegovo filozofijo. Pri iskanju Vebrovih vzporednikov pa je vsekakor zanimivo Trstenjakovo opozorilo, da Vebrova *Filozofija*, s podnaslovom *Načelni nauk o človeku in o njegovem mestu v stvarstvu*, in Schelerjeva *Die Stellung des Menschen im Kosmos* (Položaj človeka v stvarstvu) nista podobni samo v naslovih, tudi nista samo izšli istega leta (1930), marveč sta obe nastali iz predavanj po radiju dve leti poprej (1928). To je vsekakor zanimiv primer vzporednosti pri zadevanju in dosežkov pri dveh filozofih, ki drugače nista imela nikakih stikov.

Poleg nekih drugih stvari pa pri Trstenjaku in tudi pri drugih pogrešamo poskus pojasniti, kaj je pravzaprav tisto, kar po Vebrovem nauku zadevamo: stvari ali njihovo stvarnost, podstatne bitnosti ali njihovo podstatnost, bitja ali njihovo bit. Trstenjak ni jasen, ko pravi: „Sedaj je tudi jasno, da si stvari kot podstat, kot nosilca lastnosti, ki se nam predstavljajo v čutih, ni mogoče predstavljati, temveč največ ‚zadeti‘. Kajti kot taka podstat ni drugega kot stvarnost stvari samih. Stvarnost pa je vsebinsko prazen dejavnik, ki ga je mogoče dojeti na nevsebinski način. Poljubno si lahko predstavimo stvarno ali podstat, tistega dejavnika samega, ki stori, da je stvarno (*Wesen-essentia*) ravno

stvarno, namreč stvarnosti (*existentia*) kot take, si nikdar ni mogoče vsebinsko predočiti, ker je vsa vsebina že vsebovana v ‚bistvu‘ (*eidos*)“ (str. 29 in sl.) **

To izražanje je zelo nejasno, deloma zmedeno. Saj se podstat (*Substanz*) enači zaporedoma s stvarjo (*Ding*), s stvarnostjo (bitjo, *Wirklichkeit*) in s stvarnim (*das Wirkliche*), to stvarno pa tudi z bistvom (*Wesen-essentia*). Tako je podstat isto kot stvar ali stvarno, pa tudi stvarnost in celo, posredno, bistvo. Ker je podstat to, kar zadevamo, je tedaj težko vedeti, kaj pravzaprav zadevamo.

Mislim, da tudi Veber ni bil vedno dovolj previden in jasen. Nejasnost je deloma že v uporabljenih izrazih samih. Beseda „stvarnost“ je dvoumna, podobno kot nemška *Wirklichkeit*. Pomeni ali stvarstvo, to je skupnost stvari, transcendenten, podstaten, realni svet v celoti, ali pa bit tega stvarstva, tisti dej ali dejavnik, ki stori, da stvari so stvarne ali, z Vebrovim izrazom, istinite. Tudi beseda podstat se ne uporablja vedno v istem smislu: pomeni nam lahko isto ko stvar ali stvarno (*Ding, das Wirkliche*) ali pa tudi tisto, kar Veber imenuje tudi podstatnost, namreč ravno bit (*Wirklichkeit*) stvari ali stvarnega. Beseda je torej tudi mnogoznačna in njena raba, četudi upravičena, ne pomaga k jasnosti.

V spominskem članku, priobčenem v zborniku, je tudi Veber zadevo nekoliko zmedel. Saj razlaga, da „po vsebini predstave nam je dan, predočen predmet, in to polno ali manj polno, po deju predstave pa najdena, zadeta ali zgrešena bit (*Existenz*) predmeta...“ A pravi še: „Svet stvarnega (*des Wirklichen*) je svet zadetega in obratno.“ (Str. 160). Cilj zadetja mu je v prvem stavku bit, v drugem pa stvarno ali bitno.

Sam se nagibam k menju, da so stvari to, kar po Vebru zadevamo. Saj nas sam uči, da zadevamo nekaj, kar se nam upira (gl. pri Trstenjaku str. 30 in sl.; pri M. Ilc str. 71 in sl., 80 in sl.). Kako bi se nam mogel upirati sam bitni dej, ta „prazen“ dejavnik, kolikor je samo to? Upira se nam stvar, ki je uresničena po deju in zato neposredno zadevamo to stvar in šele po njej, posredno, tudi njeno bit. Z Vebrovim primerom bi to takole pojasnili: Ko slišimo „glas“ (glasnost kot pripadnost, kot sestavino bistva), ki si ga predočujemo, zadevamo ob „glasno“ ali „glaseče se“ (stvarno ali stvar, kot podstat, katere pripadnost je „glasnost“) in posredno ob bit ali stvarnost tega „glasnega“ ali „glasečega

** V nemškem izvirniku: „Nun ist auch klar, dass man sich das Ding als Substanz, als den Träger von sinnlich sich präsentierenden Eigenschaften, nicht präsentieren, sondern höchstens, 'treffen' kann. Denn als solche ist Substanz nichts anderes als Wirklichkeit der Dinge selbst. — Die Wirklichkeit ist aber ein inhaltlich leerer Faktor, der auf nichtinhaltliche Art erfasst werden kann. Man kann sich das Wirkliche oder die Substanz beliebig vorstellen, aber jenen Faktor selbst, der bewirkt, dass das Wirkliche (*Wesen-essentia*) eben wirklich ist, nämlich die Wirklichkeit (*existentia*) als solche, kann man nie inhaltlich vergegenwärtigen, denn aller Inhalt ist schon im ‚Wesen‘ (*eidos*) enthalten.“

se“, ob dej, po katerem je „glasno“ ravno stvarno, dejansko navzoče. Tako sem vsaj Vebera razumel že v predavanjih na univerzi in vse do sedaj iz tega nisem delal vprašanja. A, kakor vidimo, vprašanje ostaja vprašanje in zasluži študij.

2

I. Urbančič pa je izrazil še več kritičnih pripomb k Vebrovi filozofiji, zlasti k filozofiji njegove druge dobe. Te pripombe so še posebno dražeče in naravnost izzivajo k ponovnemu pretresu Vebrove filozofije pa tudi Urbančičevih pripomb. Ustavimo se pri nekaterih!

Dokler ni bolj pojasnjeno, moti govorjenje o znanstvenosti filozofije in kritika, ki se opira na ta pojem (str. 108, 133, 137 in sl.). Ta namreč ni niti jasen niti posrečen. Če nam „znanstvena filozofija“ pomeni kaj drugega kakor filozofijo, ki strogo metodično in kritično išče resnico, ali pa filozofijo znanosti, potem je potrebno to pojasniti in pojem sam kritično prerešeti. Če nam po starem znanost pomeni vsako umsko, metodično in kritično iskanje resnice, da se čim krajše in umljiveje izrazim, potem je vsaka filozofija, kolikor je res to, že tudi znanstvena; če ni, ni filozofija. Če pa umevamo znanost v modernem smislu kot pozitivno ali empirično raziskovanje, morda celo le fizične stvarnosti, potem pa filozofija seveda ni in niti ne more biti znanstvena. Veber je resda kakor mnogi drugi filozofi tudi sam govoril o svoji filozofiji kot znanosti, zlasti v prvi dobi, a zato bi bilo potrebno najprej ugotoviti, kaj je s tem mislil in koliko je bil upravičen tako misliti. Potem šele bi bilo na mestu razpravljati, ali je kdaj ravnal znanstveno in kdaj zapustil znanstvenost.

Nekaj pripomb zasluži tudi trditev o nepotrebnosti sveta pri novejšem Vebru (str. 133). Po Meinongu je Veber poznal takolimenovano predmetnost, kot skupek predočevancev našega doživljanja. Četudi se je pozneje oddaljil od predmetne teorije, ni imel zakaj opustiti te predmetnosti, saj med drugim dobro služi vsaj v estetiki in tudi v epistemologiji. Imel pa je vso pravico iskati še poti do stvarnosti, s katero vsi, tudi filozofi, vedno računamo, verujemo vanjo, bi dejal E. Husserl. Imamo jo za gotovo, ne da bi mogli povedati, odkod ta gotovost. Tudi Meinong in Veber v svoji še predmetnoteoretski dobi, nista mogla povsem mimo nje. Vsakdanja skušnja res še ni dokaz za to stvarnost, je pa zadosten razlog, da jo skušamo tudi filozofski doseči. Veber meni, da je z odkritjem zadevalne funkcije občutkov to dosegel. Tedaj nikakor ni upravičena kritika, da je svet po nepotrebnem podvojil. Kritika se sme in mora vprašati le, ali je Veber res odkril in utemeljil stvarnost ali ne. Jo je? Drugje sem že zapisal, da si tega ne upam trditi, pa tudi zanikati ne.

Da se je Veber oddaljil od Descartesovega *Cogito* in Meinongove ali Husserlove fenomenološke metode (str. 133-134), se mu tudi

ne more očitati. Zakaj to ne bi bilo dovoljeno? Veber ni ostal pri predmetni teoriji, ker se pri svojem filozofiranju ni nikjer ustavil, niti pri Descartesu, niti pri Meinongu, niti pri svojih lastnih ugotovitvah. Njegov nemirni duh ga je gnal vedno naprej. Saj je najdragocenejša dediščina, ki jo je zapustil svojim učencem, prav to neugnano iskanje vedno dalje, vedno globlje, ničesar imeti za dokončno veljavno, strjeno, okorelo resnico.

Zato moti pri Urbančiču, ne njegova kritika Vebrove filozofije, marveč dogmatičnost stališča, s katerega Vebra ocenjuje. To je kritika nekoga, ki pozna resnico in jo ima in druge sodi iz te svoje resnice, ker da se niso dokopali do nje, ali so jo zgrešili, morda ne izkoristili, temveč celo opustili. Zakaj bi Descartesov *Cogito* moral biti edini pravilni temelj in mejnik filozofije? Mar se Descartes sam ni oddaljil od temeljev prejšnje filozofije, zakaj bi se drugi za njim ne smeli od njegovih? Mar je z Descartesom človeška misel ohromela in ni zmožna odkriti ničesar resnično novega? Kaj pa, če ima prav X. Zubiri, ko meni, da je pokartezijska „moderna doba“ že umrla in tedaj celo moramo iskati novih temeljev filozofiranja? Kaj če je Vebrov odmik od Descartesa v resnici primik k novi sedanjosti? Vsekakor se kritik neke filozofije ne sme opirati na nobeno dogmo, na noben zdogmatiziran nauk katere druge filozofije. Izhajati mora iz tez ocenjevanje filozofije in jih premerjati in pretresati glede na njihovo pravilnost iz njih samih in ne s stališča kake druge filozofije, niti stare niti nove.

IV

V drugem delu knjige so natisnjeni trije Vebrovi lastni spisi. To so *Meine Beziehungen zu Meinong* (Moje razmerje do Meinonga, str. 155-166), nato že omenjeni nemški prevod njegove *Filozofije* (*Vorlesungen über die Philosophie der Persönlichkeit*, str. 167-319) in končno nemški povzetek *Vprašanja stvarnosti* (*Zusammenfassende Gedanken zur Frage der Wirklichkeit*, str. 320-367). Drugi spis je bil že desetletja v rokopisu dostopen graškim filozofom, sedaj tudi širši javnosti, tretji pa je izšel skupaj s slovensko knjigo (str. 441-488) neposredno pred vojno in ne vemo, koliko je prišel v roke nemški govorečim filozofom. Težko si je misliti, kaj drugega od Vebrovih spisov bi izdajatelj mogel sprejeti v knjigo. Starejša dela ne bi prišla v poštev, novejša so zelo obširna. Kaka antologija odlomkov pa bi ga le slabo predstavila. Oba starejša spisa za nas nista nova, pač pa prvi, zato se ustavimo le pri njem. Veber nam obuja nekaj spominov na svoje filozofsko šolanje in obžalujemo, da se nihče ni prej spomnil in Vebra pridobil, da bi napisal kaj več, tudi iz dobe svojega ljubljanskega učiteljevanja.

Za filozofijo se je Veber začel zanimati že v višjih razredih mariborske gimnazije, čeprav je učni predmet, ki se je imenoval filozofska propedeutika, šel brez vpliva mimo njega. Mnogo je sam

bral in to brez reda in izbiranja. Močan vtis so naredila nanj Descartesova *Principia philosophiae*. V bogoslovju pa je našel v Fr. Kovačiču profesorja filozofije, da še 60 let pozneje ni pozabil, koliko mu je dolgoval. Kovačič je predaval sholastično filozofijo, a je bil odprt za nove tokove in je Vebra sam seznanil tudi z Meinongom ter mu izročil prvo Meinongovo delo. To je napravilo na Vebra še močnejši in odločilnejši vtis kot pa nekoč Descartesovo.

Zaradi tega in pa ker v drugem letniku bogoslovja ni bilo več filozofije, je Veber pisal Meinongu in na njegovo vabilo odšel (1912) študirat v Gradec. Meinong mu je preskrbel sredstva za preživljanje in Veber se je mogel scela posvetiti študiju filozofije, čeprav je bil vpisan tudi na klasični filologiji. Poslušal je zlasti Meinongova predavanja in po vsakem Meinonga prosil za razgovor. Tako je vsak dan z njim razpravljal. To je bila najsrečnejša doba njegovega življenja, ki je bila prekinjena, ko je bil mobiliziran. Meinong je hotel Vebro zagotoviti tudi namestitev v Gradcu. Ko se je Veber odločil za Ljubljano, kamor so ga poklicali, Meinong spočetka s tem ni soglašal, potem pa je Vebra v Ljubljani celo priporočil in ljubljanskemu filozofskemu seminarju zapustil svojo osebno knjižnico.

Veber v svojih spominih pripoveduje o svojem filozofskem sodelovanju z Meinongom, tudi o svojem odkritju „najstev“. Potem pravi, da bi bilo prav tako zelo plodno pretresati z Meinongom Vebrovo novo teorijo čutnega zadevanja, a Meinong tega ni doživel. Sploh je Veber napisal nekaj besed o Meinongu, kakršnih bi bil s strani svojega učenca lahko vesel vsak filozof.

Med drugim pove Veber, kako se je moral v Ljubljani jezikovno preorientirati, ker je bil bolj vajen filozofirati v nemščini. Začel je misliti in pisati v slovenščini in to ga je oviralo, da ni mogel pisati več v nemščini. A le tako je mogel ustvariti filozofijo, ki je bila nova in vendar tudi domača, to je slovenska.

V

Če sedaj povzamemo glavne misli tega poročila, bi mogli reči, da knjiga predstavlja našega filozofa svetu, zlasti nemškemu, četudi ne povsem sistematično. Kakor se rado zgodi pred še neznanim, smo morda pričakovali več, kakor smo dobili, namreč celoten, uravnotežen pregled in poizkus ocene celotne Vebrove filozofije.

Razen Trofenika in Wolfa, oba pisca, ki tudi skušata Vebra zajeti v celoti, namreč Trstenjak in Urbančič, temeljito obravnavata prvo dobo Vebrovega filozofiranja in sta manj jasna in izčrpna, ko govorita o drugi dobi. Sploh sta v tej knjigi najbolj izkoriščena *Uvod in Sistem*, pri Pirjevcu *Estetika*, manj *Etika* in *Filozofija*, še manj *Knjiga o Bogu* (kar je posebno škoda, ker knjiga podrobneje razvija in utemeljuje misli že podane v *Filozofiji*) in (razen pri M. Ilc in deloma pri Trstenjaku) *Vprašanje*

stvarnosti. To je pač umljivo, ker se raziskovalec utruji pri prebiranju prvih del, si nabere dovolj in preveč gradiva za svoj prikaz in z ostalim nato opravi bolj na hitro. Razen tega je v prvi dobi svojega filozofiranja Veber bil bolj prozoren v svojih spisih, ko je podajal prevzeto in izdelano teorijo svojega učitelja. V drugi pa se je boril za lastno filozofijo, iskal je nove razsežnosti filozofiranja in novih izrazov zanj in še ni mogel biti tako jasen in prozoren, tudi tako ploden ne več. Obenem pa se čuti pri piscih, pri enem bolj pri drugem manj, neka zadržanost glede poznejše Vebrove filozofije, ki se izraža tudi v kritiki. Pri tem se morda pozablja, da so tudi drugi filozofi te dobe, katerih cene nihče ne zmanjšuje, iskali v iste razsežnosti kot Veber; Trstenjak to vsaj nakazuje. Po tem je Veber bil na višini časa in morda z dovolj bistrim pogledom v prihodnost.

Nihče pa se ni ustavil ob dejstvu, da Veber svojega dela ni mogel dokončati in da zato morajo biti sodbe o njegovi filozofiji previdne. Kdo more vedeti, če ne bi tudi on razvil kako novo ontologijo, do praga katere misli, da se je dokopal.

Škoda je tudi, da prikazi Vebrove filozofije niso podrobneje dokumentirani, ker tako točnosti raznih trditev ni lahko preveriti. Morda za Nemce, ki jim izvirniki niso dostopni, to ni takega pomena. Za nas pa bi bilo.

Vendar je s knjigo storjen korak k poznanju Vebra v svetu in morda tudi doma. Pisatelji, urednik in založnik zaslužijo vse priznanje. Kakor z Meinongom in Mallyjem bi se tudi z Vebrom utegnilo zgoditi, da bi knjiga pobudila novo zanimanje zanj. Saj ima prav Urbančič, ko meni, da Veber zasluži več upoštevanja, kakor ga je doma dobil. Upoštevanja in nadaljevanja, kritičnega in ustvarjalnega, ne ponavljanja.

SPOROČILA

JOŽE CUKALE

SOLŽENICYN V KALKUTI

Nekaj dnevnikov je že pred mesecem pričelo pisati in oglaševati o Solženicynu, med njimi najbolj brani indijski Amrita Bazar Patrika in stari dobri Stateman. Čim krajši so bili oglasi o pisatelju tako obsežnega literarnega slovesa, tembolj so povečali srbež med kalkutsko publiko. Tudi v moji predstavi je začelo delovati – nenadoma sem doživel v sebi srečanje s pisateljem, srečanje v duhu, sredi Kalkute.

OŠVRKNIL me je s svojim značilnim smehom dobrodušnega Rusa in s skromno pripombo, ki mu je izvrstno pristajala: »Imel sem precej težav pri izkrcavanju, ker so našli nekaj pomanjkljivosti med papirji. Čort vzemi papirje in njih podpisnike.«

»Potrpeti bo treba, prijatelj, kajti Delhi je od Kalkute tri ure z letalom, a dva dni s Tuffan ekspresnim,« sem pripomnil.

»Pa to je celo manj kot razdalja od mojega Kislovodska do Moskve.«

Sedela sva na pomolu sv. Jurija v Kidderporju. Pot mu je lil s čela, kot bi ga oblivala ploha meseca šrabon tam v avgustu, pa je danes šele prvi mag, to je sredi januarja, ki je najlepši mesec v Kalkuti in povsem hladen po bengalskih pojmi.

Ponudil sem mu pristno burmansko cigaro, ki pomaga proti potenju, pa jo je odklonil; zato sva žvečila bonbone, ki mu jih je nasul v žepe Böll, njegov prijatelj iz Frankfurta.

»Pričakoval sem vas z ženo Natalijo in z vašim Jerkom na rami, takega, kot sem vas prvič ugledal na hrbtni strani žepne izdaje En dan v življenju Ivana Denisoviča; menda ste se vrnili iz Kazakstana.«

»Ne. Tista fotografija je iz Ryazna. Tudi meni je všeč. Moj Jerko pa je zdaj že pretežak za moja ramena. Študira v Švici, medtem ko Natalija Svetlova odpravlja moje poslovne stvari, kadar hajkam po svetu.«

Oči so mu sijale v posebnem odblesku, ko je govoril o svoji družini. V tistih temnorjavih globinah je bila tudi slabo prikrita

žalost za tistimi prijatelji, ki so šli v tisočih skozi ječe in z njim skozi prisilna taborišča in tajge, ki se nikdar več ne bodo vrnili k svojim družicam in otrokom.

Tudi Solženicynova Natalija je zgubila sled za Sašo. V Prvem krogu in posebno še na Rakovem oddelku je pustila svojo sled. Poročila se je na hitro roko samo zato, da bi ujela podobo svojega ljubega, zgubljenega in mrtvega moža. In čast Kristusu in hvala Bogorodici, mrtvi se je vrnil. Ko je zvedela za Aleksandra, je pustila novoporočenega in potrkala na vrata v Ryazinu.

To je bila vrnitev, to srečanje...

On je bil Nedov iz novele Ljubezen, Zaljubljenka in Nedožni; to je bil Nerdžin iz Prvega kroga, to je bil...

Solženicyn je zrl ob pomolu, pogled mu je drsel čez Ganges proti Midnaporu in se ni ustavil. Gledal sem ga od strani. Zaradi lahne bledice na obrazu mu črnorjava brada, ob zaliscih že osivela, izstopa kakor relief. Zahodni veter, ki je pometal pomol, se je poigral s peščico las, ki so mu padali čez široko štirikotno čelo. Spomnil sem se Finžgarjeve Vrnitve, ki so jo igrali vrhniški igralci. Ob Solženicynu sem pisateljevo dramo šele prav doživel. Pohabljeni gospodar se vrne po odisejadi svojega ujetništva domov, kjer najde svojo ženo blagoslovljeno z drugim možem.

Pred menoj je stal pisatelj svoje lastne velike vrnitve.

Solženicyn je prerok, to je, videc, ki zna gledati človeku v dušo, ki odklepa njegovo bodočnost. Vsako stoletje pošlje Bog nekoga, ki odpira oči svetu. To gledanje v daljavo, to prebiranje bodočnosti je njegov poklic, njegov vsakdanji kruh...

Oba sva bila v globokem pogovoru. Brez besed. Hodila sva po pomolu. Tisti dan mu še niso rešili njegove zadeve.

»Naša cenzura ima na vrhu zagrizene birokrate. So pač prijatelji vaših neprijateljev.« Prav tiho se je smejal moji prozaični opazki.

»Vajen sem čakati. V Lubjanki in Butirki sem prečakal sedem let, tri leta na prisilnem delu v Kazakstanu.« Samo zobe je malo trdneje stisnil; smeh mu je ostal stanovitno uporen, kot se spodobi preroku.

Prav živo mi je stopil pred oči svetopisemski Elija, ki je odpiral oči tistim, ki niso videli, zamašena ušesa gluhim in usta njim, ki bi morali lajati, pa so ostali nemi psi. Da, Elija, Ahaba in Jezabelo sem imel v mislih, posebno njo. Tista ihtava gospa je zmerom naganjala svojega gospoda, naj ji zapreže najhitrejše konje, kadarkoli so ji ogleduhi prišepetavali, da se prerok skriva v bližini. Elija pa je bil trdovraten svetnik, duhovit in posebno krepkih nog. Tako je stanovitno vodil kraljico za nos; zdaj ji je uhajal na goro, kamor ni mogla s svojimi vrnici, in se ji je rogal

s pobočij; zdaj je zavil v goščo, kamor niso mogla prodreti kopita njenih iskrih konj. Elija! Zares blisk božji, ki jo je večkrat oplazil po obrazu.

Nadvse žalosten pa je bil njen zadnji poskok z okna.

»Ali se vam ne zdi, da se je sovjetska KGB učila pri Jehuju, kako obračunavati z nasprotniki?« sem rekel dobrodušnemu pisatelju.

»Da. Povečini so samomori le na papirju. Poriniti nekoga skozi okno in podpisati protokol o samomoru je zanje prav taka malenkost kot tebi prižgati cigareto. Vendar pa je precej takih, ki hote napravijo svoji bedni poti konec. Veste, živci tako radi odpovedo v trenutku, ko steče jata policistov po stopnicah sredi noči, te potegne iz postelje in te vrže v tovarnjak, še preden si si dobro zapel srajco. Morda te prvič samo prisilijo, da podpišeš pričevanje zoper svojega najboljšega prijatelja. Prepozno se zavedeš, kaj si napravil. Morda pa čakaš vsako noč in prisluškuješ grozljivim korakom pod oknom. Sosed pomakne glavo skozi vrata, pa se še hitreje umakne, ker je tako nevarno biti priča...

Jan Masaryk je verjel, da bo napravil kompromis in rešil Češko. Gorje mu, kdor verjame komunistom! Ni večjih propalic na svetu, kadar gre za podpisovanje pogodb. To je nekaj groznega!« je tkal Solženicyn svoje misli, »kako Zapad bedasto verjame komunizmu 20. stoletja.

Ali mislite, da je Čeh napravil samomor, ali pa so ga komiji porinili skozi okno, da je obležal z razbito lobanjo?«

»Jaz sem za drugo, brez dvoma!«

»Pa kaj pomaga! Svobodo so opeharili, Dubčkova pomlad je usahnila pod ognjem iz mitraljezov!«

Zamahnil je z roko, spet je bil eden najinih prizorov končan.

Kmalu sva ugotovila, da nisva sama. Skozi železna vrata, ki so vodila do pristaniških uradov in do skladišč, so se jeli pomikati novinarji bengalskih listov Jugantar (Doba), Ilustriranega tednika, Patrika, Statemana in Himata. Satažit Raja, literarnega polboga, ki ga postavljajo ob stran Tagoreju, nisem opazil.

»Čutim šum prihajajočega dežja,« mi je pomežiknil Solženicyn. »Iz majhne meglice se je usula velika ploha.«

Nekateri pisatelji širših razgledov so razumeli najine pripombe. Nekateri so filmali, drugi pritiskali na gumbе svojih fotografskih aparatov. Nekateri so nezaupno stali ob strani. Najbrž posledica zamere, ker jih je francoski Malraux trdo prijel, da preveč blebetajo in premalo povedo. A tega je že več kot leto in pol. Solženicyn je stopil k njim in se z vsakim posebej rokoval. Intervju se je začel.

»Prijetelji, ponavljam vsebino pisma, ki sem ga pisal 1973 v Kremelj Brežnjevju: nisem dobil niti odgovora nanj, niti glasu, da so ga prejeli.«

Začel je govoriti tiše, da so novinarji prenehali s tleskanjem in so se jim aparati povесili po prsih; stopili so bliže. Medtem so prišli tudi zakasneli, tam od Kala Mandirja in Tagorejeve akademije.

»Vi veste, da se je sovjetski ministrski predsednik obregnil ob vaše kolege, ki so povpraševali o pismu...«

65 milijonov ruskega naroda je bilo iztrebljenega od prvih dni oktobrske revolucije do danes, bodisi iz razrednih, gospodarskih ali političnih razlogov. Marksistična majica, prepojena s potom ruskega človeka in prežeta z rusko krvjo, ne daje več dihati mojemu narodu. Rusijo morejo rešiti samo še svobodne volitve, civilne svoboščine, svoboda vere, prostost tiskane besede, dovoljenje političnih strank, ki pa jim spet ne more biti vse dovoljeno; kar se namreč dogaja na zapadu, ni za nas.«

Pisatelj jih je meril z očmi, menda zato, da bi izzval pripombe.

»V Indiji se zavedate nevarnosti kitajske invazije. Če Kitajska začne s svojo ideološko vojsko, moritev ne bo konca; to bo konec človeške kulture in verjetno človeškega rodu! Kakih 60 milijonov, ki predstavljajo cvet ruskega naroda, bo verjetno poginilo v petnajst letih morije. Zakaj tvegati vojno za marksistične ideale, za idejo, ki je že na smrt bolna?«

Nekaterim rdeče pobarvanim razumnikom očitvidno niso bile vseh njegove besede. Spogledovali so se in par novinarjev je vtaknilo svoja nalivna peresa v žep in sklenilo roke na prsih. Ti so bili povečini iz tistih blokov, katerih očetje so si zgradili stolpnice s črno borzo. Imeli so v zlato in v briljante okovane prste. A pisatelj ni odnehal. Razumel je njihovo zadrego in užival, ko so mu umikali pogled. Ko je končal, je pristopil k njemu predsednik Birla akademije, kjer moderni slikarji iz Indije razstavljajo svoja dela, in ga povabil, da preživi nekaj dni pri njem. Ta je vedel, da je Brežnjeva senca ustavila pisatelja in ga zadržala na pomolu, kjer zapravlja dragoceni čas, ko gleda, kako se drug čez drugega prekopicavajo blatni Gangesovi valovi.

Hvaležen je sprejel njegovo povabilo in se mu z rusko eleganco priklonil s pripombo: »Pridem, ko pride dovoljenje... ko se odpro vrata skladišča 9, kjer leže skladi natisnjenega Otočja Gulag; zvezke moram poslati v vezavo, potem se rad oglasim pri vas.« Še je dvignil desnico in zamahnil v pozdrav. Odšla sva na sprehod po dolgem pomolu Sv. Jurija, mimo skladišč pod žerjavi, ki so dvigali bogastva z ladij, iz skladišč na ladje, ki so čakale na blago, namenjene na Ceylon in potem proti Burmi in na Japonsko; na zapad pa proti arabskim deželam. Stopal je, kot

bi še zmeraj poveljeval svoji artileriji na rusko-nemški fronti, neupogljiv, prekaljen v trpljenju, v boju za obstoj.

»Moram govoriti. Moje življenje je prekratko, da bi izpisal vse, kar mi prebliskuje v glavi in gori na srcu. Vsaj nekaj mora ven, sicer me bo strlo.«

Občudoval sem njegova načela. Več so mu kot življenje.

Slednjič je dovoljenje le prišlo. Indija je v razvoju, a kulturno popolnoma nerazvita. Dežela je mozaik narodov in kultur. Čas se je kotalil preko nje, Aleksandrove vojske so nosile svoje prapore čez gore in skozi njene džungle, oplazile so jo Timurjeve horde in Seldžuki, zapovedovali so ji moguli in maharadže, njena filozofija in religija sta v njenih kamnih in templjih, v minareti in cerkvah. Je ena največjih demokracij na svetu. Zadnje čase privija vijak, ker ji stare strukture pijejo kri in izjemajo naraščajoče milijone, med katerimi počiva tisočletna modrost. Pa bo prešla krizo in spet bo dobila svojo polno osebnost... Ne, demokracija ni v hišnem zaporu! Indija je nekako na duhovnih vajah. Res je, da je morala Svetlana Alelujevna zaprositi za azil v Delhiju pri ameriškem ambasadorju, a ji je indijski diplomat pomagal izgladiti pot v Združene države. Zakaj bi torej kamenjali Indiro, če zapre nekaj jesiharjev?

»Ali ni ameriški Ford klecnil na kolena, ko je Brežnjev preglasno zakašljajal?«

Solženicyn se je ustavil in čakal, kaj mu odgovorim.

»Pa je menda popravil svoj korak in vas je povabil v Belo hišo, če se ne motim?«

»Opravičilo in povabilo me je doseglo v New Yorku. Prepozno. Takrat so bile moje misli že predaleč in moje srce ni maralo sprejeti drobtinic milosti, ki bi padle s Fordove mize... Solženicyna je treba poznati!«

Prijateljsko me je udaril po rami in se na glas zasmel.

Zmerom bolj mi je rasel k srcu ta svetopisemski Natanael. Pri nas mu je podoben Evangelist Krek, v podobnem času je živel in v sorodnih pogojenostih, ko

*vse misli so glavó vtaknile pod perot,
umolknil pevec, prerok je zaspal,
narod se nemim sencam je vdal,
dolgo strmel je vanje tih
in sam je onemel ob njih...*

kot poje župančič.

In takrat nam je Bog poslal preroka v Kreku, kot zdaj Solženicyna svetu.

»Vi ste misijonar in brezdomec. Po dolgih letih vam je jugoslovanski režim milostno dovolil, da se smete vrniti, ker da je vaše ime zbrisano iz črnih bukev... In vi ste verjeli, da vam je vse „odpuščeno“... In posledica je bila, da so vas na počitnicah aretirali in vas poslali nazaj čez mejo. Če bi ne bilo vatikanske sence, bi zdajle otepavali ričet, kajne? Ej, brate, komunizem nikdar ne odpusti, tega bi nikoli ne smeli pozabiti! Zakaj ne pišete o teh stvareh? Pišite, za Boga, pišite!«

Te besede so sprožile v meni spomin na tiste minute, ki jih je doživljal Inokentij v Prvem krogu: prvi sunek groze, ki je šla skozi mene, ko sem bil doma aretirán, pa izpuščen pod pogojem, da jo takoj uberem čez mejo! Grozljivi srh, ko je nečakov avto zdrsnil mimo milice, ki je ob potu čakala na moj odvoz. Do Trsta je bilo še daleč. Zaupanje v sive uniforme pa blizu ničle. Ali naj izstopim in jo uberem skozi gozdove in se prebijem čez mejo pri Gorici? Štiri leta revolucije so spet oživila in razpregla svoje rdeče tipalke okrog mojega vratu. Neumnost! Saj nimam ničesar na vesti! Počemu strah?

In vendar mi je srce ropotalo kot stroj in kri je bobnela ob teme, glas pa je zastajal nekje pod grlom...

Narejena vljudnost policista udari trše kot njegov udarec po nosu. Delaš se junaka in zbiraš sile, ki jih nikjer ni, medtem ko se ti glas trese in kolena šibijo. Tudi jaz in mnogi zdomci smo šli skozi strahove Gulaga.

Ko sem pozneje v Trstu prebiral Prvi krog, sem podoživljal svoja štiri leta z župnikom Skubicem. Fašisti so mi poslali opomin po italijanskem vojaškem kaplanu, na katerega sem se poživljal. Z župnikom sva se nekaj dni skrivala pred Nemci v farovških gozdovih, dokler ni on iztaknil nemške kroglice, ki se mu je zarila v pljuča. Bog me je takrat za nekaj ur poslal drugam. Večkrat sva planila iz postelje in čakala na rdeče. Najina molitev je bila kratka, a prisrčna, in ko se je zdelo, da je bil odhod na ono stran neizbežen, je ves strah minil... Mislim pa, da naju je Peter pred vrati večkrat pričakoval...

Pogledal sem Solženicyna: »Gospod Saša, že dolgo me ima, da bi vas vprašal, kako se počutite kot zdomec? Začnite, prosim, kar z aretacijo v tisti moskovski zimi, ko se je ves literarni svet, celo levičarski, tresel za vaše življenje, ki je viselo na niti... pa ko smo se vsi oddahnili ob poročilu frankfurtskega radia, da so vas prepeljali iz Moskve v Nemčijo.«

»Bili smo v Moskvi,« se je zamislil. »Stanoval sem z družino v Kozitski ulici št. 12. Jerko in Ignacij sta se igrala na popoldanskem snegu. Takrat je sedem mož – pet uniformirancev in dva civilista – izstopilo iz rumenih avtomobilov.

Civilista sta Natalijo vprašala po meni. Priprla je vrata in mi hitela povedat, pa so udrli za njo v veliko delovno sobo, ki je bila posuta s papirji mojega dela in z otroškimi igračkami.

– Če se boste upirali, bomo rabili silo! je prerezalo zrak rezko komandirjevo povelje. Starejši dečko štefan se me je oklenil.

Za takšen primer sem imel že od božiča sem vse pripravljeno v črni aktovki. Lahko pa mi ni bilo. Takim stvarjem se človek nikoli ne privadi. Poljubil sem ženo in otroke, ki so jokali.

– Neumnost! je spet segel v prizor eden od njih. Saj se boste vrnili...

Poznam to vljudnost čekista. Osladkana beseda, skriva grožnje.

V priporu se je ponavljal stari prizor. Slekli so me do golega in preiskali vse robove moje obleke in mi povedali, da visi nad mojo glavo obtožba veleizdaje. Najmanj deset let samice, največ – krogla v tilnik.

Odklonil sem vsakršno jed. Zjutraj mi je aparatčik prebral obsodbo: izgubil sem sovjetsko državljanstvo in izgnan sem.

Kam?

Ko bi se milijoni preganjanih Rusov zavedeli moči, ki je v njih skrita in bi se množično uprli aretacijam! Ko bi zarjuli v noč in zbudili vso ulico, kako bi jo pobrali čekisti, odkoder so prišli. Neka ženska, ki so jo sredi dneva aretirali, se je oklenila cestne svetilke in začela kričati. Ljudje so priskočili, čekisti pa so jo v strahu pobrisali. A namesto, da bi zginila iz mesta, je ostala doma; seveda so jo natihem sneli in še isto noč je za zmeraj izginila...«

Komunisti so strahopetci, mislim na večino. Psihološko so neuravnovešeni. Zavest krivde jim je utočila v podzavest. Po svojem odhodu sem zvedel, da niso spali cele noči, ko sem jaz mirno počival v očetovi hiši na Mrakovi cesti. Po cele družine so imeli na vesti, kurata Kunstlja in njegovega mladoletnega brata, moja brata in še toliko drugih...

So se mar bali Erinij, da bi dvignile moje roke v maščevanje?

Eden tistih občinskih opričnikov, Nagode, je tisto jutro po mojem prisilnem odhodu v jezi udaril mojo sestro, češ da me je [ona tako dolgo pridrževala, ko so mi v resnici dodelili le tri dni „gostoljubja“... Tri tedne sem preživel v domovini, pa se Nagode ves čas ni upal na cesto. Pred tridesetimi leti je namreč stopil na križpotje in mojemu odhajajočemu bratu domobrancu zabrusil: izdajalec! Brat mu je prisolil tako zaušnico, da se je Nagode znašel v jarku pred svojo hišo. Morda mu je po tridesetih letih še zmeraj šumelo po glavi in se je moral znesti nad žensko...

Če bi le že vendar začeli kazati zobe novostalinistom za železnimi zavesami!

»Oprostite, prijatelj, spet me je zaneslo. – Zapeljali so vas na letališče in potisnili v letalo, ali ne? Ves svet je slonel ob radijskih sprejemnikih in poslušal BBC in Voice of America. V Beli hiši v Washingtonu so mrzlično sledili poteku. Spominjam se, da se je eden od vladnih tajnikov oddahnil: Hvala Bogu, biti izgnan je še zmeraj boljše, kakor biti ustreljen...«

»Da. A niso povedali, kam me peljejo! Šele po dobrih dveh urah poleta sem zagledal na letališču napis: Frankfurt am Main.

Omotičen sem stopil iz letala. Pristopila je mlada nemška spremljevalka iz letala in mi pripela rdečo vrtnico. Eno samo. Poljubil sem ji roko.

Potem so me zapeljali k prijatelju Heinrichu Böllu, ki je tudi Nobelov nagrajenec.

Bil sem na svobodi A na tujem!«

»Zakaj pa niste hoteli pred leti po Nobelovo nagrado?« sem ga prekinil skoraj v strahu, da mi bo ostalo še toliko važnih radovednosti.

»Izgnanstvo je najhujše, kar more doleteti ustvarjajočega umetnika,« me je pogledal. »Je počasna smrt. To Kremelj dobro ve. Rusi to morda še bolj občutimo. Oditi po denar in slavo, a izgubiti dom, o Bog, kakšna nemogoča zamenaj!

Pisal bom. Pero je izdatnejše kot nož in svinčenka. Človek utihne, beseda ostane in vpije, blaži, ozdravlja in seka rane. Zato pišite vsi! Vsaka knjiga je kakor kres, kadar gori v njej resnica. Zažigajmo kresove, kakor jih zažigajo naši ujetniki Rusi, živi in tisti, ki so plegli, legije Vlasovcev, ki niso bili izdajalci, kakor niso bili slovenski in hrvaški domobranci pa srbski četniki. Tisti svet krivic mora vstati, kakor vstaja otočje Gulag, vsaj na sodbo. Mar niso peli vaši domobranci, ko so po škofji Loki korakali v osmerostopih s slovensko zastavo? Do kosti prebičani, vsi žejni so peli. Pesem mučencev, tisti veliki psalm, ki ga Loka in Kočevje in Celje več ne pozabijo:

Oče, mati, bratje in sestré...

Nekdo od vaših je zapisal v Ameriško domovino, da so jim pogledi ljudi pod loškim gradom, tisti božajoči pogledi svetili na morišča, ko so peli:

*Mi legionarji – mi domobranci,
mi se borimo za svojo zemljó...*

Pišite pesmi, zgodbe, novele, dopisujte si med seboj. Armada vojščakov za resnico raste z ruskega vzhoda: srečuje se z ono na zapadu... z vami!«

Solženicyn je prerok, ki ni namenjen le ruskemu narodu, marveč vsemu svetu, to je bil zame kakor preblisk skozi dušo: ustvaril je čudovito duhovno ozračje, ki še traja.

Njegovo navdušenje je nalezljivo.

Vzgoja v komsomolu mu vere ni iztrgala, le potopila jo je v globine. Dolgo trpljenje in razprave strastnih dialogov po jetnišnicah in med taboriščniki so mu pomagale dvigniti potopljeni zaklad.

Solženicyn je našel svojo pot v Damask.

Pripovedoval je, da je bila Svetlana Aleluyevna krščena v Moskvi 1962. Oče Nikolaj, ki jo je sprejel v Cerkev, ni imel cerkvenega pogreba.

»Samo Bog mi je dal razsvetljenje in moč, da sem preskočila,« je priznala ameriškemu ambasadorju v Novem Delhiju. V Rusiji je mnogo, mnogo žená kot Svetlana.

O tem nas prepričuje Malcolm Muggeridge, ki je pomagal, po ne vem kakšni božji logiki, materi Tereziji na svetovni oder. Ovekočil jo je v filmu in na televiziji, pa s knjigo „Nekaj prelepega za Boga“.

»Kako so prepevali, ah, kako so peli tam v moskovski cerkvi,« pripoveduje Malcolm o liturgiji, ki ji je bil priča. »Pa ne le starejši, tudi mladina je bila med njimi. Spominjam se psalmodije, ki me je pretresla:

*Nikje ni zaslombe,
Ti si naš ščit, Ti naše kopje,
Ti, samo Ti, usmiljeni, neskončni,
usmili se nas, usmili se nas!«*

Sklonjene glave je poslušal pisatelj ta moj vložek, ki sem ga iztaknil o pogovoru z materjo Terezijo in Malcolmom Muggeridgom tam v Nirmala Hridoy, v kalkutskem Kalighatu. Vodil je redovnico po Kalkuti, pa je slednjič ta velika Samaritanka pripe-ljala Angleža k Bogu.

»Torej čez to bengalsko nebo, umito od sonca in zvezda, je zgrmel naš Iljuškin,« si je ogledoval zgodnjevečerno plat neba Solženicyn.

Sporočili so mi prijatelji, med njimi Mogan Gandhi pri Moral Rearmament, kako sta ruski pilot in njegov asistent pošiljala SOS klice; in ko gorečega letala nista mogla več vzravnati, je bila namesto zadnjega klica stara ruska molitev k Petru v nebo:

Peter, odpri nam dver!

Astronavt Gagarin se je po televiziji pogovarjal s Hruščevom: Ne! Boga v vesolju nisem videl.

Čez nekaj let je na preskušnji raketnih letal treščil z neba na zemljo in – ugledal Boga.

»Veste, katera beseda je bolj vplivala na Ruse kot katera-koli Gagarinova kategorična izjava. Eden naših mladih ruskih duhovnikov je ob njej pripomnil: To je naravnost poezija: *Kdor Boga ni ugledal na zemlji – ga tudi na nebu ne bo...*

»Slišal sem, da ste bili tudi na obisku v Rimu.«

Dregnil me je s komolcem in pomežiknil:

»Rimski Pavel ima čudovito platformo in edinstveno priložnost, da govori. Po mojem Vatikan preveč molči in kadar spregovori, dela prevelike kompromise.«

Kritiku patriarha Pimena se je pomračilo čelo, ko je omenjal oficijelne zablude ruske Cerkve in njeno zakotno politiko. Ko sem mu omenil konferenco v Helsinkiju, je kar poskočil:

»Z njo so Brežnjeva in njegovo kriminalno politiko s slovanskimi narodi naravnost blagoslovili. Še več: če bo manjšinska partija svetovnega komunizma nasilno prevzela oblast na Portugalskem, bo Kremelj zavpil: Roke proč, ne vmešavajte se v notranje zadeve naroda!... Kremelj je zahodu spet zagodel in mu zvezal roke. Kot takrat v Jalti, razumete! To je čisto po Leninu, ki je rekel, naj svet trguje z nami – pokupili bomo vse vrvi in jih spet prodali zapadu, da se nanje obesi...

Bo Amerika uvidela neumnost? Za nekaj grošev dobička prodaja Rusiji žito. Tako so njene roke proste in njen rubelj zadosti močan, da pripravlja rakete za vaš požig.

Govorim Ameriki. Kaj nas boste pustili same, da nam peštica literatov rešuje pol Evrope in še Združene države povrh?«

Drugi dan sva slonela na verandi pri čaju. Toplo je govoril o svojih sodelavcih Saharovu, Maksimovu, Medvedovu in o tistih, ki jim preti Otočje Gulag ali pa norišnica, pa spet o samizdatovcih.

»Maksimov jim jih je zadnje čase drobil!

Zakaj zahodni pisatelji in izobraženci takoj skočijo po koncu, če se menda kršijo človečanske pravice v Čilu, v Južni Afriki, v Rodeziji? Kadar pa gre za krivice onstran Labe, jim je glas hripav. Rasistični Smithov režim v Rodeziji je zločin, medtem ko je krvavi Idi Amin potreben Ugandi kot vsakdanji kruh. Ne mislite, da zagovarjam takšno demokracijo, ki vse dovoli. Demokracija brez načel in brez discipline bi ugonobila Rusijo, kot jo ugonablja marksizem...

Jaz sem kristjan. Ko ga je neki zapadni pisatelj vprašal, kako je to sploh mogoče, je Maksimov spet zatrdil: Jaz sem kristjan!... Strah nam je vrnil vero in moralo. Iz razvalin pogorišča vstaja nov svet kakor Feniks.

Maksimov je prišel v stik z mladimi iz Taizée.«

O Kalkuta, moja Kalkuta! Tudi pisatelju je ostala v srcu.

»Danes zjutraj sem napravil sprehod skozi mesto. Ustavil sem se na robu skuma. Odpadki, celi hribi odpadkov! Zaradi odpadkov nisem videl ulici do kraja. Praviijo, da je polovica flotilje tovornjakov za pobiranje smeti kronično pokvarjena... Mestni očetje spijo ali pa so igračke v rokah politikantov. Pokvarjeno robo bi bilo treba dati v roke nepolitičnim mehanikom, ki so brez dela, ne pa takim, ki se udinjajo političnim zvezam. Ta umazanija je sramota za takšno zanimivo mesto!«

Govoril je o politični sabotaži kalkutskih levičarjev.

Nekaj otrok, razkuštranih las in že bogve kako dolgo neumitih je z malimi grebljicami razkopavalo odpadke in podilo dvoje garjavih psičkov. Otroci so oblizovali papirje, kjer se je držalo še kakšno zrno včerajšnjega riža, nekaj rumene omake, da si potolažijo lakoto. Pisatelju se je brada rahlo tresla; če se ne motim, so se mu orosile oči. Malo naprej je stal hidrant. Govoril je kot sam sebi. Starejša ženica z usehlimi prsi je prenehala z jutranjo kopeljo in čakala na sonce, da jo osuši: ni imela še enega sarija, da bi se preoblekla...

»Nič čudno, da je Macaulley Kalkuto imenoval mesto, kjer plešejo komarji in uspevajo stenice in pogrebniiki. Še bolj drastično se je nekaj let pozneje pošalil Rydyard Kipling, kažoč na mesto, ki ga celo smrt s prezirom gleda...«

Ne vem, ali se mi je dozdevalo, ali je bilo res, da je Solženicyn nenavadno zrastel pred menoj. Iz oči mu je sijala luč Janeza Dobrega, prodirna moč Dostojevskega, mehkoba Solovjeva, vera matere Terezije ali pa ruskega starca Dudka, ko je rekel:

»Srečal sem v Sovjetiji ljudi, ki so me kleče prosili za Sveto pismo Nove zaveze. Ko sem v nekem ruskem mestu dal ljudem šest izvodov Svetega pisma, so se mi verniki zahvaljevali s solzami v očeh: Bolj nam je potreben evangelij, kot vsakdanji kruh...«

Potem je padel globok molk med naju. Bil je čudovit, bogat molk.

Ne vem, če sem ga vpraševal še naprej. Ali pa je prebiral moje misli o bodočnosti božjega ljudstva.

»Se čudite, zakaj sem zahteval javno preiskavo o Stalinovih zločinih? Ne le javno preiskavo, dragi brat, predvsem javna pokora nam je potrebna. Vsi smo krivi. Recimo z brati Nemci, da smo vsi grešili zoper Svetega Duha. Strupeni sadovi leninizma bodo izginili le, če začnemo z javno pokoro. Kazanjska ali pa fatimska Bogorodica zares trka na vrata srca vsakega od nas. Komunizem je krivda nas vseh in njegov madež bo izmit le s pokoro vseh...«

Pogledal je na uro. Čutil se je pozni uri in vstal. Brž mi je stisnil roko.

Skušal sem se dvigniti iz stola, pa me je skrivnostna moč kot prikovanega držala vanj. Roka mi je udarila ob rob svečnika: lep izdelek iz Kroke. Medtem je zadnja sveča dogorevala. Pred menoj so ležale po vrsti: Rakov oddelek, Ljubezen, Dekle in Nedolžni; Otočje Guľag, na robu pa Mauserjevi Ljudje pod bičem.

Dež je rosil počasi. Postajal je težji in glasnejši. Dež v bengalskem mesecu Mag. Blagor deželi, ki jo namaka predpomladni Mag – pravijo Bengalci.

Obisk sem imel. Obiskal me je prerok. Srečen sem bil in čisto prebujen.

Tako živ je stal pisatelj pred menoj, da sem pogledal po cesti, odkoder sem slišal udarce njegovih kratkih škornjev. Morda nosi na ramah svojega štefana?

Pa je bil le odmev težkih škropotenj predpomladi...

Težak baldahin polčrnih oblakov, ki so ga osvetljevali prebliski, se je gibal nad misijonom in spreminjal oblike, medtem ko je v daljavi votlo grmelo. Odprl sem Sveto pismo in poiskal zgodbo o Eliju.

SREČANJA

LEV DETELA

V OGNJU GROZE PLAPOLAM

ORATORIJ ZA ZANAMCE

*V spomin na duhovna srečanja s pesmimi
Franceta Balantiča*

Kako naj opišem Zeleni ribnik v mestu, ki sem ga moral že pred leti zapustiti?

Kako naj dosežem, da tudi vi zaplavate skozi njegove osvežilne valove?

Kdaj ga boste spet mogli doživeti v zimi, v tisti grozni zimi 1943, v megli, sredi črnega vranjega vreščanja?

Kdaj boste zagledali zamrznjeni Zeleni ribnik, z otroci-drsalci, z divje bleščečim rdečim jabolkom sredi zimskega ledu?

V širokih pentljah obkrožajo otroci jabolko, v velikih lokih se mu izogibajo, pomenljivo se mu izmikajo in primikajo. Tudi danes, trideset let pozneje, to jabolko še vedno žari, še vedno sveti sredi zime, še vedno gori v ledu in še vedno molči.

Pa tudi nanj moram ponovno misliti, vidim, kako stoji v sivem goščavju ob ribniku, kako opazuje otroški vrisk in smeh, črno vranje vreščanje.

Pesnik stoji ob bregu, rdeče jabolko mu zamolklo žari iz oči.

Kako naj pripovedujem o vas vseh, ki ste v tistih dneh bili z njim? Se še spominjate na čolnarno na vzhodni strani ribnika? So tisti nekdanji obrazi že davno potemneli? So tisto mesto, tisti čas in ljudje le še trpke in na trenutke hude sanje?

Kako naj vam po tolikih letih, po tolikih izdajah in tolikih pretre-sih še pripovedujem o vsem tem?

Za vas je vse to morda le še stranskega pomena, kako vam naj zato sporočam o dogodkih, ki so za večino verjetno nepomembni? Govoriti moram o rečeh, ki jih na svetu sploh več ni, prikazati vam moram obraz, ki je za mnoge že davno umrl, a ki vseeno živi, v novi pokrajini, v novem območju. Ali me sploh boste poslušali?

S sinom Tomažem se sprehajam po dunajskem predmestju Donavsko mesto.

Bele ceste se iskrijo v pomladanski bleščavi. Čez modro nebo so zarežani rezki trakovi reakcijskih letal. Nenadoma ga vidim: težki oklopni vojni vlak iz leta 1943. Kot orjaški aeroplan grmi čez obzorje. Temni vagoni se zamolklo svetijo. Skozi zrak žvižga nevarnost. Oklopni vlak se spušča na mesto. Kot mogočno reakcijsko letalo seda na hiše, cerkve in tovarne. Letališka pristajalna proga je za to vojno pošast že od nekdaj neprimerna. Bombe padajo, topovi grme, hiše se rušijo, medtem ko oklopni vlak pristaja na fantastičnem letališču iz ruševin. Vse izginja v dimu in prahu usodne vojne. Vagoni oklopnega vlaka padajo kot pogubne granate na pokrajino, železo se krivi, vagoni udarjajo drug čez drugega, para sika iz razbitega kotla, vse je uničeno, izdano in prevarano.

Ponoči po tem doživetju se prepoten prebudim. Obdaja me občutek, kot da tudi sam plavam po sobi, obdan s predmeti, ki so težji kot zrak. Spet vidim oklopni vojaški vlak, ki že trideset let drvi po moji notranji pokrajini in mi ne pusti zaspati.

Te sanje imam, močne so, kot bi bile resnica.

Na sivkasti obledeli fotografiji ga spet zagledam. V tisti zimi stoji ob ribniku, v temnem plašču, brez pokrivala, z valovito padajočimi lasmi. Izza očalnih stekel se leskečeta dve črni kroglici, bistro drvita v zimsko pokrajino, usmerjata se v cilj, ki ga mi ne poznamo.

Stoji ob robu zaledenele vode, v kateri je tako rad lovil ribe, kot otrok jih je znal ujeti kar z golimi rokami, niso se mu izmuznile med prsti v temno svobodo vodnih globin, in tudi besede so ostale na njegovih vznemirjenih ustnicah vedno znova, dvoumno ujete, razporejale so se v prodorni sestoj. Sredi nas vseh stoji ob sivi goščavi, sredi zime ob ribniku, stoji in nas gleda. Kljub naši bližini je usodno sam, kot rdeče jabolko sredi trdega ledu.

V srcu me zaboli, fotografija mi pade iz rok, zaškropota po položenem podu, pesnikova glava ognjeno zažari, v ognju groze zaplapola.

BIL JE HLADEN DAN. Pozno popoldne je nekaj časa opazoval oblačke. Ti so bili za meteorologe motnje v visoki atmosferi, gibali so se v dvigajočih se in padajočih zračnih tokovih. Najvišji oblaki se vzpno, tako vedo povedati meteorologi, do desetih kilometrov, tam krožijo in se vrtinčijo, pokrivajo gore in se spuščajo na gozdnata pobočja.

Tistega zimskega dne je pesnik opazoval sivo ponjavo, ki se je zagrinjala nad njim kot zahrbtna zavesa; kosi mraka so se trgali nad njegovo glavo in se vrtinčili po krožnem oboku njegove otrple notranjosti. Oblaki so zapirali pot v brezmejne prostore, prelivali so se v vedno nove obraze, pri tem pa niso opustili svoje zahrbtne zarote, ki je stiskala in črnila.

Na nekem gradbišču v našem starem, izdanem mestu so našli pradačne prstane, vrče in verižice. V dobro ohranjeni lončarski peči so ležali kosi posode in okrasje, ki se izdelovalcu ni posrečilo.

»Ja, včasih tudi kaj prodam,« je povedal stari prekmurski lončar, pesnik pa se je nasmehnil in mu pogledal v oči.

»Prej sem nosil od hiše do hiše, po strminah in globačah, pa je kar šlo. Sedaj sem že prestar za vse to, zato se mi pa lonci razbijajo neprodani, ja, slabo življenje je to.«

Pozen popoldan. Sonce se je vozilo za oblaki. Pesnik je stal ob ribniku. Ničesar več ni doumel. Gospa Grozd mu je povedala, da se je v trgovini na glavni ulici ubil neki inženir. Verjetno so ga tlačile denarne skrbi. V trgovini si je kupil nož, ga pred vsemi prodajalci in kupci javno pohvalil, da so se jim zasvetile oči, hkrati pa si ga je v ostrem loku zabodel v srce. Zrušil se je pred prodajalni pult.

Na glavnem trgu je bit spet sejem.

Ker je bilo vetrovno, je opazoval zibanje cestnih svetilk. Svetloba se je srepo metala čez sive hiše. Bil je čas krvavih anomalij.

Njegova senca je polzela po pločniku kot senca letala po preprogah iz oblakov v nižavah. Stopal je premišljeno in vseeno razborito. Lasje so mu vihrali v vetru. Kravato si je bil zavezal po vseh pravilih – in vendar je tičala že v tej pesnikovi pentlji pod vratom nekakšna anomalija, nekakšna neprevidnost, nekakšna vznemirljiva nevarnost. Stopal je po mestnih cestah, kot stopajo navadno ljudje – in vendar je bila v tej običajni hoji istočasno prisotna sicer prikrita drugačna, nenavadna hoja. Koder so njegovi čevlji na navidez običajen način udarjali ob tlak, so švigale izpod pet nevidne iskre, plameni so udarjali izpod asfalta in se ovijali okoli njegove še mladostne postave, v očeh mu je gorela vznemirjena prizadetost, kot bakla je plapolal v grozi.

Spet je bil v mestu, čeprav se je tiste dni vedno znova s tovariši pomikal skozi zamolke gozdove. Spokojnost zimskega mirovanja so vedno znova razstrelile krvave eksplozije. Snega skoraj ni bilo. Deževalo je svinec in smodnik. Zemlja se je tresla v pretresu.

Na preprosti hrastovi mizi je obležala stara fotografija. Pesnik stoji sredi zime, je, kot da bi ga telesno čutil ob sebi, je, kot da bi se spet pogovarjala o narodu in pesništvu in svobodi, kot da ognja in smrti ne bi bilo med nama. Iskre na asfaltu, ki so zagorele v ognjeni zubelj povsod, koder je stopil, kaj niso napovedovale zarote ob koncu, smrti v goreči hiši?

Slovenski gozdovi že trideset let stoje z zaprtimi očmi, prisluškujejo pesnim trpljenja in smrti, ki puhte iz njihovih vlažnih tal. Pri koreninah dreves kljuje strašna resničnost, belina človeških kosti prebada sivkasti gozdni mah. Opolnoči vstane dvanajst tisoč žrtev, zvonovi zadone čez gozdne širjave, trobente kličejo izza gorskih grebenov: Nismo umrli. Vedno znova živi korakamo skozi vašo vest. Vedno znova vstajamo in kličemo k narodnemu prepodu; k narodnemu vstajenju k resnici, pravici, svobodi in spravi. Naj konča doba zatiranja, naj vstane spokojno modri, topli poletni dan! Dvanajst tisoč po vojni zverinsko pobitih ni umrlo zaman, ni umrlo v temi gozdov, vedno znova koraka čez slovensko zemljo in prepeva bojne pesmi ljubezni in odpuščanja. Tudi pesnik je z njimi. Njegov nekoliko utrujeni korak odmeva po mestnem tlaku, drobne iskric se krešejo pod lahnimi, bliskovitimi dotiki čevljev ob tlak, tako gre s pesmijo, ki mu je pred tridesetimi in več leti zamrla na ustnicah, po samotnih znanih poteh svojega življenja. In vendar njegova ubita pesem vedno znova spregovori tudi sredi zastalega, mrtvega časa. Vedno znova zaplapolajo ognjeni plameni razburkanega čustvovanja, mesto in deželo prepredejo nitke pesnikovih spoznanj.

Pesnik sedi z zaprtimi očmi, zогlenel, droben košček premoga sredi širjav tiste dežele, kot Homer gleda v notranjost, da doživi zunanost. Piše verze, ki so stokrat boljši od tistega, kar je večina napisala za njim, piše v senci smrti in izdaje, piše pod krošnjo iz obupa, upanja in strasti, njegove besede valovijo kot razburkano sivo morje skozi čas in prostor. Piše z zaprtimi očmi in z močjo, ki jo narekuje senca bližajoče se smrti, ki jo narekuje še nevideni, a že sluteni telesni propad, slast obupanca, ki se bori z nadčloveškimi močmi za zadnje trenutke življenja. Piše verze, na katerih počiva bela roka blaznosti, verze, ki so drugačni od tistega, kar rojeva pesniška veščina nečimrnosti, samovšečnosti, po njegovih besedah ni natresen poceni puder igrane poglobljenosti, za katero se skriva primitivna banalnost in odvratnost.

Kako naj pripovedujem žalostno zgodbo? Kako jo naj zgradim, da bo prepričala, da jo boste tudi vi po več desetletjih že doživeli? Kako naj dozidam to literarno stavbo iz številnih posameznih opek, ki naj tvorijo celoto? Kako naj govorim o smrti pesnika v tisti pošastni vojni, ki nas je razsekala počez in podolgem, ki je zarezala rane, ki se ne bodo zacelile niti v sto letih? Naj jo zidam tako kot gradbenik hišo; resno in vendar veselo, v znoju dela in v mrzlici napetega pričakovanja? Kako naj združim enoti ŽIVLJENJE in SMRT v višjo pojmovno enoto? Kako naj spregovorim, da me boste razumeli? Naj govorim o pesnikovem vsakdanjem dnevu, o tisočih in tisočih drobnarijah, ki nam jemljejo čas in moč, ki so življenje, a vendarle niso edina in najpomembnejša stopnja našega bivanja? Naj torej govorim o pesnikovih bistvenih pretresih, o trenutkih groze in strahu, o urah, ko se je njegovo življenje lomilo in drobilo kot preveč zapečen kruh? Naj govorim o tistih bivanjskih stiskah, ki jih je le nekaj v času človekovega življenja? Naj poročam o ljubezenskih upih in težavah, o boleznih, o vojni in bližajoči se katastrofi? Izza velikih očal me zre glava mladeniča, ki živi ves v vsakdanjem dnevu, med tovariši, sorodniki, na domači zemlji v težavah. Obraz me gleda dvournno, dobrodušno in vendarle tudi odmaknjeno, je ob meni, a mi je tudi oddaljen, zdaj prijatelj, zdaj tujec. Po iz zvezka iztrganem listu škrbета pero. Besede se povezujejo v večje sklope. Iz megle podzvesti vstaja jasno začrtano pesniško telo. Oči me motre mirno, a vendarle neprizanesljivo. Podoba je, da v njegovi globoki notranjosti migota droben zelen plamenček nam nevidne slutnje. In danes, po tolikih letih, slišim strele izdaje, vidim velikanski revolver, ki raste od zemlje do neba. Velikanske ognjene krogle udarjajo na pokrajino. Sto in sto mladeničev pada nepričakovano v zahrbtne prepade teme in sovraštva. Kosi trpinčenega mesa eksplodirajo v rdeči napetosti. Zemlja roditeljica žalostno požira svoje otroke, medtem ko zmage pijani premaganci iz gozdov v velikanskih škornjih udarjajo po nepokošenih travnikih. Je rdeči junij 1945. Vse gori. Iz kleti teče kri. Pravičnost ranjena leži v grapi z zavezanimi očmi.

Pišite zgodbe, da ostane spomin na tiste, ki jih ne morejo več pisati, živ! Gnetite besede kot ilovico v posebne besedne kipe, živeče in žgoče kot kri, vroče kot meso. Tu je vse resnica, speče mesto, trdi vojaški koraki na mestnem pločniku, šepet noči, lajež psa, vzdih v poletni ljubezen-

ski noči. In potem pada tu v drobnih kosmičih sneg, ki prekrije sivino zimskih polj. In potem se iz tovarniških dimnikov v daljavi rumeno kadi dim in pepel, in potem ga vidim, kako v tisti vojni zimi stoji ob zamrznjenem ribniku z rdečim prodornim očesom v sredini, z očesom-rdečim znamenjem-rdečim jabolkom, ki ve vse in vse vidi. Ribnik rdeče motri pesnika, v zraku so zimske nevihte, vojna turobno grči izza bližnjih temnih gora; – in vendar je na ribniku otroški smeh in vrisk kot v vseh časih od nastanka človeškega rodu. In tramvaj še zaškriplje in zacinglja na ovinkih mesta, čeprav že davno ne vozi več čez križišča tistega sveta. In rdeče jabolko zamolklo in nevarno žari nad strehami mesta, stoji navpično nad pesnikovo glavo, nad njegovimi valujočimi lasmi in prodirnimi očmi za iz megle se lesketajočimi očali. Tista zima gori, zdaj na zemlji in zdaj v sanjah. Velikanski revolver bruha ognjene krogle, ki se nato vale čez pokrajino in rušijo hiše, mostove in nasipe. Krogle se vale čez ljudi, jih mrcvariijo in zažigajo. Krogle polze skozi naše sanje, skozi naše noči, skozi tebe, skozi mene. Prebuja se s krogami v ustih, s krogami v lobanji, prestreljeni od slabih slutenj in doživetih uničenj. Iz naše notranjosti polze drobne črne krogle obupa, pomikajo se čez pokrajino, rasejo v črne molčeče moze iz krogel, v črne luknje noči iz krikov in strahu, pred nami koraka pobita vojska, votla, iz nič, iz noči, iz lukenj, ki so jih v meso zarezali strelji iz brzostrelk, a vendar je še vedno živa, koraka skozi nas, skozi naše žile in našo kri v uri, ko se ustavi čas in se prostor razpusti v neskončnost.

Pesnik stoji ob zimskem ribniku, rdeče jabolko kriči sredi mraza, ali me je še prepoznal po tolikih letih mraka in molka?

POSEBNO v soparnih poletnih mescih se mi še danes zgodi, da se nenavadno težko zbudim iz mučnega spanca. Navadno me ob taki prebuditvi obdaja omotičen občutek. Prepoten ležim, obdan s sivim mrakom, v nekem drugem času in nekem drugem prostoru. Ponavadi je to zimski čas okrog leta 1943. Čeprav sem zaradi sopare ves prepoten, me vseeno stresa zimski mraz osamljenosti in pozabe. Med prebujajočim se telesom trideset let pozneje in telesom mladostnika iz vojnih dni ni več nikakršne povezave. Drvim na vrtiljaku, ki me je zibal v mladosti, drvim in vidim slike življenja, ki ga ni več.

Čas in prostor izginjata šepajoč v globokem hodniku. Izginjam tudi sam v temi iz mene samega, v šumih, ki jih povzroča

moje lastno življenje. V temi se odpirajo nevidna vrata, metronom meri blazni čas, ki ga več ni, lomim in širim se v lastno brezmejnost, krčim se v lastni nič. Po hodniku iz teme krožijo zobate bojne ribe, pripravlja se mesarsko klanje. Tipam po vlažnem hodniku iz vode, hladu in sanj, pesnik me spet motri z očmi, zaradi katerih sem se zmedel, zaradi katerih mi je spodrsnilo, zaradi katerih sem padel. Padam po hodniku pohotne napetosti. Ko bežim pred vsem, padam v vse. Padam in doživljam nekakšen einsteinski učinek: ko padam, beže mimo mene kot na filmskem platnu slike tistih, ki sem jih poznal v vojnih letih, istočasno pa srečavam tiste, s katerimi smo se srečali kasneje. Padam po cevi in bijem bitko s samim seboj, z lastno sedanostjo in z lastno preteklostjo, s tistim, kar je bilo, kar je in še bo. Padam v temno dno, v votli rog, v egipčansko temo, udarjam ob mokre hodnikove stene in se borim z zrakom, z vodo, z nevidnimi boksarskimi rokavicami, z govoricami, ki jih še nisem bil nikoli slišal. Moje telo pada čez mojo preteklo zavest kot temno zahrbtno deževje. Bliskam po temi, vrti me kot kroglo iz bliskov, tu sem, usodna elektrika, ki je spregovorila.

Ne govorim o vsem, kar je bilo. Vidim le tisto, kar meče projektor na filmsko platno: na ogromni ravni beli ploskvi, na pozabljenem desetem planetu, vidim le dve postavi, ki poskakujeta kot dve iskrli beli žogi, vidim le njega, pesnika, z živo prisotnimi prodornimi očmi, in sebe, ki skačem po ploskvi v neskončnost – in vseeno istočasno vedno hitreje padam po cevi navzdol v črnino, ki je ne moreš več zapustiti.

Ne pozabi na sanje! Večkrat se v sanjah prebudi človeška zavest, ki je zaspala. Nekega dne bodo napisali »Knjigo iz sanj« – in ta knjiga bo višja resnica o človeški bitnosti.

Ko sedim poleg obledele pesnikove fotografije, mrtve, in vendar žive tu poleg mene na mizi, nenadoma začutim, da obstajata dva načina opisovanja dogodkov. Pripovedovati je namreč mogoče naravnost: tedaj je pred nami jasna, prav nič vprašljiva zgodba, vlita kot kip iz železa v jasen kalup, zaobjameš jo lahko z vsake strani. Obstaja pa še neki drugi, zamotani, prelivajoči se način pripovedovanja, ki ga na enostaven način ni mogoče zaobjeti in opisati. Ta način dogodek obkroža, kot divja trta pleza po steni hiše, v katero bi radi prodrli. Listje trepeta v večernem vetru, sence padajo na pokrajino, v daljavi se križata tema in svetloba. Počasi kroži melodija okoli teme, ki jo želi zaobjeti. Počasi se bliža napad. Nenadoma zažare žarometi. Melodija zdrvi v svetlobo, resnica zablesti, ko se osvobodi iz teme.

Sedim v svoji delovni sobi, sredi hišnega drobovja, v skrivnostnih globinah grozne stavbe. Njegov obraz se mi prikaže v nadnaravni velikosti. Njegova velikanska glava kroži po prosto-

ru, iz v vetru razmršenih las zamigota droben plamen. Najprej so tu morda le iskrice, vendar čez nekaj trenutkov ta plemenita, bistra glava že gori kot daljno strašno sonce, ki ga je zadela katastrofa. Plameni švigajo iz njegovih oči, iz nosnic, iz čela, iz lobjanje. Ta glava trpi, ta glava gori, vse je že zavito v dim in plamene, kot v usodnih urah v kraju G., ko se je vžgal zid, ko je zagorel pod, ko je eksplodiralo tramovje. Pesnikova glava gori v bolečini, kot v tistih usodnih urah, in prvo prasketanje se kmalu zadimi v pepelnato siv usodnostni mrak. Pesnikovo življenje se zamrači. Njegove misli izginejo v zadušljivem pepelu. Vse ovije stoletna tema.

Ko sedim, gori njegova glava pred menoj sredi praznega prostora. Podoba je, da v pesnikovih očeh trepeta komaj zaznavna svetloba. Vedno bolj sem prepričan, da mi pošilja iz neznane dimenzije, v katero se še nisem mogel dotipati, skrivnostna znamenja, posebno sporočilo, ki ga ne velja zanemariti. V njegovih očeh se utrinjajo drobne, pronicljive zvezdice. Morda so tudi te del neke nove, prodorne in strašne govorice, ki bo pretresla in prevrednotila svet.

POPOLDNE sem obiskal težko bolnega R. Ležal je v bolnici, v zanemarjeni sobici skupaj s tremi bolniki.

»Vedno sem se zanimal za B-jeve pesmi. Nekoč bo lepo je enkratna pesem,« je rekel.

»Saj veš, potresi, pretresi, požari, orkani, atomske bombe, to vse me je od nekdaj močno pritegovalo.«

»Ta pesem, Nekoč bo lepo, v naših očeh bodo požgana slemena, vidiš, to je pesem grozljivega konca, preroška napoved neke katastrofe, in kljub temu bodo njegove pesmi preživele tiste, ki so ga ubili.«

»Apokalipsa: zvezani, po dva in dva, bodeča žica, pločevina, sleči se morajo do nagega, s puškinimi kopiti izbijajo pijani zmagovalci živim premagancem morebitne zlate zobe; Hitler, Himmler in Goebbels so jih izbijali vsaj že usmrčenim žrtvam, to je gotovo kakovostna razlika, ki ne opravičuje nacističnih zločinov in grozot, a govori tu za Hitlerja; med mlatenjem praznih šal in požirki žganja iz čutarice pobijajo s streli iz mitraljezov mlade fante, ki stoje na robu kraških vrtač, jam in globač; na večkrat le delno mrtve mečejo bombe, da bi jih dokončno pobili, dokončno potokli, zobje škrtajo, slina se krvavo peni, oči so srepo izbuljene, na grobišča vale skale in kamne, jih posipavajo z apnom, kljub temu človeška mrhovina smrdi do neba, nevihte grme čez pokrajino, stražarji lokajo žganje in kvantajo, tepejo se za zlate zobe in obleko, kljub stražarjem nekatere žrtve, tudi ranjenci ubeže

z morišča, ko so se prerili skozi množico mrtvih in umirajočih, s krvjo zalitih trupel.«

»Nekateri imajo hitro smrt, čeprav se je njihovo življenje odvijalo počasi. Kot hudourniška voda zdrve takorekoč nepripravljeni v prepad. Drugi, – živeli so naglo in hlastno – umro počasi, skozi mesece, leta, življenje usiha kos za kosom, odpada s krpicami od telesa. Le kakšno smrt je imel ob vsem tem on, ki je gorel v ognju groze?«

»To se imenuje domovina! Kakšna domovina! Domovina – ožina! Kislica in gnoj! Meniš, da je doma bolje. Po tridesetih letih se vrneš. Železniška postaja je taka, kot so postaje povsod po sveut. Le nekoliko bolj zanemarjena. Gore so manjše, kot so se ti dozdevale v mladosti. Vse je pocukrano z odvratno malenkostjo. Kako boli šele vsesplošna neprizadetost! Ta domovina je prava polomija!«

»Morda vendarle sodiš prestrogo. Tudi drugod ni bolje.«

»Tujci so boljši. Zato je vse to, kar doživljamo, umazan polom človečnosti!«

Sedim in gledam njegov obraz.

Vstati, gledati, misliti, pisati, sanjati.

V sanjah je veliko resnice.

Močni, svetli dnevi.

Temne noči.

Čebele roje, kuščarji švigajo čez razbeljene skale.

Morje zeleno valovi.

Za velikim svetilnikom se je pravkar potopila bela ladja.

Pesnikova glava še vedno rdeče žari.

Gleda me s presunljivimi očmi.

Sonce, ki kroži po samosvojih tirnicah.

Iskra ognja, ki ne bo nikoli pogorel.

Zločin, ki ga ne bo nihče izbrisal iz temnih gozdov, s kraških tal.

Kri, ki vpije, kri, ki roti.

Pesem, ki šumi v gozdovih, ki so preživeli druge, ki bodo preživeli nas in tiste, ki vstanejo za nami.

Nenadoma se zdrznem, nenadoma ves omotičen vstanem. Odžene me tja, kjer je pred trenutkom živela pesnikova glava. Te pa ni več. Moj prostor je prazen. Obdaja me trpka samota tridesetletne osamljenosti.

Zunaj trepeta nebo oranžnordeče.

Tudi name lega nevarna svetloba.

V moji notranjosti plavajo nevihte, plavajo deževja v naših gorah, goré večeri v mestu, goré pogovori s pesnikom, goré besede, ki žive, utrpane, v brezvetrju, same, brez odmeva. Kako ta samota boli!

Spokojni dež škrobota po polknicah zapuščene hiše, pada po ruševinah zamračene dežele, udarja na živali, rastline in ljudi.

Blato raste.

Blato se vali čez svet.

V mestu se pretrgajo oblaki, sonce udari na trg, na katerem igra železničarska godba. Trobente se zasvetijo kot zlato, nebeška muzika zadoni, angelska piščal se zablešči v zlatu sonca.

Tako je, kot tisti popoldan, ko sva stopala po ulicah mesta, ki se je dušilo sredi vojne megle. Oblaki so se pretrgali, sonce je udarilo na mokre pločnike, na pesnikovem in mojem obrazu se je lesketalo sončno zlato.

»Bil je mojster jezika. A tudi čarovnik vsebin. Njegove pesmi so posebni spleti samosvojega izraznega načina, povezanega s posebno vsebino.«

Še vedno leži njegova fotografija poleg mojega obraza, njegove oči se dotikajo mojih oči, njegova roka se dotika moje roke.

Stojiva ob zamrznjenem ribniku, trideset let pozneje. Naokrog odmeva otroški vrisk in smeh. Droben dež prši na sivkasto grmičevje in golo, črno drevje.

Sredi ribnika žari prodornordeče jabolko. Gleda naju ostro kot božje oko. Ta ribnik je bitje, ki zna misliti in govoriti: Meri naju z očesom, ki ne mine. Trideset let pozneje prši sneg na zamrznjeni ribnik, trideset let pozneje stoji ob meni, trideset let pozneje naj obkroža zimski otroški vrisk in smeh.

Gleda me in mi potihoma nekaj pripoveduje,

Stojiva in vidiva, česar ni mogoče videti.

Stojiva, a že ga ni več tu, že je izginil v zimske oblake, v temo. Tudi jabolko sredi ledu je ugasnilo.

Okno se ne lesketa več.

Sam sem ob ribniku, brez otrok, le veter potihoma zavija.

Ribnik je izginil.

Vse se je usodnostno zavrtilo.

Prebujam se sredi popadljive poletne sopare, v omotici, s pekočim občutkom v očeh.

Gledam in ga vidim.

Tudi rdeče jabolko se lesketa iz nekega drugega prostora. Žari kot zamolklorazbeljeno neznano rdeče sonce, ki bo nekoč strmoglavilo na našo pokrajino in jo vžgalo v novo življenje.

Pesnikova glava me motri z vdanobistrimi očmi, čez moje telo pa se vali kot težko vodovje žalostna anomalija bivanja, ki se bo osmisnilo šele na novi, sedaj še nedoseženi ploskvi.

Krvavordeče sonce je vzšlo že zelo zgodaj in napovedalo dan nepopisne grozljivosti, zverinskosti, krvočnosti, ki bo vdrla v zgodovino in jo napolnila z gnusom in odporom.

Zmagovalci so premagane, ujete vojake vodili v črne gozdove, s strelji v tilnik so jih zvezane in nage bruhal v smrt v gozdnih globačah in prepadih. Tudi ti, ki V OGNJU GROZE PLAPOLAŠ, bi lahko umrl v taki globači pod bolečim, poniževalnim strelom v tilnik, ko ne bi zagorel in zgorel že prej v tisti vasi na robu sveta, v vasi z vetrovnimi zimskimi deževji in zamočvirjenimi lokami, prazni in pozabljeni.

Za nekatere je tvoja zgodba silno preprosta, celo banalna; taka kot zgodba tisočev tvojih tovarišev.

Na pol zavestno, na pol nezavestno, celo podzavestno, si se takorekoč neosmišljen znašel v taboru, ki ga zmagovalci imenujejo sovraženi, pesnil si, spoznaval prve ljubezenske trepetavice, pred tabo je bila usodnost povezav in ločitev. Kljub vojni so ti na papir drli nežni in globoki ljubezenski in pretresljivi bivanjski verzi. Bil si izreden bogoiskalec. Osamljeno si hodil s svojim Bogom skozi prostor in čas, na pol zavestno, na pol nezavestno si zgorel v noč, ki jo še vedno osvetljuješ.

Vendar je tvoja zgodba, tvoja smrt, tudi popolnoma drugače videna smrt. Ne smrt nezavestno zapeljanega, ne smrt tavajočega, temveč smrt bojavnika za boljši svet, za slovo med ljudmi, za bratstvo med našim narodom.

Na severni strani bezgovega grma plešejo poletje za poletjem mušice.

Zrak trepeti v soparici.

Mušice plešejo tu, za grmom, leto za letom. Plešejo vedno na natančno istem mestu.

Le kaj jih poganja leto za letom na ravno ta kraj?

Kateri zakon določa, da plešejo vsi rodovi skozi desetletja na istem mestu in na isti način?

Ali je v plesih narodov najti isto zakonitost? In zakaj?

Pesnika so obkrožili sovražniki. Strelji udarjajo v zid. Hiša gori. Tudi pesnik se je že vnel. Streha pada v ognju v globine.

Topol raste.

Vrt počiva v poletnem miru.

Na morju je zatišje.

Sedem jader se belí na obzorju.

Kapitan se vozi čez sedem modrih morij.

Iz središča zemlje gori rdeče jabolko zadnje vojne.

Pesnik stoji sredi usodne zime, stoji ob zamrznjenem ribniku,
zre v črnikasto grmičevje, zre v otroke na ledu.

»Silovite ljubezenske pesmi, presunljivo občutena vernost, mrzlični opis nevarnega časa!«

Sredi časa vrisk in smeh.

Sredi časa grom topov, eksplozije bomb.

Mrtva vojska koraka čez pokrajino. Iz gozdov se oglašajo
pesmi sprave in ljubezni.

Hiša, ki so jo obkrožili sovražniki, še vedno gori.

Kdo vse bo še zgorel?

Tudi ti? Tudi jaz?

Na koga bomo še pozabili?

Gledava se.

Z ugaslimi rokami išče njegova zimska trta novo luč.

Ogledalo je razbito.

Tisoč steklenih drobcev leži na cementu in rezko kriči.

Na morju vstaja sonce.

Trije oblaki se vozijo čez obzorje.

Na morju prši dež.

V Afriki grmi.

V Aziji so neurja.

V Avstraliji je suša.

Nad Evropo spet roji lastovk.

Trije bliski nad obzorjem.

Velikanska rumena kača se plazi čez pokrajino.

Tudi pod zemljo zamolklo grmi.

Odmeva v zadnje koticke srca.

Odmeva skozi naše duše.

Ne, niso nas zapustili!

Vsi se bodo vrnili, ko pride čas.

Stoletna deževja ne bodo izbrisala madežev prelite krvi.

Rdeče skale še vedno pričajo.

Matere ubitih otrok še vedno tožijo v veter in kamen.

Pesmi še vedno pojo o pokolu.

In kljub smrti bo kraljevala ljubezen!

Kljub smrti bo življenje!

Stoterokrat bo obrodilo!

Če gledam z gore v dolino, je vse zeleno.

Če gledam v dolino, vidim za pašniki belino vasi.

Če gledam v dolino, letim kot lastovka čez obzorje.

Tedaj so vse vasi bele skale in ceste bele niti, ki vodijo v neznani prostor in čas.

Nevarnost še vedno kriči.

Tudi pesnik me gleda.

Za njim se iskri rdeče jabolko, za njim se rdeči trpki čas.

Tinje pri Celovcu — Sv. Vižarje — Lazaret pri Milju,
julija in avgusta 1975

POGLEDI

VINKO BRUMEN

ZAKAJ VEČ NE PIŠEMO?

1. Vprašanje v naslovu potrebuje nekoliko obrazložitve. Najprej, kaj ali kdo je osebek vprašalnega stavka? Seveda: mi, to je naša izseljenška skupnost ali določeneje člani te skupnosti, ki morejo ali bi mogli pisati. Drugič pa, kaj pomeni več? Besedica se more umeti v dveh pomenih in nam glede na oba pomena vprašanje razstavi v dvojce vprašanj. Skušajmo jim najti odgovora!

Več pomeni lahko večjo množino in se tedaj naše vprašanje glasi, npr., zakaj (nekaterih) naših piscev ne srečamo pogosteje v naših listih in revijah, zakaj nam ne napišejo novih knjig, zakaj namesto samih članikov in podobne drobnarije ne napišejo povesti ali romanov ali razprav in podobnega. Več pa je tudi lahko časovno določilo, pomeni lahko „že več“, in tedaj bi vprašanje pomenilo, zakaj marsikdo, ki je že kaj napisal, ne piše več, zakaj je umolknil.

Vprašanje, pa naj bo mišljeno v kateremkoli pomenu, ni brez smisla, saj se vsi naši uredniki pritožujejo, da jim primanjkuje sodelavcev, da jim je težko nabrati gradiva za vsako številko. (Koliko je v tem njihove krivde, je drugo vprašanje, o katerem bi se tudi splačalo pisati.) Pa tudi bralci se vprašujejo, zakaj v listih ne srečajo več tega ali onega, ki so ga radi brali in ki je nekoč vendar nekaj obetal, pa je kar nekam izginil.

Sicer bi vprašanje mogli zastaviti širje, namreč zakaj več ne delamo v naših društvih in domovih, zopet v obojnem pomenu besedice več. Tako zastavljeno vprašanje nas namreč opozarja na dejstvo, da se kulturni osip, naj ga tako imenujemo, ne kaže samo pri naših piscih, ampak pri naših ljudeh sploh. Saj se tudi tisti naši organizatorji, ki so še ostali v društvih in hočejo ostati zvesti veri, da smo Slovenci (dobri) organizatorji, vedno pogosteje pritožujejo, da ni več dobiti ljudi za delo, da je marsikdaj celo težko sestaviti odbore, da se morajo isti ljudje menjavati v funkcijah. Saj je pred nedavnim nekdo potožil, da je celo za igro taroka včasih težko zbrati tri igralce. Tudi v tem naša tradicija umira, ker ni novih poklicev.

Vendar ostanimo pri piscih in iščimo odgovora na zastavljeno vprašanje! Zakaj tisti, ki še pišejo, ne napišejo več, in zakaj so nekateri drugi, ki so že kaj napisali, prenehali pisati ali vsaj objavljati?

2. Zakaj ni več tega, kar se pri nas še napiše, in zakaj ni med napisanim večjih del?

Da se lahko kaj napiše, zlasti kaj takega, kar se spleča napisati in nato tudi brati, mora pisec najprej imeti kaj povedati. Da bo to imel, pa mora poprej misliti, boriti se s stvarjo, o kateri hoče pisati, vrtati vanjo, skušati ji iztrgati kako skrivnost, kaj takega, kar se še ne ve, saj nima smisla pripovedovati nekaj, kar že vsi vedo. O takih zadevah se lahko govoriti, a o njih se ne govori, še manj piše.

Najprej je torej treba misliti. To pa je težko delo, naporen in zahteven opravke, za katerega je poleg poklica treba imeti tudi sile in čas. O tem sem že pisal. A tudi sile in čas še niso zadosti, potrebno je še nekaj, kar je težko označiti, kar pa bi morda imenovali razpoloženost za tako delo. Včasih so govorili o navdihih, o uvidih, o srečnih utrinjih in podobnem, danes se tako govorjenje zdi preromantično, kdo bi celo menil metafizično in pri tem besede ne bi uporabil v dobrem in pravem pomenu.

In vendar je tako, da človek marsikdaj lahko sede k pisalniku, vzame papir in pisalo, ali pa pisalni stroj, in lahko ožema možgane in grize pisalo in nohte, pa se nikaka pametna misel ne spočne v glavi, če pa vznikne, še daleč ni dozorela in čista in se kar ne da ujeti v besede in stavke. Kdaj drugič pa, morda na vožnji ali na sprehodu, se misli kar ponujajo, pa jih ni mogoče zapisati in spet utonejo v podzavest ter so vsaj za enkrat izgubljene.

3. Mislec, in pravi pisec je to, dela tudi takrat, ko ne dela, morda celo največ takrat. Pesnica Lily Novy je nekoč dejala, da nastaja literatura takrat, ko je človek tako spočit, da se mu tudi lenariti ne ljubi več. Tedaj mislec in pisec miselno „prideluje“, kar bo potem dal drugim. To je vedel in izrazil Ivan Cankar, ko je bratrancu Izidorju izjavil: „Jaz sem najbolj len človek na svetu; len pisati. Sicer pa delam z mislijo neprestano, še v sanjah in prvi trenutek, ko se zbudim, menim, da zato, ker ne napišem niti ene besede, ki bi vedé bila neresnična.“ V Beli krizantemi pa se je v tretji osebi branil očitka, da preveč in prenašlo piše: „Ni ga človeka, ki bi tako počasi in trudoma delal... besedo za besedo, stavek za stavkom, kakor jagode na rožni venec. Nekoč se je ukvarjal leto dni z eno samo novelo... in nazadnje so razglasili modrijani, da je vihravo zveržena... Tisti človek... se ukvarja z neko tragedijo že sedem let, pa še ni dovršil prvega akta...“

Pisanje je težek in zamuden opravke, a še zamudnejši in tudi napornejši je mišljenje, „pridelovanje“ tega, kar naj bi se napisalo. Tega ne morejo doumeti tisti, ki te kjerkoli ujamejo in hočejo predavanje ali spis za naslednji teden, ali tudi mesec, češ da se ti tako ni treba pripravljati, saj znaš prosto govoriti. Da se ni treba pripravljati? Ko bi ti le vedeli, kako in koliko časa se je treba pripravljati! Toliko več, kolikor manj naj se potem v povedanem ali napisanem priprava čuti. Ko bi ljudje to mogli umeti, ne bi tako štel v zlo, če nekdo manjka na kaki tomboli ali kolinah, ker potrebuje tisti čas za svoje delo ali za počitek, ki je tudi delo.

Idealno bi bilo, ko bi ustvarjalec mogel mirno in brez časovne stiske razmišljati o tistem, kar se mu poraja v duši, vse dodobra premisliti in brez naglice napisati, povedati, objaviti. Pri nas moramo delati največ po naročilu in to redno na določen, redno prekratek rok. Če je kdaj rok kaj daljši, pa naročitelj do poteka pozabi, da je naročil. Tudi to ni izmišljeno.

4. A tudi kadar se človeku v glavi spočno misli, za katere meni, da bi se jih splačalo zapisati in objaviti, in razpolaga s potrebnim časom in vsem, kar je za pisanje potrebno, nikakor ni tako lahko nekaj napisati, kakor se mnogim zdi. Napisano, če bo tudi objavljeno (in le tako dobi pravi smisel, čeprav je včasih dobro pisati kaj samo zase), bodo drugi ljudje brali in sodili. Ko bi le vedno to delali pošteno in v dobri veri!

A temu so na poti razne ovire. To še posebno, če pisec ni lepo ampak modroslovec, to je iskalec resničnega bolj kot lepega. Njegova naloga je pisati o stvareh, ki so zares pomembne, to je o takih, ki se nas usodno tičejo, ki so nam izzivi, naloge, problemi, ki terjajo od nas odločitve in čisto tveganih, vsekakor pa težkih. O takih zadevah ni težko pisati samo zaradi tega, ker je težko najti pravi odgovor na vsa vprašanja, ki jih prožijo. Pisec ne more biti vedno gotov, da je zadel pravo, boji se, da ni prodril do resnice, da bi utegnilo biti krivo, kar piše. Ta strah ga hromi in zaradi tega strahu je že marsikaj napisanega ostalo v predalu.

Pisca pa lahko hromi še drug strah, namreč da ga bralci ne bodo prav umeli. Morda njegova misel še ne bo do kraja domišljena in dovolj jasno izražena, morda bo nekoliko nenavadna, nepričakovana, ne takoj razvidna, morda bo zadela na globoko ukoreninjene predsodke, morda bo terjala malo več premisleka, kakor ga navadno branemu posvečamo, morda bo vzrok kje drugje, pisec je zmeraj v nevarnosti, da se bo njegovo pisanje napačno umelo.

Celo s tem mora pisec računati, da ga nekateri niti ne bodo hoteli umeti, da ga bodo hoteli napak umeti. Saj bo lahko neprijetno, celo boleče marsikaj, kar bo moral napisati. Kdor piše zares iz poklica, to je iz globoke osebne odgovornosti za vse, kar napiše, ne more pisati tega, kar bi sam rad napisal in bi tudi drugim bilo všeč, s čimer bi si pridobil ugled, čas in morda še kaj. Kdor mora pisati, mora pisati le to, kar ima za resnico, za kar misli, da je s svojo mislijo spoznal, pa naj bo to ljubo komur ali nikomur. Pisec iz poklica je neke vrste prerok in kakor vsakemu preroku mu velja naročilo, ki ga je dobil starozavezni Jeremija: „Glej, svoje besede polagam v tvoja usta! Glej postavljam te danes nad narode in kraljestva, da ruješ in podiraš, da uničuješ in rušiš, da zidaš in sadiš!“ (Jer. 1, 9-10.)

Prerok mora biti samo v službi resnice, ta pa je nad narodi in kraljestvi, nad oblastmi in dostojanstvi. Resnice ni mogoče določati, marveč le najti. Resnica pa često ruje, podira, uničuje in ruši vse krivo, kar najde, sadi in zida pa, kar izhaja iz resnice in živi resnici. Le če prerok postane nezvest resnici, če jo izda, je vreden sodbe, a pokazati se mu mora, kaj je v njegovem nauku neresnično in zakaj ni resnično.

To pa se pravi: tudi misliti in iskati resnico enako, z isto vnemo in zavzetostjo kot on.

Zelo boleče je izkustvo, da se najdejo ljudje, ki niti ne poskušajo dojeti, kaj je pisec pravzaprav hotel povedati, niti ne presoditi, ali v tem ima prav ali nima prav, marveč celo z drobnogledom iščejo v napisanem česarkoli, v kar bi se mogli zagnati, kar bi mogli razkričati kot kvarno, krivoversko, izdajalsko. Še huje je, kadar se kaj takega le podtika in se piscu pripisuje vse kaj drugega, kakor pa je v resnici povedal.

5. Sicer pa ta naša čednost hotenega neumevanja in celo podtikanja nepovedanega ni šele od danes, ima že kar častitljivo zgodovino. Naj to potrdi naslednji primer! Sam France Veber se je čutil primorane v uvodu v svojo knjigo **Nacionalizem in krščanstvo** napisati tudi: „želim si tudi kritike in to tembolj, ker se sam predobro zavedam, da v tako važnih, globokih in širokih vprašanjih delo enega človeka ne more zadoščati... (Kritika) je potrebno (delo) zato, da se omilijo enostranski vidiki, da se podane misli še poglobijo in da se izločijo celo napake, pred katerimi nobeno, tudi najvestnejše delo 'človeka' ni varno. Seveda pa zmore vse to samo taka kritika, ki si v prvem redu prizadeva, da delo, o katerem razpravlja, res tudi pravilno umeva. Ne zmorejo pa tega 'kritiki' tedaj, ko naprtujejo pisatelju, o katerem govore, misli, ki jih sojeni nima ali jih morda tudi sam najostreje zavrača. Tudi to se mi je že pripetilo!“. (Nacionalizem in krščanstvo, str. VII-VIII.) Torej tudi njemu in še marsikomu.

Prav tako je tudi ob pisanju svoje **Knjige o Bogu** Veber čutil potrebo, da je ponovno pozval kritike, naj svoje delo opravijo pošteno. „Nimam nič proti kritiki, vendar od nje zahtevam, da me ne obremenjuje z mislimi, ki jih nisem nikoli izrazil“, piše na enem mestu. Na drugem pravi: „... že vnaprej zavračam sploh vsako načelno ugovarjanje, pač pa pričakujem, da mi tisti, ki se s posameznimi mojimi izsledki ne strinja, to tudi stvarno in dejanski pokaže in pojasni.“ Na koncu svojega istinitostno-veljavnostnega dokaza za bivanje božje pa Veber trdi, da „je moja pot zelo oddaljena od vsake izvenznanstvene in zgolj mistične miselnosti, je torej taka, da ji more slediti tudi oni, ki bi videl samo v znanstvu vrhovno vrednoto življenja, ali pa mora njeno neupravičenost tudi sam zopet samo znanstveno pokazati in dokazati; nihče pa ne bi mogel nekako že vnaprej reči, da ta pot že zato ne potrebuje nikake posebne zavrnitve, ker tisti, ki na tej poti hodi, sploh ne deluje z znanstvenimi sredstvi. In zopet me samo izkušnja tira k temu, da sem to izrečno povedal. Tako so namreč vprav v moji ožji domovini postopale z mojimi spisi osebe, ki si teh spisov niti pogledale niso. Seveda je tudi sodba takih ljudi stvarno brezpomembna, ali vsaj enkrat naj bo to tudi za vedno izrečno povedano.“ (**Knjiga o Bogu**, str. 354, 60, 142 in sl.)

Tudi Aleš Ušeničnik je poznal to našo čednost. Morda je ni občutil na lastni koži; če jo je, vsaj ne vem, da bi se zaradi tega pritožil. Ko je razpravljal o A. Mahničju, pa je napisal: „Mahnič ni bil ne-

zmotljiv, kakor noben človek ni, a ne podtikajmo mu zmot, ki jih ni učil." (IS IV, 195.) Seveda od kritikov prav tako ne moremo pričakovati, da bi bili nezmotljivi ali tako izredno bistri, da v svojih ocenah ne bi nikoli zgrešili. Ne gre za to; kar se tu graja, je namerno skrivljanje ali vsaj namerno neumevanje tega, kar se ocenjuje oziroma graja.

Ali ni žalostno in malo častno za kritiko, da se mora filozof biti z njo, namesto da bi se mirno posvetil svojemu iskanju resnice? In ali ni žalostno, da nikakor ni samo Veber imel takihkušenj?

Naj bo pisec, filozof ali ne, še tako ponižen, naj se zaveda slabosti in nepopolnosti svojih spoznanj, naj ve, da mu beseda včasih bolj včasih manj izdaja misel, naj želi, da bi mu kritiki pomagali globlje prodreti v skrivnosti stvarnosti in jih pravilneje raztolmačiti ter prikladneje izpovedati – tako postopanje ga bo žalilo, bolelo in hromilo. Če pa je tako, kdo more tedaj tistim, ki vendar še kaj pišejo, škoditi v zlo, da nam več ne napišejo?

6. Če sedaj razumemo, zakaj se med nami tako malo piše, pa nas zanima še drugo vprašanje, zakaj pa nekateri, ki so prej znali pisati, tega sploh ne delajo več. Najboljši odgovor na to vprašanje bi mogli dati tisti sami, seveda bi ga morali tudi kritično pretehtati, ker ni gotovo, da bi bili vsi odgovori resnični. Saj marsikdo niti sam s seboj ni v tem iskren, kako pa bi bil z nadležnim vpraševalcem?

Nekateri bi sploh tajili, da so nehali pisati, dejali bi, da še vedno pišejo in rokopise hranijo, ker da ni primerne priložnosti za objavo. Če bi tako odgovoril kak znanstvenik ali filozof in bi menil pisanje v slovenščini, bi mu mogli verjeti; če pa tako odgovarja kak leposlovec, njegovih besed najbrž ne smemo vzeti za čisto zlato. Seveda, če vztrajamo pri vprašanju, se bo skušal izmikati, da nekatere naše založbe več toliko ne izdajajo, da drugim ne mara izročiti spisov, ker mu ne ustrezajo ideološko ali kakoržekoli. Čeprav se tako imenovane ideološke razlike včasih le iz trte izvijajo, vsekakor pa mnogo pretiravajo, in služijo bolj v izgovor ali opravičilo, utegnejo koga res motiti, vseh pač ne.

Drugi priznavajo, da več ne pišejo, in se izgovarjajo na delo, trudnost, razmere, tudi staranje. Tudi ti utegnejo imeti svoj prav. Delo nas vse zaposluje in utruja, z leti celo vedno bolj; potrebujemo zato več počitka in za to potrebujemo čas, iz katerega smo še mlajši iztisnili kak spis; danes tega več ne zmoremo.

Staranje pa mora biti vzrok molka še v drugem smislu. Nekateri ustvarjalci, med njimi tudi besedni, v neki dobi, najčeseje čeprav ne vedno in ne izključno v mladosti, imajo zelo živahno domiselnost, ko se jim zamisli porajajo in silijo na dan, da skoraj morajo pisati, za objavo ali ne, a ta doba mine in domiselnost se osuši. To se zdi precej naraven pojav, ki ga je treba razumeti. Pa tudi upoštevati, saj ne smemo siliti peti, kdor se je že izpel.

In tudi če se nekdo še ni izpel in bi imel še kaj povedati, s starostjo navadno vedno teže piše. Ivan Cankar je vedel, da „mladi človek snuje

verze, rimo stavi do rime, in vse teče prijetno po ravni strugi, brez težave, kar samo ob sebi, ter je nazadnje čisto podobno pesmi.“ Pri tem običajno ne rine v probleme, ki bi nas vznemirjali, ne reže v globine, ki bi nas bolele. Če to dela, pa mu laže odpustimo, ker je še mlad in začetnik. Zato tudi ne varčujemo s priznanjem in spodbudami, saj vidimo v njegovem delu tudi obet vsega, kar bo še mogel narediti.

Ko pa človek dozori, stvar postane precej drugačna. Če ima kaj povedati, to ni vedno in za vse prijetno: enega vzdraži, drugega zaboli, tretjemu se zbudi zavist, in namesto priznanja žanje udarce. Ti ga tolčejo toliko bolj, ker je že sam razbolel v ustvarjalnem naporu, ker je moral s silo trgati iz sebe nova spoznanja, „zakaj beseda nova, beseda lastna pa se brani papirja, noče na jezik, ne v pero... V srcu je; ... ali prirastla je globoko v dnu, iztrgati jo je treba siloma, neusmiljeno, pa naj se razlije kri.“ Tudi to je vedel in povedal Cankar. Seveda, komur je bil zares dan poklic, ne more in ne sme molčati; piše še, čeprav slepim, vpije gluhim, se morda zvija pod udarci, a molčati ne more in ne sme. Spregovori redkeje, beseda mu je morda trša, a govori še. Vsakdo pa ni tako poklican in umolkne, ko uvidi, da tisto mladostno besedovanje ni to, kar bi moral povedati, a tega drugega ne zmore ali pa nima poguma za to. Umolkne ali pa se res izpoveduje le predalu.

7. Redkokdaj pa pomislimo še na en razlog kulturnega in ustvarjalnega molka, na smrt. Ko se spominjamo, često z neko otožnostjo, kako je nekoč bilo naše kulturno delo živahno, koliko ljudi je predavalo in pisalo, pelo in igralo, pač obžalujemo, da ta ali oni ne sodeluje več, da se je zaradi česar koli umaknil, oddaljil, ali zabubil, le malokdaj pa pomislimo, koliko od tistih ljudi, ki so bili nekoč tako dejavni, že ni več med nami.

Iz dejstva, da je naše kulturno delo revnejše, da je obisk naših prirediteljev šibkejši, da ima naš tisk manj naročnikov in bralcev, da nam manjka življenjski zagon, ki smo ga nekoč poznali, se torej ne smejo izpeljavati prehitri sklepi. Ugotoviti bi bilo treba najprej, koliko je naša skupnost sploh drugačna, koliko je v njej še živih ali ne preštarih ustvarjalcev, kolika je njihova povprečna starost, koliko se jih je že izpisalo ali izpelo. Pa tudi tisto boleče vprašanje, katerega se nekateri najraje ne bi dotaknili, brez česar pa ne moremo priti do pravilne presoje našega položaja, zakaj pri nas ni podrast, zakaj tako malo mlajših nadomešča tiste, ki so morali nehati.

8. Če tedaj potegnemo črto in napravimo obračun, dobimo naslednji izsledek: Od vseh tistih, ki so v prvih letih našega izseljenstva pisali ali sploh kulturno delali ali vsaj kulturno delo podpirali, odštejmo najprej tiste, ki so medtem umrli; tiste, ki so se toliko postarali, da jim leta in zdravje ne dovoljujejo več nekdanje delavnosti; tiste, ki so se kakorkoli izpisali; tiste, ki jih razne bivanjske težave, bolezni, boj za obstanek in še kaj preveč zaposlujejo in tako obremenjujejo,

da jim delo onemogočajo; pa še tiste, ki so se iz kakršnih koli drugih razlogov umaknili ali oddaljili; nekaj takih, pri katerih ne vidimo razlogov sedanje nedelavnosti; in končno odštejmo od zmogljivosti še pisočih ali delujočih nekaj točk na račun let, ki jih imajo sedaj več, prištejmo pa k ostanku precejšno število mlajših, ki so se delujočim pridružili ... Ko smo napravili ta račun, pač več ko razumemo, zakaj v našem delu ni več tistega mladostnega zagona, ki smo ga pokazali v prvih dneh. Kdo sme iskati krivdo za to in pri kom?

7. ...

8. ...

9. ...

PESNIŠKI EKSPERIMENTI VENA TAUFERJA

Pesnik VENO TAUFER se je začel v slovenskem literarnem življenju vidneje uveljaviti pod konec petdesetih let. Prvo samostojno pesniško zbirko je izdal leta 1958 v samozaložbi. Imenoval jo je SVINCENE ZVEZDE. Že v tej prvi pesniški zbirki je leta 1933 v Ljubljani rojeni Taufer uveljavil nekatere teme, ki jih tedanja slovenska lirika še ni poznala.

Kritika in literarni zgodovinarji uvrščajo tudi Vena Tauferja v generacijo tiste mlajše slovenske pesniške generacije, ki je pretrgala tok harmonične, idilične in humanistične literature in uveljavila vznemirjajoče eksistencialne probleme, navezane na temo absurda. Poleg Tauferja se tu spomnimo predvsem na samorazdirajoči in groteskni pesniški svet Daneta Zajca, na grozljive filozofske in pesniške pravljice-ontologije Gregorja Strniše in na disonančni eksistencialni svet Saše Vegrijeve.

Že takoj na začetku svoje literarne poti pa se Taufer od te sorodne pesniške generacije, ki je prej skupina kot generacija, tudi delno loči.

Predvsem je vidno, da Zajc, a tudi Strniša in Vegrijeva pristopajo k poeziji spontaneje, a tudi naivneje in precej intuitivno. V tem se Taufer vede precej drugače. Lahko bi rekli, da gleda na poezijo treznejše, pragmatično. K pesništvu pristopa z razumom. Res je sicer, da v prvi zbirki „Svinčene zvezde“ to še ni jasno zaznavno; velikokrat je še zastrto z bogato metaforiko, za plastjo ekspresionističnih, nadrealističnih in futurističnih stilnih sredstev. Kljub temu pa vendarle že tudi „Svinčene zvezde“ razkrivajo nove oblikovno-ustvarjalne postopke.

Tauferjev pesniški prvenec ostaja nekakšna dvoživka. Na eni strani je v novi modi zadnjega dela petdesetih let, v eksistencialnem absurd, po drugi pa že teži tja, kamor je nekaj let pozneje prišla skupina mlajših slovenskih pesnikov, k eksperimentalni, igrivi, včasih celo konkretni poeziji.

Prav v tem je že v Tauferjevi prvi pesniški zbirki značilna daljša pesnitev o *Nekom in več*; v nji zna pesnik razvezati strukturo pesmi v večje asociativne kose. Tudi grafično na nov način uporablja posamezne dele pesmi in jih sestavlja na poseben način, ki zanika nekdanjo harmoničnost in se veže zdaj v nove pesniške enote, pri čemer je ritem važen oblikovni in ustvarjalni dejavnik.

Zagotovo je res, da Taufer tu zavestno dela, gradi pesniško telo. Je nekakšen pesniški mehanik, arhitekt, ki z matematično doslednostjo

uresničuje načrt za pesniški model. Tauferju torej ni vseeno, kakšna naj bi bila pesem oblikovno. Ni med tistimi pesniki, ki zasledujejo predvsem zgodbe in vsebine in jih nato precej naivno postavijo v že preizkušen in tradicionalen pesniški kalup. Taufer hodi tu vsekakor docela drugačno pot. Zanj je važen konstrukcijski princip, za njega je izdelava pesmi posebno pomembna.

Kljub temu ne smemo pri Tauferju zanemariti vsebinskega vidika. V zbirki „Svinčene zvezde“ moremo odkriti vsekakor še nekaj svetobolske atmosfere, ki pa je vedno zavestneje prepletena s pesimističnimi destrukcijami.

V svoji drugi pesniški zbirki, ki jo je naslovil JETNIK PROSTOSTI in je izšla leta 1963, pa se Tauferju bivanjske možnosti vse bolj izničuje; vse bolj se pesnik nahaja v zagatni, nični, letargični situaciji.

Zanimivo je opazovati, kako izničenje bivanjskih možnosti, ki jih spremlja izničenje tradicionalne pesniške vsebine, povzroči učinkovito mobilizacijo novih pesniških izraznih učinkov. Težišče novih izraznih načinov ni več v vsebini, ujeti v tradicionalen in ustaljen pesniški model, temveč na popolnoma novem področju.

Nenadoma se Taufer znajde sredi dinamičnega kreativnega procesa, ki ga spremlja učinkovita preobrazba ustaljenih pesniških načinov. V novih zbirkah VAJE IN NALOGE, iz leta 1969, in PODATKI, iz leta 1972, a tudi v antološkem izboru iz vse dosedanje njegove pesniške ustvarjalnosti, ki je izšel leta 1973 z naslovom PRIGODE, zapusti Taufer določene konvencionalne prijeme prvih zbirk, ki so ga preko metafore in vidnejšega čustvenega izliva še tu in tam vezali s sestavinami konvencionalne literature.

Taufer se pojavi zdaj pred nami kot tisti razumski, a vseeno kreativni graditelj, ki nam v pesmih pokaže, kaj se da iz njih narediti.

ENA prvih Tauferjevih pesmi, ki nas bistveno zanima, je pesem „Cerkvica na hribčku“ Razdeljena je na pet sestavnih delov, ki jih naslovi: Romanje. Na Vršac, Povzdigovanje, Panorama in Intima.

Podoba je, da prisostvujemo pravemu literarnemu ritualu, pravi literarni liturgiji, na katero se spomnimo že v uvodnem delu *Romanje*.

Avtor nas vodi v pokrajino, ki je izražena v novem jeziku, ki je istočasno destrukcija in redukcija tradicionalnega pesniškega izraza.

Gradivo, s katerim Taufer kot avtor razpolaga, ni več skrito za masko čustvene in harmonične vsebine, temveč je z racionalno analizo osvobojen vseh tistih spon, ki so ga v tradicionalni literaturi vezale v ustaljeno konvencijo običajnega, pogovornega, lahko bi rekli realističnega jezika. V Tauferjevem pesniškem svetu se nenadoma sproži poseben literarni način, ki pokaže prvine, usedline, jedra, osnovnice, kamne, razvaline jezika. Upre se zlorabi jezika, kar se stalno dogaja v konvencionalnem pogovoru in konvencionalni literaturi. Pred nami je kritika starega, običajnega jezika. Tauferjeva literatura je tu tudi zato, da bi spoznali, da živi filozofsko jedro jezika nad konvencionalno jezikovno zlorabo.

Predvsem umetniški jezik nenadoma spregovori pred nami s posebnim pomenom. Taufer nam ga nudi zato, da bi po njem in po tistem, v kar se je zapletel, spoznali novi literarni in bralni model.

Tauferjeva nova pesniška telesa, njegovi posebni pesniški teksti, so zato pred nami s posebnim pomenom. Medtem ko zanikajo, zavračajo določene ustaljene pesniške načine, hkrati odpirajo nove možnosti pesništva.

Konvencionalni jezikovni način ob pazljivem branju Tauferjeve literature izgubi svojo dogmatično in absolutistično moč in v filozofskem smislu postane dvomljiv. Zakaj jezik je več kot konvencionalno izražena informacija. Navadno želimo, da nam literatura posreduje neko sporočilo. Ustavimo se ob zelo banalnem in skrajno preprostem primeru: Prav jasno je dejstvo stavka „sonce sije“. A stavek, ki govori o sijočem soncu, govori o nečem, kar je v resnici zunaj jezika. Tudi žival vidi, kako sonce sije. Vendar prav nič ne ve za sistem besed, ki jih človek uporablja, da izrazi nekaj, kar je v svoji eksistenci zunaj jezika in nad njim. V filozofskem smislu je stavek „sonce sije“ abstrakten. Konkretna je šele paradokсна situacija, ki ta konvencionalni abstraktni jezik razveže v jezikovne osnovnice, ki so nenadoma zunaj človekove konvencionalne jezikovne rabe. Zato je večini bravev, naučeni le konvencionalnega branja, nova filozofska konstrukcija jezika neumljiva. Prav nič se ne zavedajo, da stojijo nenadoma ne pred nerazumljivim, temveč pred najosnovnejšim, lahko bi rekli prvinskim modelom jezika. Ideologij razvezan jezik zrcali vse bistveno in bitno jezika. Je primaren model. Tradicionalna konvencija predstavlja drugo, sekundarno stopnjo.

To našo trditev moremo ponazoriti tudi s tistim Mallarméjevim rekom, ki pravi, da so pesmi narejene iz besed in ne iz idej.

In prav tu se znajdemo ob branju novejših Tauferjeve lirike.

Že omenjena pesem „Cerkvica na hribčku“ pa zrcali še en Tauferjev premik. Drugi del pesmi se imenuje Na Vršac. V nas se oglasi asociacija na tradicionalne slovenske pesniške modele, ki so postali medtem že klasični. Tako se spomnimo na Vodnikovo pesem „Vršac“. Da je naša slutnja pravilna, nam potrdi besedni sklop „ne hčere ne sina“, ki je izsek iz znanega Vodnikovega verza „Ne hčere ne sina / po meni ne bo, / dovolj je spomina, / me pesmi pojo“: pesem zovejo danes „Moj spomenik“, medtem ko jo je Vodnik naslovil „Moj spominek“. Toda v tem delu Tauferjeve pesmi je prisotnih še mnogo duhovitih namigov in igrivih ironizacij klasičnega slovenskega literarnega gradiva. Pesniško spoznanje te Tauferjeve pesmi raste prav iz razlike med poznavanjem tradicionalne slovenske literarne podlage in iz te podlage izvira-joče staro spreminjajoče namere nove Tauferjeve tekstne montaže. Z montažnimi sredstvi citatov iz klasične slovenske literature, ki istočasno parodira, odtuja in ironizira klasično dogmatično pojmovanje literature in jezika, ustvarja Taufer novo pesniško možnost. V nasprotju s strogo vezano, zaprto, konvencionalno literaturo, nam zdaj odpre nekonvencionalno, razvezano literaturo. Rečemo lahko, da predstavljajo montaža, parodija in ironizacija močne osvobodilne tehnike nove poezije. Nekdanja neemancipirana literatura se prav s pomočjo novih

literarnih sredstev zavestno osvobodi, dvigne, emancipira. Temu postopku, ki ga tako dosledno izvaja tudi Taufer, bi mogli reči iz „literarne vezanosti in nesvobode“ v „literarno nevezanost in svobodo“ Zagotovo je tudi Tauferjev literarni postopek eden od načinov zrevo-lucioniranja literarnih zvrsti.

Tretji del pesmi „Cerkvica na hribčku“ ima naslov Povzdigovanje. Je sestavni del poetološkega avtorjevega rituala, ki s tem, da tradicio-nalno mitologijo degradira in ironizira, istočasno povzdigne čisto poe-tičnost.

V naslednjem odseku pesnitve „Cerkvica na hribčku“ z naslovom Pa-norama uporabi Taufer zopet svojo kombinatorično in montažno tehniko, v katero vplete mnogo zgodovinskih reminiscenc in asociacij na slo-venske kmečke punte, na Matijo Gubca, na boje s Turki in podobno.

Zadnji, peti del te daljše Tauferjeve pesnitve se imenuje Intima.

Določene osebne, intimnejše ploskve Tauferjeve pesniške strukture se tu strnejo v izrazitejšo vsoto spoznanj. V tem predelu avtorjevega pesniškega teksta se pojavi značilni Tauferjev problem časa. Pesnik „navija uro“, saj je „kazalec obstal“. Kaj ni v teh skopih namigih izraženo nekaj prav osnovnega, nekaj, kar je za življenje bistveno? Podoba je, da vdere kljub vsej igrivosti prav v Intimi v Tauferjevo poezijo neka mehka, prizanesljiva bolečina, podobna rahlemu, vztraj-nemu telesnemu bolečemu vznemirjenju. Blizu je tragično spoznanje možnosti in pasti življenja, blizu sta konec in smrt. Prav na začetku Intime pravi pesnik dobesedno: „kaj ni veter zašepetal z listjem / ob sončnem zahodu / ko je padel zanimivo je njegov kazalec obstal. Prav jasno je viden padec, propad, nadaljna življenjska hoja je otežko-čena in Taufer pravi: zaradi megle pot drsi. V navalu tragičnega spo-znanja se v pesem utrne odblesk ljubezenske poezije. Pesnik skuša sredi ogroženosti sveta in tudi pesniškega gradiva najti pot v sočlo-hovsko bližino: dal ti bom svoj šal / zavihal si bom ovratnik / bom ob tebi bolj tesno. Jasno pa je, da niti ta možnost ne more pregnati pesnikovega neprizanesljivega in hladnega spoznanja. Tauferjev razum relativizira vsakršno možnost in zadnja vrstica dolge Tauferjeve pes-nitve „Cerkvica na hribčku“ se glasi: bemtijehladno.

OBLIKOVNO zanimive so tiste Tauferjeve pesmi, ki jih je imenoval „April“, a tudi „Gazela o navijanju ure“, „Morje“ ali pa „Poldan“. Taufer uporablja v teh pesmih značilno zamolklo metaforiko, vendar pa jo s pomočjo svobodnega verza in ritma in premišljene asociativne povezanosti in kominatorične spretnosti tudi izrazito demokratizira. Metaforika tu ni več sama sebi namen, zaključek nekega pesniškega kroga, temveč kot „morje“ asociativno valovi iz enega predela v dru-gega in vedno na novo odpira nove možnosti gledanja, vranja in spozna-nja. V teh pesmih se je Taufer zelo približal osnovnemu v življenju, reči bi mogli, materiji; vendar pa je filozofska spoznanja o svetu du-hovno pregnetel. Značilno je, da tudi v te pesmi vdira tragična bole-čina „ur“: ... klepetave ptice povejo uram čas, ure se ustavijo in čakajo, spet stečejo ure, ptice razprše se v zrak, čez nebo plavajo sence ur, ponoči tiktakajo zvezde, še v spanju niha sluh, vendar kaplje

počasi zvonijo, prišel je april kazavci stojijo, nečitljivo koščeno številčnica je kazavec pribil ob zemljo, okrog kazavca se vrti svet, to je os kolesja zvezd, ujet v prst je kazavec končal tek, tu se ustvarijo letni časi, počakajo dokler se ura ne oglasi, kazavec počasi razjeda jok gozdnih duhov in že razpade v april, april se ustavi in prisluhne, biti začne ura slutnje, čez vodo začno švigati kazalci, ponoči iz vsake zvezde nihalo požene, ker ura ne bije več, ker ura ne bije, kazavec ki taji rojstvo in smrt ker ura ne bije, ne veva je ura navita ali sva ključek zgubila, ne veva se kazavec ali telo telesa dotika, ali se za šipo tiho svita ker ura ne bije, nihanje molka začetek brez konca in konec brez konca, stara ura s tremi noži trikrat zareže na vse štiri strani neba in oznani, na sredi našega življenja pota... //

To svojevoljno montažo o urah in času smo sami sestavili iz nekaterih Tauferjevih pesmi z namenom, da bi plastično dokazali, kakšno dominantno vlogo je dodelil pesnik problemu časa, ure, življenja, smrti. V ta značilni krogotek vpleta Taufer tudi vsa svoja ljubezenska in erotična spoznanja, v tem krogoteku se združujejo tudi vse Tauferjeve igre in humoristični besedni sklepi. Čeprav je Tauferjeva lirika bržkone povetlično igrivo razvezana, vendarle v njenem temelju živi tragično spoznanje o propadanju življenja in ničnosti in absurdnosti časa.

Prav zaradi teh spoznanj pa Taufer ni nikoli zgolj čisti pesniški mehanik, temveč kljub vsej oblikovni dovršenosti svojih pesniških modelov dodaja tej dovršenosti tudi neizbežno ontološko spoznanje.

Med pesmimi, o katerih smo pravkar govorili, bi bilo treba omeniti uspešno oblikovno in kompozicijsko dovršenost „Gazele o navijanju ure“. A tudi „Morje“ ali pa „Na kraju potovanja“ zapustita zelo močan vtis. V svojih pesniških tekstih uporablja Taufer tudi odlomke iz slovenskih ljudskih pesmi. Tu se lahko med drugim spomnimo na pesem „Kralj Matjaž“, kjer lahko beremo tudi te besedne sklope: *stoji stoji beli grad / zaprtih oken zaprtih vrat / vse vprek straši vse vprek beži / kar živi da živi se potrpi / je mrlič bil žlahte tvoje. //* In tako dalje. Kaj vse se ne skriva za vsemi temi montažnimi reminiscencami slovenske ljudske literature, za vsemi temi pametnimi, smiselnimi absurdi, nek poseben namen in pomen? Kaj ni Taufer prav v pesmi „Kralj Matjaž“ izrazil ne le nekaj osnovnih lastnih spoznanj in intenzitet, temveč tudi nekaj slovenskega narodnega bistva in usode?

Velik eksperiment predstavlja pesem „Potovanje odo“, ki se poslužuje mnogih možnosti eksperimentalne in celo vizualne poezije.

Tu se že kaže novejši Taufer, tisti, ki se je bistveno približal najmlajšim eksperimentom v slovenski literaturi – poeziji Matjaža Hanžka, pokojnega Aleša Kermaunerja, I. G. Plamena, Marka Pogačnika, Tomaža Šalamuna ali pa Francija Zagoričnika.

V tej pesmi se zrcalijo odsevi in odbleski pesnikovih osebnih doživetij in družbenokritičnih spoznanj, ki jih moremo zaslediti tudi v mnogih drugih pesmih, na primer v pesmi „Citati“.

V pesnitvi „Krst“ uporabi Taufer zopet podoben postopek, kot smo ga opisali že pri njegovi pesmi „Cerkvica na hribčku“. Podloga Tauferje-

vega teksta „Krst“ je slovita Prešernova pesnitev „Krst pri Savici“. Pesem „Krst“ je Taufer razdelil na dele: Slap, Duhovni, Jezero, Bogomila in Črtomir. V silovitih jezikovnih sunkih nam Taufer v Slapu tudi grafično prikaže elementarno prirodno dogajanje, ki pa s prodornimi zgodovinskimi in filozofskimi asociativnimi besednimi zvezami zadobi družbene razsežnosti. V odlomku Duhovni se ta splošna družbenost in prirodna elementarnost prevesi proti erotičnosti, a tudi tu živi neka družbena in filozofska dimenzija, a tudi posebna nacionalna ironija, ki se razprostira v optično razlomljenem Tauferjevem spoznanju o takoimenovanem slovenskem Kozolcu.

Del Jezero je dokaj igriv in razposajen, reči bi mogli, brhko kipenje prirode, povezano erotičnim čustvom, ki preide v Bogomili v problem in muko boja med dušo in telesom. Ni daleč domneva, da v moškem zaključnem delu Črtomir biva tudi neko avtorjevo spoznanje. Delno je zaključek pesmi avtorjev avtoportret.

V pesmih „Koncert v naravi“, „Pogrebi“, „Potovanja“, „Rdeče jago-de“ in podobnih Taufer še bolj razveže verz in ga po drugi strani utrdi z asociativnimi povezavami, ki imajo tudi izrazito lirično funkcijo.

V tekstih „Obrazi in rešitve“ ali pa „Podatki“, ki za navidezno mehaniko in kompjuterstvom vsekakor skrivajo tipičen Tauferjev osebni obraz, za „Soneti elektronskega računalnika“, v „Vetru“, „Plesu“ in „Kolobarju“ se kaže ponovna Tauferjeva „Radikalizacija“ pesniškega izraza.

Z drznimi besednimi kombinacijami in montažami skuša Taufer porušiti odvisnost jezika od določenih ustaljenih situacij in resničnih predmetov. Pokazati nam hoče neposredno moč jezikovnega znamenja. V teh pesmih avtor poenostavlja in omejuje pesniški izraz na najosnovnejše in na najnujnejše. Pred nami so tipične pesniške redukcije, v katerih se tradicionalne vsebine zožujejo v kratke besedne verige ali celo na eno samo besedo. Pri tem uporablja Taufer več metod hkrati. Na eni strani skuša svoje pesniške modele večkrat soočiti s kakim klasičnim slovenskim tekstom. Istočasno pa skuša svoj novi model tudi ločiti, diferencirati od klasične podlage. Prav na ta način nam hoče plastično predstaviti novo jezikovno tendenco svojega dela. Pokazati nam hoče, da je ustvaril nov jezikovni sistem in istočasno nov pesniški model. Hkrati uvaža v poezijo možnost jezikovne igre. Ponekod uporablja metaforiko, velikokrat pa drzne asociativne zveze. Na ta način raste Tauferjeva poezija v značilno večploskovnost in večsmiselnost. Enosmernost in enodimenzionalnost tradicionalnega pesniškega izraza skuša Taufer demokratizirati in objektivizirati s prodorom v učinkovito večploskovnost. Ta večploskovnost se zrcali na višji, filozofski način osnovno konkretne resničnosti.

V najnovejših tekstih uporablja Taufer tudi določene matematične postopke, na primer kombinatorični postopek permutacije. Tudi s temi postopki nam Taufer odkrije pod plastjo jezika zakrito osnovno resničnost. Poleg te pionirske in odkrivalijske funkcije pa zadobi Tauferjev jezik še drug pomen in namen: pokazati nam hoče čisto, neokrnjeno

idejo jezika, osnovo jezika, ki je ne zapelje nobena vsebinska ideologizacija.

V nekem smislu bi Tauferjevo poezijo mogli imenovati tudi antipoezija, saj je njen namen nasprotovati običajnim, tradicionalnim pesniškim smerem. Je pa tudi res, da lahko učinkuje le v dialektičnem upor proti tradicionalnim smerem v poeziji. V tem smislu je taka antipoezija parazitska, se pravi, da ne more živeti brez polemike s tradicionalno poezijo. To ugotovitev potrjujejo celo nekateri vidni Tauferjevi literarni postopki, posebno tisti, ki se poslužujejo podlag klasičnih slovenskih in svetovnih tekstov. Sem pa sodijo tudi vsi tisti citati iz zakladnice tradicionalne poezije, ki jih Taufer vključuje v svoje tekste.

Kljub temu pridržku pa je Tauferjeva poezija vsekakor pomembna kot **kritika** ustvarjenega in večkrat tudi preživelega. Je šola k spreminjenemu, kritičnemu branju in k prevrednotenju literature. Prav zaradi novih Tauferjevih pesniških modelov moremo in moramo tudi klasično literaturo poskusiti jasneje in kritičneje brati. Naša pozornost ne more običajno le v zgodbi in vsebini, temveč tudi v jeziku in na tistem, kar iz jezika raste, prebija ustaljeno zgodbo in ustvarja višjo, novo plast spoznanja. Včasih so rekli: brati je treba znati tudi med vrsticami. Odkriti je treba znati tudi tisto, kar ni napisano, a je v zraku literarnega teksta in raste iz boja in križanja besednih zvez in različnih literarnih podlag. Znati je treba odkriti tudi tisto, kar gori pod parketom poezije, kar se skriva morda v največjih globinah.

Celotno dosedanje Tauferjevo pesniško delo, tudi njegova pesniška igra s prologom iz leta 1968 „**Prometej ali tema v zenici sonca**“, a tudi nekateri objavljeni odlomki iz pripravljajoče pesniške zbirke „**Telemahovi komentarji**“, so celovita demonstracija novega kritičnega pesniškega načina.

Seveda je jasno, da je Taufer močno literaren, racionalen, redko eruptiven pesnik. V nekem smislu živi tudi on skozi branje tistega, kar nastaja v svetovni in domači poeziji. V tem smislu postane samosvoj šele preko spopada s tujimi literaturami. Jasno je, da je v poeziji v vseh časih bilo opazovati križanje in posnemanje določenih literarnih izrazov, določene mode so znale tu in tam zrasti čez mnoge dežele. Zato Tauferju ni mogoče očitati nekakšnega prevzemanja tujega in poznejšega spopada s tem tujim. To dejstvo govori le o teoretično-znanstveni osnovi Tauferjevega literarnega načina, ki pa je dovolj izrazit in pomemben in mu moramo vsekakor pozorno prisluhniti.

Med modernimi slovenskimi pesniki je Veno Taufer razvil plastično, utemeljeno, intelektualno in estetsko učinkovito literaturo.

CERKVICA NA HRIBČKU

roman je

vode so odtekle sonce sije magma miruje
ptički čebljajo sape spe v travi noč potuje
čez drugo stran svetá bela cerkvice kraljuje
vrh hribčka nad jezerom sinje nedelje
hitro roke hitro čas noge teče brez hitre hitrice
veter se je ustavil
v gozdu
brez hitre hitrice
mirno stoji
po poti
mirno leži
listje šušti
kolor kaplja na tla
v simetriji z linijami debel na tla
brez hitre hitrice
brez nadomestka
posušeno
brez hitre hitrice
okostje
polni luč barvasto jezero časa
tam gori na hribčku
pokonci ali na glavi
cerkvice miruje
pokonci ali na glavi
mir je v plavi višavi

kolo sonca počasi tre pesek teme zažari kolo završi
 vrtnec zasipa kolo vse dalj temna sonca
 vrte os na vse osne strani tone v pesek
 gôra na tème v sinje dno se s temenom povezne na goro
 kamenčki plezajo listi se vzdigujejo korenine
 zašuštijo sape vse bolj se razmikajo stene
 se razpočijo veter plane
 kam kje kod je gor kod je dol
 gora se postavi
 nebo se položi
 veter pade voda
 dol
 pod
 spod
 zelen je grob
 veter udari
 z glavo ob rob
 kaplje kaplja
 rodi
 porod
 krik
 kaplje prši
 zoper kamen zoper korenine rob
 prši krik na vse strani se plodi veter
 kam je kje je kod je gor kod je dol
 v vrtinec se vzdiguje
 gora in svod počasni sprevod
 zgoraj gladka sinjina spodaj gladka gladina
 kam veter kamenje veje kod kaplje kje grob šumi
 kje spod kje gor krik v nemi prosojnosti vmesdomovina
 pletejo mreže sledov se vzdigujejo sence padajo
 mreže sledov plešejo sence mreže sledov love krik.

duše pomlad v ječi ogledala na polici zraka
stokajo daleč skozi maske
siv čas se pretaka
na dno globoko grla bokov korakov pade pade

prazno tisti hip ko so usta rob
večera in nad njimi dojki
upogibajoči se peruti ptice ki toži
gor čez izaro

oko na preži obtemni ob zori
na telesu številčnice ur
nihalo tiktaka v otrocih

uho na preži ujame kako se nataka šum
obraza si odkrijeta roki
v nagih prgiščih ponudita tipu vonju up muk

črtomir

vsaka noč je drsenje pod gladino
poslušanje ko dež razmaka kup časopisov
dokler ne gre v skodelici jutra večnost mimo
sonce vzide in odpre rezilo

tvoj obraz zbudi košček kovine
začutiš kako čuči utrip tvoje žile
oko zasliši roko jezik čas otiplje
razveseliš se življenja britve

v njej se zrcali tvoja podoba
in svet jo snažno obkroža
vse bližje se obračaš sred sveta

v sami konici s tabo svetovja
nenadoma mogočen da pokončaš
kar bo pokončano če pokonča

